

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Doktora Programı

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SIFAT-FİLLER

Nursel KÖKSAL

Doktora Tezi

Ankara, 2023

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SIFAT-FİİLLER

Nursel KÖKSAL

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

09/01/2023

Nursel KÖKSAL

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolleri çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Nurettin DEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

09/01/2023

Nursel KÖKSAL

TEŞEKKÜR

Bu alıŐma sűrecinde bilgi ve birikimlerini her zaman paylaŐan, yapıcı eleŐtirileriyle daima yol gűsteren, desteęini hiçbir zaman esirgemeyen, yazdıklarımı titizlikle kontrol ederek hatalarımı dűzelten saygıdeęer danıŐman hocam Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e sonsuz teŐekkűrlerimi sunarım. ÇalıŐmama űnerileriyle katkı saęlayan tez izleme komitesi űyeleri, deęerli hocalarım Prof. Dr. Sema ASLAN DEMİR ve Dr. Őęr. űyesi İbrahim ATABEY'e teŐekkűr ederim. Bu zorlu sűrete alandaki tecrűbesiyle çalıŐmamın űkillenmesine yardım eden, benim için bir dosttan daha fazla anlam ifade eden ve iyi ki yollarımız keŐiŐmiŐ dedięim çok sevgili çalıŐma arkadaŐım Neslihan DELİCE'ye teŐekkűrű bir borç bilirim. Fikir alıŐveriŐinde bulunduęum deęerli arkadaŐlarım Doç. Dr. Fatih BAKIRCI ve Semra BAYRAKTAR'a çalıŐmama katkılarından dolayı teŐekkűr ederim. Son olarak hayatım boyunca her zaman yanımda olan aileme anlayıŐ ve desteklerinden dolayı minnettarım.

ÖZET

Köksal, Nursel. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sıfat-fiiller*. Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde zorluk yaşanan yapılardan biri olan sıfat-fiil konusu ele alınmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde genel hatlarıyla dil bilgisi öğretimine yer verilmiştir. Öncelikle dil öğretim yaklaşımlarının bu konuya karşı tutumları incelenerek yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisinin önemi vurgulanmıştır. Bu bölümde ayrıca *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Metni*'nde dil bilgisinin yeri araştırılmış ve bu metindeki tanımlayıcılardan hareketle sıfat-fiillerin hangi seviyede öğretilbileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde, alanda yaygın olarak kullanılan üç ders kitabı hakkında bilgi verilmiş ve bu kitaplar doküman incelemesi yöntemiyle taranarak sıfat-fiillerin hangi seviyelerde nasıl işlendiği ortaya konulmuştur. Çalışmamızın üçüncü bölümünde sıfat-fiil tanımları verildikten sonra bu eklerin öğretimine yönelik bir sıralama yapılmış ve ilgili yapı hazırlanan etkinliklerle pekiştirilmiştir. Bunun yanı sıra sıfat-fiil eklerinin isim görevinde kullanılmasına da değinilmiştir. Çalışmamızın son bölümü sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşmaya ayrılmıştır. Bu bölümde kalıcı isim konusu tartışmaya açılmış ve ders kitaplarında bu başlık altında verilen örnekler içeriğe uygunluk açısından değerlendirilmiştir. Çalışmamızın sonucunda ders kitaplarında sıfat-fiil konusuyla ilgili terim, ek, seviye farklılıklarının olduğu ve içeriğe uygun olmayan örneklerin yer aldığı tespit edilerek bunlarla ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Yabancı dil olarak Türkçe, dil bilgisi, sıfat-fiil, sıfat-fiil eklerinin öğretimi.

ABSTRACT

Köksal, Nursel. *Verbal Adjectives in Teaching Turkish as a Foreign Language*. PHD Thesis, Ankara, 2022.

In this study, the matter of verbal adjectives, one of the structures on which difficulties are experienced in teaching Turkish as a foreign language, was focused. The thesis consists of four chapters. In the first chapter, grammar teaching was explained in general terms. The attitude followed in language teaching approaches towards this issue were considered and the importance of grammar in teaching Turkish as a foreign language was underlined. Moreover, in this chapter, the place of grammar in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) was considered and the level at which verbal adjectives could be taught was emphasized by grounding the descriptors in this text. In the second chapter of our study, three course-books which are commonly used in the field were introduced and these books were reviewed with document analysis method to reveal the level at which verbal adjectives, are treated and how they are presented. In the third chapter of our study, after the definitions of verbal adjectives, were given, the order of teaching these suffixes was presented and the activities were developed in order to consolidate the relevant structure. Besides, the use of the suffixes of verbal adjectives, as nouns was also mentioned. The last chapter of our study focused on the configuration with the suffixes of verbal adjectives. The issue of permanent nouns was discussed in this chapter and the examples given in the course-books under this heading were evaluated in terms of appropriateness to the content. As a result, it was found out that the coursebooks analyzed involve examples which are not appropriate to the content and also it was identified the coursebooks vary about the verbal adjectives in terms of term, suffix and level. Based on these results, suggestions have been offered to overcome the issues.

Key Words

Turkish as a foreign language, grammar, verbal adjective, teaching verbal adjective suffixes.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1
Konu ve Amaç.....	1
Yöntem.....	1
Sınırlılıklar	2
1. BÖLÜM: DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	3
1.1. Yaklaşım ve Yöntemlerde Dil Bilgisi.....	3
1.2. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisi.....	5
1.3. Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi.....	8
1.3.1. AOÖÇ’de Dil Bilgisinin Yeri	10
1.3.2. Dil Yeterlik Düzeylerinde Sıfat-fiilin Yeri	11
1.3.3. Araştırmacılara Göre Sıfat-fiil Öğretiminin Yeri.....	15
2. BÖLÜM: DERS KİTAPLARINDA SIFAT-FİİLLER.....	17
2.1. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabındaki Sıfat-fiiller ve İşlenişi.....	20
2.1.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller	20
2.1.2. Tümlenci İşaret Eden Sıfat-fiiller.....	23
2.1.3. Kalıcı İsim	27
2.2. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabındaki Sıfat-fiiller ve İşlenişi..	29
2.2.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller	29
2.2.2. Tümlenci İşaret Eden Sıfat-fiiller.....	38
2.2.3. Kalıcı İsim	44

2.3. Yedi İklim Türkçe Setindeki Sıfat-fiiller ve İşlenişi	47
2.3.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller	48
2.3.2. Özneyi/ Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller	51
2.3.2.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller.....	51
2.3.2.2. Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller.....	55
2.3.3. Kalıcı İsimler / Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller	64
2.3.3.1. Kalıcı İsimler	64
2.3.3.2. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller.....	68
2.4. Ders Kitaplarının Karşılaştırılması	73
3. BÖLÜM: SIFAT-FİİLLERİN ÖĞRETİMİ	80
3.1. Sıfat-fiilin Tanımı	80
3.2. Sıfat-fiillerin Öğretimine Giriş	82
3.2.1. Özneyi Niteleyen Sıfat-fiiller	87
3.2.1.1. -(y)An Sıfat-fiilinde Zaman	88
3.2.1.1.1. -(y)An Sıfat-fiilinin Öğretimi.....	93
3.2.1.2. -(y)AcAK Sıfat-fiilinin Öğretimi.....	100
3.2.1.3. -(y)AcAK olan Sıfat-fiilinin Öğretimi.....	104
3.2.1.4. -mİş Sıfat-fiilinin Öğretimi.....	108
3.2.1.5. -mİş Olan Sıfat-fiilinin Öğretimi.....	110
3.2.1.6. -mAktA olan Sıfat-fiilinin Öğretimi.....	114
3.2.2. Tümleci Niteleyen Sıfat-fiiller	117
3.2.2.1. -DIğI Sıfat-fiilinde Zaman.....	117
3.2.2.1.1. -DIğI Sıfat-fiilinin Öğretimi	118
3.2.2.2. -(y)AcAğI Sıfat-fiilinin Öğretimi	123
3.3. Sıfat-Fiillerin İsimleşmesi	125
3.3.1. Özneyi Niteleyen Sıfat-fiillerin İsim Görevinde Kullanılması	126
3.3.2. Tümleci Niteleyen Sıfat-fiillerin İsim Görevinde Kullanılması	129
3.3.3. Etkinlikler.....	132
4. BÖLÜM:SIFAT-FİİL EKLERİYLE KALIPLAŞMA.....	136
4.1. Etkinlikler	152
SONUÇ	163
KAYNAKÇA	165

EK 1: Etik Kurul İzni Muafiyeti Formu.....	173
EK 2: Orijinallik Raporu.....	174
EK 3: Turnitin Benzerlik İndeksi.....	175

KISALTMALAR DİZİNİ

ADP : Avrupa Dil Portfolyosu

AOÖÇ : Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi

bk. : Bakınız

DK : Ders kitabı

ÖK : Öğretmen kitabı

Ör. : Örnek

TÖMER: Türkçe Öğretim Merkezi

vb. : Ve benzeri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Dil Bilgisel Doğruluk.....	10
Tablo 2. <i>İstanbul B2</i> ders kitabındaki kalıcı isimler	28
Tablo 3. <i>Yeni Hitit 2 B1</i> ders kitabında özneyi işaret eden sıfat-fiiller	30
Tablo 4. <i>Yeni Hitit 2 B1</i> ders kitabında tümleci işaret eden sıfat-fiiller	39
Tablo 5. <i>Yeni Hitit 2 B1</i> ders kitabında kalıcı isimler (1).....	44
Tablo 6. <i>Yeni Hitit 2 B1</i> ders kitabındaki kalıcı isimler (2).....	45
Tablo 7. <i>Yeni Hitit 2 B1</i> ders kitabında kalıplaşmış kullanımlar.....	47
Tablo 8. <i>Yedi İklim B2</i> ders kitabında kalıcı isimler ve kalıplaşmış kullanımlar	68
Tablo 9. İncelenen ders kitaplarında sıfat-fiilin bulunduğu seviyelerin karşılaştırılması.....	74
Tablo 10. İncelenen ders kitaplarında sıfat-fiil için kullanılan terimlerin karşılaştırılması	75
Tablo 11. İncelenen ders kitaplarında özneyi işaret eden sıfat-fiil eklerinin karşılaştırılması	76
Tablo 12. İncelenen ders kitaplarında tümleci işaret eden sıfat-fiil eklerinin karşılaştırılması	77
Tablo 13. İncelenen ders kitaplarında kalıcı isim yapan sıfat-fiil eklerinin karşılaştırılması	78
Tablo 14. İncelenen ders kitaplarının sıfat-fiil konusuyla ilgili açıklama yapıp yapmamaları bakımından karşılaştırılması	79
Tablo 15. Kalıcı isim/Sözlüksel	151
Tablo 16. Sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşma.....	151

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.Yedi İklim A2 ders kitabında -(y)An eki	48
Şekil 2.Yedi İklim A2 ders kitabında -(y)An ekli örnekler	50
Şekil 3.Yedi İklim B1 ders kitabında özneyi işaret eden sıfat-fiil.....	52
Şekil 4.Yedi İklim B1 ders kitabında tümleci işaret eden sıfat-fiil	55
Şekil 5.Yedi İklim B1 ders kitabında -DIK eki.....	56
Şekil 6.Yedi İklim B1 ders kitabında -(y)AcAK eki.....	57
Şekil 7.Bayram Kartları	62
Şekil 8.Yedi İklim B1 ders kitabında -(y)An, -DIK, -(y)AcAK sıfat-fiilli alıştırma	62
Şekil 9.Yedi İklim B2 ders kitabında kalıcı isimler	65
Şekil 10.Yedi İklim B2 ders kitabında kalıcı isimlerle ilgili alıştırma.....	66
Şekil 11.Yedi İklim B2 ders kitabında -AsI eki	67
Şekil 12.Yedi İklim B2 ders kitabında -mİş eki.....	69
Şekil 13.Yedi İklim B2 ders kitabında -mİş sıfat-fiilli örnekler (1)	70
Şekil 14.Yedi İklim B2 ders kitabında -mİş sıfat-fiilli örnekler (2)	71
Şekil 15.Yedi İklim B2 ders kitabında -mİş sıfat-fiilli örnekler (3)	73

GİRİŞ

KONU VE AMAÇ

Çalışmamızın konusu, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde sıfat-fiil eklerinin öğretilmesidir. Bu doğrultuda temel olarak aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışılmıştır:

1. Yabancı dil öğretiminde dil bilgisinin yeri ve önemi nedir?
2. *AOÖÇ*'nin dil bilgisi öğretimine karşı tutumu nasıldır?
3. *AOÖÇ*'deki tanımlayıcılardan hareketle çalışmamızın konusu olan sıfat-fiillerin yerini dil düzeylerinde belirleyebilmek mümkün müdür?
4. Geleneksel dil bilgisi kitaplarında sıfat-fiiller nasıl ele alınmıştır?
5. Ders kitaplarında sıfat-fiiller hangi seviyede, hangi eklerle, nasıl işlenmiştir?
6. Kullanım sıklığı açısından sıfat-fiil eklerinden hangilerine öncelik verilmeli ve bunların öğretilmesinde nasıl bir yol izlenmelidir?

Genel olarak yukarıdaki sorular çerçevesinde şekillenen çalışmamızda sıfat-fiil eklerinin hangi seviyede, nasıl öğretilebileceğine yönelik bir sıralama sunmak temel amacımızı oluşturmaktadır. Ders verecek öğretim görevlilerine yol gösterici olması adına önerdiğimiz öğretim basamaklarına uygun olarak örnek ders materyalleri hazırlamak da diğer bir amacımızdır.

YÖNTEM

Çalışmamız için seçilen ders kitaplarındaki sıfat-fiillerin betimlenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 187). Sıfat-fiil eklerinin öğretimi ise derin ve yüzey yapıdan hareketle işlevsel dil bilgisi bakış açısıyla verilmeye çalışılmıştır.

SINIRLILIKLAR

Çalışmamız yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için hazırlanan *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe*, *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe* ve *Yedi İklim Türkçe* ders kitaplarıyla sınırlandırılmıştır. Bu üç ders kitabının seçilme sebebi, alanda -yurt içi ve dışındaki Türkçe öğretim merkezlerinde/kurslarında- yaygın olarak kullanılmalarıdır.

Sıfat-fiil eklerinden *-AsI*, *-(A/I)r*, *-mAz* ekleri kendilerine herhangi bir öge bağlayamadıkları ve daha çok kalıplaşmış yapılar meydana getirdikleri için çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca çalışmamızda *-DIğIndAn*, *-AcAğInA* gibi sıfat-fiil ekleriyle genişleyerek farklı anlam kazanan yapılara ve bunların öğretimine yer verilmemiştir.

1. BÖLÜM

DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1.1. YAKLAŞIM VE YÖNTEMLERDE DİL BİLGİSİ

Geçmişten günümüze dil öğretiminde farklı yöntem ve yaklaşımlar kullanılmış ve kullanılmaya da devam edilmektedir. Her bir yaklaşım ve yöntem ya bir öncekine tepki olarak ya da bir öncekini tamamlayıcı şekilde ortaya çıkmakla beraber bünyesinde olumlu ve olumsuz özellikleri taşımaktadır. Amacımız yöntem ve yaklaşımlarla ilgili ayrıntılı bilgi vermek değil, bunların dil bilgisine karşı tutumlarını ortaya koymaktır.

Bu yöntemlerden ilki Karl Plötz tarafından Latince öğretiminin etkisiyle geliştirilen Dilbilgisi-Çeviri yöntemidir¹. Dilin kurallarını öğretme esasına dayanan bu yöntemde kurallar tümdengelim tekniğiyle belirli bir hiyerarşiye göre sunulur. Hedef dilin dil bilgisi kuralları ayrıntılı bir biçimde incelenerek hedef dilden kaynak dile, kaynak dilden hedef dile çeviri becerisi kazandırılır.

Doğrudan yöntem, 1950'lerde Dilbilgisi-çeviri yöntemine karşı ortaya çıkmıştır. Yöntemin temel kuralı çeviriye izin verilmemesidir. Anlam doğrudan hedef dilde kurgulanarak o dilde düşünme becerisi kazandırılmak istenir. Yeterli girdi sağlandıktan sonra örneklerden hareketle öğrencinin kuralı anlayacağı ve bu sayede genellemeye gideceği düşünülür. Dolayısıyla dil bilgisi öğretiminde tümevarım tekniği kullanılır.

Doğrudan yöntem gibi Dilbilgisi-Çeviri yöntemine karşı II. Dünya Savaşı sırasında popüler olan diğer bir yöntem İşitsel- dilsel yöntemdir. Bu yöntem davranışçı psikologlarla yapısalcı dil bilimcilerin etkisi altında kalmıştır. Dolayısıyla yabancı dil öğrenmede alışkanlıkların olabilmesi için tekrara, alıştırımlara ve pekiştirmelere yer verilir. Dil öğrenmenin bir alışkanlık oluşturma süreci olarak görüldüğü bu yöntemde dil bilgisi kuralları neredeyse hiç açıklanmaz, tümevarım yoluyla öğretilir. Öğrenci

¹ Hakkında bilgi verilen yaklaşım ve yöntemlerde Avrupa Konseyi Modern Diller Bölümü tarafından kabul edilen sınıflama esas alınmış, yaklaşım ve yöntemlerle ilgili açıklamalar alanyazındaki çalışmalardan derlenmiştir (Demirel, 2019, ss. 35-60; Demirekin, 2016, ss. 43-76; Çalışkan, 2020, ss. 177-220).

belirli sırayla verilen cümleleri ezberler, mekanik ve biçime dayalı alıştırmalarla bunları kalıcı hâle getirir.

1960'lı yıllarda ünlü dil bilimci Chomsky ve bilişsel öğrenme kuramcılarında Ausebel'in görüşlerini temel alan Bilişsel yöntem, yapısalcı-davranışçı bakış açısıyla yapılan dil öğretimine karşı çıkar. Chomsky'e göre dil öğrenimi, soyut düzeydeki bir dizi işlem sonucunda ortaya çıkan kural yönetimli yaratıcı bir süreç olduğu için alışkanlık ve şartlanma yoluyla yapılamaz. Bu yöntemde kurallar bilinçli şekilde öğrenilir bu nedenle dersin içeriği hedef dilin dil bilgisi kuralları gözetilerek hazırlanır. Kuralların öğretiminde tümevarım ve tümdengelim tekniği kullanılır.

Doğal yöntem, Dilbilgisi-Çeviri yöntemine karşı çıkararak yabancı dilin ana diline benzer biçimde öğretilebileceğini savunur. Bu yöntemin önemli isimlerinden Krashen, dil edinme ile öğrenmeyi birbirinden ayırır. Ona göre edinim, çocukların ana dilini kazanma süreçlerine benzer şekilde önceden kestirilebilir bir sıra ile gerçekleşir. Dolayısıyla bu süreçte doğal dile maruz kalmak, dil bilgisi öğretimini ortadan kaldırır.

Chomsky'nin bir dilde yeterlik için ön koşul olarak kabul ettiği "edinç" ve "edim" kavramlarına ek olarak dilin işlevselliğinin ön planda tutulduğu *İletişimsel Edinç* kavramı 1971'de Hymes tarafından ortaya atılır. Buna göre dil öğretiminin temel amacı, iletişimsel edincin kazandırılmasıdır. Bu amaca ulaşmak için de öğrenme ortamında iletişimsel bağlamlar oluşturulur. *Lokantada, Otelde* gibi konu başlıklarıyla öğrencilere bu yerlerde ihtiyaç duyulan sözcükler ve iletişim biçimleri verilir. Dil bilgisi kurallarının öğretilmesi için ayrı bir çalışma yapılmaz. Öğrencilerden tümevarım tekniğiyle dilin yapısını çözmeleri beklenir.

Dil öğretim sürecinde yaklaşım ve yöntemlerin süzgeçten geçirilerek sınıf ihtiyacına yönelik olanların seçilip uygulanması Seçmecî yöntemin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin sözcük öğretiminde doğrudan yöntemden, dil bilgisi kurallarını öğretmede bilişsel yöntemden, konuşma becerisi için işitsel-dilsel yöntemden ve iletişimci yaklaşımdan yararlanır.

Sonuç olarak dil eğitiminde herhangi bir yaklaşım ve yöntemin genelgeçer olduğunu, tüm ihtiyaçları karşılayabileceğini söylemek imkânsız görünmektedir. Bunun nedeni dil eğitim sürecinin birden çok değişkene bağlı olmasıdır. Dil eğitiminin daha iyi nasıl

yapılabileceği sorusuna cevap arandıkça yeni yaklaşımlar ve yöntemler de ortaya çıkmaya devam edecektir.

1.2. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİL BİLGİSİ

Bir dili ana dili olarak öğretmekle yabancı dil olarak öğretmek arasında birtakım farklar vardır. Bundan dolayı da söz konusu alanlarda yapılacak dil bilgisi tanımlarının aynı olması beklenemez. Kurt, Türkçenin ana dili olarak öğretimindeki dil bilgisini dili oluşturan öğeler arasındaki ilişkileri, işlevleri fark etme ve bunları adlandırma meselesi olarak görür. Bunun nedenini öğrencilerin zaten dinleyip konuştukları dilin yazılı formdaki karşılıklarını öğrenmesine bağlar. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimindeki dil bilgisinin ise dile ait bilgi ve kuralların Türkçenin sistematik işleyişini gösterdiğini ve öğrencilerin özellikle yazma becerisi için bir arka plan oluşturduğunu belirtir (2016, s. 262). Örneğin yabancı bir öğrencinin *çalış*-fiiline Türkçede görülen geçmiş zaman olarak nitelendirilen *-DI* ekinin sekiz formundan doğru olan birini getirebilmesi için birden fazla bilgiye ihtiyacı vardır. Öncelikle öğrenci fiile getirilecek ek seçimi için ünlü ve ünsüz uyumuna hâkim olmalıdır. Ünsüz uyumu için fiilin son ünsüzünün (sert-sert, yumuşak-yumuşak) dikkate alındığını ve bu sayede ekin sekiz formunu dörde indirebileceğini bilmelidir. Ardından fiilin son ünlüsüne (kalın-kalın; ince-ince) bakarak ekin kalın ya da ince sıradaki hâlini seçmelidir. Yabancı biri için çok sayıda işlem gerektiren bu süreç ana dili konuşuru için oldukça basittir.

Ana dili konuşuru dilin içinde doğan ve büyüyen bir varlık olarak hangi durumlarda hangi kalıpları kullanacağını bilir. Örneğin rica anlamı sağlamak için *Pencereyi açar mısın/ız?*, *Pencereyi açabilir misin/ız?*, *Pencereyi açmanız mümkün mü?* gibi cümleleri söylerken *lütfen*, *rica etsem*, *size zahmet olmazsa* gibi ifadelerle de ricanın kibarlık derecesini artırabilir. Hengirmen, yabancı dil eğitiminde öğrencilerin önce dil bilgisi kurallarını öğrendiklerini ve bu kurallar yardımıyla dildeki dört beceriyi geliştirmeye çalıştıklarını ifade eder (2006, s. 52). Dolayısıyla yabancı bir öğrenci rica anlamlı bir cümle kurmak istiyorsa öncelikle dilde bu anlamı veren yapıları yeri geldikçe öğrenir ve bunları karşısındaki ile kendi arasındaki mesafeye göre uygun bağlamlarda kullanır.

Yabancı dil öğrenmek isteyen bir kişi hedeflediği dilde okuma ve dinlemeyle anlama; yazma ve konuşmayla da anlatma becerisine sahip olmak ister. Dil bilgisini dil öğretim programından dışlayarak söz konusu becerilerde yetkinlik kazanmak zor görünmektedir. Hedeflenen dilde ne kadar sözcük bilirse bilinsin iletişimin doğru ve sağlıklı gerçekleşebilmesi için bu sözcüklerin dilin kuralları çerçevesinde anlamlı cümleler içinde yer alması gerekir. Diğer taraftan lokantaya giden bir yabancı hedef dili bilmese bile istediği yiyecek ve içeceğin fotoğrafını mönüden göstererek ihtiyacını karşılayabilir. Ancak iletişim her zaman bu kadar basit düzeyde olmayabilir. Karmaşık ve zor durumdaki olayların hedef dilde anlatılmasını gerektirecek durumlarda o dilin kurallarına ihtiyaç vardır. Burada da dikkat edilmesi gereken nokta dil bilgisi öğretiminin ne kadar ve nasıl yapılacağıdır. Bu soruların cevapları öğrencilerin dil öğrenme ihtiyaçlarına göre değişkenlik gösterecektir. Lisans, yüksek lisans veya doktora yapmak için Türkiye'ye gelen ve üstdil kullanma gereksinimi olan bir öğrenciyle hedef dilde sadece gündelik hayatını devam ettirmek isteyen bir öğrenciye aynı dil bilgisi programını uygulamak doğru kabul edilemez. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde her ne kadar alanlara yönelik özel amaçlı çalışmalar yapılmaya başlansa da dil öğretim merkezlerinde genellikle belirli ders kitapları okutulmaktadır. Bu durumda öğretim elemanı inisiyatifi ele alıp ders kitaplarındaki dil bilgisi konularını eleyerek ya da onlara ekleme yaparak öğrencinin öğrenme amacına hizmet eden bir izlençe tasarlamalıdır. Çalışkan, izlençedeki dil bilgisi konularını belirlemek için sıklık, faydalılık ve kapsamlılık ölçütlerine başvurulabileceğini belirtir (2020, s. 191).

Hazırlanan izlençede belirlenen yapıların öğretimine ayrılacak zaman hepsi için aynı olmamalıdır. Bunun nedeni birden fazla aşama içeren konuların karmaşık kabul edilmesidir. Örneğin Türkçede *-lAr* çoğul ekiyle *-(y)An* sıfat-fiilinin öğretimi için öngörülen ders saati sayısının farklı olması gerekir. Ayrıca yapılarla ilgili bütün bilinenlere de izlençede yer verilmemelidir. Sayılabilir isimlerde gösterilen birden çok olduğunu belirten *-lAr* çoğul ekinin (*defterler, kitaplar vb.*) *abartma, benzerlik, aile, saygı* gibi anlamları metinlerde ya da örnek cümlelerde geçtikçe açıklanabilir.

Dil bilgisi izlençesi hazırlandıktan sonraki adım ise öğrenme ortamında bunların nasıl verileceğidir. Bu konu hakkında pek çok yöntem ve teknik bulunsa da günümüzde daha çok tercih edilen Larsen-Freeman'ın üç boyutlu dil bilgisi şemasıdır (2001, s. 252). Bu şemada aynı öneme sahip ve eşit bir şekilde birbiriyle ilişki içinde olan *biçim, anlam* ve

kullanım başlıklarıyla dil bilgisi ve iletişim arasında bir köprü kurulmak istenmiştir. Cem; yabancı dilde dil bilgisi öğretiminin amacını, dil bilgisi kurallarının gerçek yaşama aktarılması olarak görür ve bu kuralların iletişimde bir anlam ifade etmesi için uygun bağlamlarda kullanılması gerektiğinin altını çizer (2005, s. 11). Dolayısıyla sadece biçime ya da anlama odaklanmak yerine bunları da içine alan ve öğrenilen bilgilerin işlevsel hâle gelmesini sağlayan bir dil bilgisi öğretimi yapılması hedeflenen kazanımlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Yabancı dilde dil bilgisi öğretimi açık ya da örtük bir şekilde yapılabilir. Açık yapılan öğretimde temel olarak tümdengelim ve tümevarım yaklaşımları kullanılmaktadır.

Kurala dayalı öğrenme adıyla da bilinen tümdengelim yaklaşımında dil bilgisi yapısına ait kurallar verildikten sonra bunlarla ilgili örneklerin yer aldığı alıştırmalara geçilir. Buradaki amaç, dilin kurallarının bilinçli bir şekilde öğretilmesidir. Dil öğretimi için hazırlanmış birçok ders kitabının dil bilgisi bölümlerinde bu yaklaşım temel alınmıştır. Söz konusu yaklaşımın hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Kuralın basit ve açık bir şekilde anlatılmasıyla öğrencinin kendini güvende hissetmesi, formülleştirilen bilgilerin yetişkinler için anlamayı kolaylaştırması, konuya hemen giriş yapıldığı için zaman kazandırması yaklaşımın olumlu özellikleri arasında sayılabilir. Diğer taraftan öğretmen merkezli bir öğrenme sürecinin olması, buna bağlı olarak da sınıf içi etkileşimin ve katılımın azalması, kuralların akılda tutulmasının zorluğu ve dil üretiminin sınırlı olması yaklaşımın olumsuz tarafları arasında gösterilebilir (Thornbury, 1999, s. 30).

Tümevarım yaklaşımında örneklerden yola çıkarak genel bir kurala ulaşmak amaçlanır. Öğrenciden özelden genele doğru mantık yürütmesi ve örneklerden hareketle kuralı kendisinin keşfetmesi beklendiği için bu yaklaşıma *kural keşfetme* de denmektedir. Tümevarım yaklaşımında olduğu gibi bu yaklaşımda da olumlu ve olumsuz özellikler bulunmaktadır. Öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif bir şekilde yer almasından dolayı motivasyonlarının yüksek olması, kural keşfetmeyi öğrenen öğrencilerde öğrenen özerkliğini geliştirerek kuralın daha anlamlı ve hatırlanabilir olmasını sağlaması, problem çözme etkinliklerinin iş birliğine dayalı gerçekleştirilmesi yaklaşımın olumlu özelliklerindedir. Kuralı ortaya koyabilmek için çok fazla zaman ve enerjinin harcanması, kurala doğru bir şekilde ulaşılmasını sağlamak için öğretmenin gerekli

hazırlıkları yapmak zorunda kalması ve bu durumun iş yükünün artmasına neden olması, örneklerden hareket eden öğrencilerin yanlış, çok geniş ya da dar bir kural ortaya koyma riskinin bulunması ve bunun denetlenme imkânı olmayan öğrenme ortamlarında bazı sorunlara yol açması yaklaşımın olumsuz özellikleri arasındadır (Thornbury, 1999, s. 54).

Her iki yaklaşımın da kendi içinde avantajları ve dezavantajları barındırması birinin diğerinden daha üstün görülmesini ya da daha iyi olduğunun iddia edilmesini engellemektedir. Dolayısıyla öğrenme ortamında yeri geldikçe öğrencilerin bireysel farklılıkları, beklentileri, öğrenme ihtiyaçları gibi etkenler de göz önünde bulundurularak söz konusu yaklaşımlardan yararlanılabilir.

Sonuç olarak yabancı dil eğitiminde dil bilgisi öğretimi yapılmalı mı sorusu günümüzde yerini dil bilgisinde ne, ne kadar, nasıl öğretilmeli sorularına bırakmıştır. Biz de bu doğrultuda hedef dilde akıcılık sağlamak uğruna doğruluk ölçütünün göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmekteyiz.

1.3. DİLLER İÇİN AVRUPA ORTAK ÖNERİLER ÇERÇEVESİ

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi ile ilgili literatür taraması yapıldığında bu metnin Türkçede çok farklı şekillerde adlandırıldığı görülecektir²: *Ortak Çerçeve Metni*, *Ortak Çerçeve Programı*, *Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi*, *Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı*, *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni*, *Ortak Dil Kriterleri Çerçeve Programı* vb. Gültekin ve Melanlıoğlu, başlıklandırma noktasında görülen bu farklılığın sadece metni çevirenlerle veya metinle ilgili araştırma yapanlarla ilgili bir durum olarak değerlendirilmemesi gerektiğini çünkü metnin orijinalinde de başlık hususunda bir çeşitlilik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu adlandırma konusundaki uzlaşamamadan yola çıkarak metnin içeriğini anlamlandırmada pek çok problemin yaşandığını ve metnin okunabilirlik düzeyinin de düşük olduğunu eklemiştir (2017, s. 140),

² *İstanbul* ders kitabının ön sözünde “Avrupa Ortak Dil Kriterleri”, *Yeni Hitit* ders kitabının ön sözünde ise “Ortak Avrupa Çerçevesi Kılavuzu” ifadeleri *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi* yerine kullanılmıştır. *Yedi İklim* ders kitabının ön sözünde bu metne işaret edecek bir ifadeye yer verilmemiştir.

İngilizcesi *Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)* olan metnin başlığına karşılık olarak TELC ve MEB'in (2013) ortak yaptığı çeviride *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi* kullanılmıştır. Çalışmamızda bu çeviri esas alındığından *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi* başlığı ve ilerleyen bölümlerde bu metne işaret etmek amacıyla *AOÖÇ* kısaltması tercih edilmiştir.

2001 yılında yayımlanan ve dokuz bölümden oluşan *AOÖÇ*; Avrupa ülkelerinde hedef dillere yönelik öğretim programları, program yönergeleri, sınavları ve ders kitapları ve benzerinin hazırlanması için temel oluşturur. Dil öğrenenlerin bu dilde bildirişimsel gereksinimlerini karşılamak için neler yapmaları ve öğrenmeleri gerektiğini, bildirişimsel açıdan başarılı olabilmeleri için hangi bilgi ve yeterliklerini geliştirmeleri gerektiğini kapsamlı olarak betimler. Bu tanımlamalar o dilin kültür boyutunu da kapsar. *AOÖÇ*, aynı zamanda öğrencinin öğrenim sürecinin her basamağında elde ettiği kazanımın ölçülmesi için gerekli yeterlik düzeylerini de tanımlar (telc-MEB, 2013, s. 11).

AOÖÇ'nin genel amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

1. Tüm Avrupalıları, yalnız eğitim sistemleri, kültür ve bilim konularında değil ticaret ve sanayi alanlarında da gittikçe yoğunlaşan uluslararası hareketlilik ve sıkı iş birliğinden kaynaklanabilecek sorunlara uygun bir şekilde hazırlamak.
2. Karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü kimlik ve kültürel çeşitliliğe saygıyı daha etkili uluslararası bildirişim aracılığıyla artırmak.
3. Az öğretilen dilleri de içeren ulusal ve yöresel dillerin bilinmesini sağlayarak Avrupa'daki kültürel yaşamın zenginlik ve çeşitliliğini korumak ve geliştirmek.
4. Çok dilli ve çok kültürlü Avrupa'nın gereksinimlerini karşılamak için Avrupalıların dilsel ve kültürel sınırları aşarak birbirleriyle bildirişimlerini artırmak.
5. Etkileşim içinde olan Avrupa'da bildirişimi sağlayabilmek için gerekli becerilere sahip olmayan bireylerin dışlanmasından doğabilecek tehlikeleri önlemek (telc-MEB, 2013, s. 13).

2017'de uzun çalışmalar sonucunda *AOÖÇ*'de birtakım güncellemelerin yapıldığı "Tamamlayıcı Kitap" (Council of Europe, 2018) çıkarılmıştır. Tamamlayıcı kitapta önceki tanımlayıcılar için çok az değişiklik yapılmış, "ana dil konuşuru" yerine "hedef dil konuşuru" kavramı kullanılmaya başlanarak daha önceden eksik olan A1 öncesi için (A0/Pre-A1) tanımlayıcılar eklenmiş ve özellikle işaret dilleri için örnek tanımlayıcı basamak kümeleri sunulmuştur (ayrıntılı inceleme için bk. Arslangilay, 2019).

1.3.1. AOÖÇ’de Dil Bilgisinin Yeri

AOÖÇ’de dil bilgisi, kendisine “dil bilgisel yeterlik” adıyla yer bulmuş ve bu bir dilin dil bilgisi araçlarına ilişkin bilgi ve bunları kullanma yeteneği olarak tanımlanmıştır. Her bir dilin dil bilgisi yapısının çok karmaşık olduğu bu nedenle de kesin ya da eksiksiz bir betimlemenin yapılmasının mümkün olmadığı açıklanmıştır. Buna ek olarak AOÖÇ’nin asıl görevinin, sözcüklerin cümle oluşturmasıyla ilgili çeşitli kuram ve modelleri değerlendirmekten çok kullanıcıları bu kuramlardan hangisini seçecekleri ve bu seçimin uygulamada hangi sonuçlar doğuracağı noktasında bilgilendirmek olduğu belirtilmiştir (telc-MEB, 2013, s. 114).

AOÖÇ’de dört temel dil becerisinin her biri için altı dil yeterlik düzeyine göre ayrıntılı tanımlayıcıların olduğu tablolar sunulmuş, dil bilgisi için de “Dil Bilgisel Doğruluk” adıyla bir basamak kümesi oluşturulmuştur (telc-MEB, 2013, s. 115):

Tablo 1. Dil Bilgisel Doğruluk

DİL BİLGİSEL DOĞRULUK	
C2	Dikkatini konuşmanın önceden planlanması ya da dinleyicilerin tepkilerine yoğunlaşmak gibi başka alanlara vermek zorunda olsa bile karmaşık dilsel araçları kullanırken dil bilgisi hâkimiyetini korur.
C1	Büyük ölçüde dil bilgisi kurallarına sadık kalabilir, nadir olarak pek farkına varılmayan hatalar yapar.
B2	Dil bilgisi kurallarına iyice hâkimdir, nadir olarak sonradan düzeltilebilecek dil sürçmeleri ya da hatalar ve cümle yapısında eksiklikler olabilir. Dil bilgisi kurallarına iyice hâkimdir, yanlış anlaşılmaya neden olacak hatalar yapmaz.
B1	Alışlagelmiş durumlarda yeterli derecede doğru konuşarak anlaşabilir, ana dilin etkisi belirgin olsa da genelde dil bilgisi yapısına iyice hâkimdir. Genelde önceden tahmin edilebilecek durumlarda sık kullanılan basmakalıp sözleri ve deyimleri içeren bir dağarcığı, yeterli derecede doğru olarak kullanabilir.
A2	Bazı basit yapıları doğru olarak kullanabilir ama eylemlerde zamanları karıştırırsa ya da unutsa, özne eylem bağlantısını kurarken sistematik temel yanlışlar yapsa da ne demek istediği anlaşılır.
A1	Birkaç basit dil bilgisi yapısını ve kalıp cümleleri kapsayan kısıtlı ezberlenmiş bir dağarcığa sahiptir.

Bu tablo verilmesine rağmen dil bilgisi yapısına ilişkin ilerlemeyi gösteren, bütün diller için kullanılabilir bir basamaklandırmanın imkânsız olduğu ayrıca vurgulanmıştır. Bunun yanında AOÖÇ dil öğrenenlerin dil bilgisel yeterliklerini geliştirmelerinin, yabancı dil öğrenimlerinin en önemli ve vazgeçilmez bir görevi olduğunu belirtmiştir

(telc-MEB, 2013, s. 149). Gerek dil bilgisel yeterlik tanımıyla gerekse ona ait tanımlayıcıları içeren bir tabloya yer vermesiyle *AOÖÇ*'nin dil bilgisini göz ardı etmeyen bir yaklaşıma sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

1.3.2. Dil Yeterlik Düzeylerinde Sıfat-fiilin Yeri

İncelediğimiz ders kitaplarından *İstanbul* ve *Yeni Hitit*'in ön sözünde *AOÖÇ*'nin esas alındığı ve onun kriterlerine göre kitaplarının şekillendirildiği belirtilmiştir. *Yedi İklim* ders kitabının ön sözünde *AOÖÇ*'ye işaret edecek bir ifade yer almamasına rağmen kitaplarının belirlenen dil düzeylerine göre ayrılmasına ve konularının genel sıralamasına bakılarak onun da söz konusu metni esas aldığı çıkarılabilir. Bu bilgilere göre üç ders kitabının dil bilgisi sıralamasının aynı olması gerekirdi. Ama kitaplara bakıldığında hepsinin birbirinden farklı bir sıralamayı takip ettiği görülecektir. Peki aynı metne bağlı kalınmasına rağmen ortaya çıkan bu çeşitliliğin sebebi nedir? *AOÖÇ*, kendisinin dil bilgisi kitaplarının yerini tutmadığını ve kati bir sıralama düzeni sunmadığını belirterek sadece uygulayıcıların karar vermelerini sağlayan bir çerçeve olduğunun altını çizer (telc-MEB, 2013, s. 149). Buradan hareketle esas alınan metnin kuralcı olmadığı, ondan yararlanmak isteyenlere esnek bir kullanım alanı sağladığı söylenebilir.

Bu durum, ders kitaplarını hazırlayanların *AOÖÇ*'yi farklı okumalarına ve yorumlamalarına imkân vermiştir. Böyle esnek bir ortamda çalışmamızın konusu olan sıfat-fiillerin, dil yeterlik düzeylerindeki yerini tam olarak belirleyebilmek çok kolay görünmemektedir. Ancak yine de birkaç örnek üzerinden amacımıza ulaşmayı deneyeceğiz. Bunun için de dil bilgisel doğruluk tablosunun dışında ortak öneri düzeyleri içerisinde temel seviyeden başlayarak burada yer alan tanımlayıcıları anlamaya ihtiyacımız var. Dilsel yeterlikleri yerine getirebilmek için hangi dil bilgisel yapılara ihtiyaç olduğunun belirlenebilmesi, sıfat-fiillerin yeri hakkında da bir öneri sunulmasını sağlayabilir.

Temel dil kullanım düzeylerinin ilki olan A1’de şöyle bir tanımlayıcı³ bulunmaktadır: *Kendini tanıtabilir, başkalarını tanıtırabilir. Başkalarına kendileri hakkında (örneğin nerede oturdukları, kimleri tanıdıkları ve nelere sahip oldukları) sorular yöneltebilir ve sorulan benzeri soruları yanıtlayabilir.* Türkçeyi yabancı bir dil olarak öğrenen kişinin kendini tanıtabilmesi için *Benim adım Raissa., Ben Kamerunluyum., Ben 20 yaşındayım., Ben öğrenciyim.* vb. cümleler kurması gerekir. Bu da ancak isim cümlelerinin bilinmesiyle mümkündür. Aynı öğrencinin nelere sahip olduğunu söyleyebilmesi için iyelik eklerini, ad tamlamalarını ve var/yok kalıplarını bilmesi gerekir. Öğrenci bu yapılarla sahip değilse *Benim gözlüğüm yok., Benim çantam var., Benim iki kardeşim var., Senin kardeşin var mı?* vb. cümleleri üretmesi ondan beklenemez. Yine aynı öğrencinin nerede oturduğunu ifade eden *Ben Balcalı’da oturuyorum., Ben yurttta kalıyorum., Sen nerede oturuyorsun?* vb. cümleler için şimdiki zamanı, *nerede* soru sözcüğünü ve *-DA* bulunma durum ekini kullanması gerekir.

İncelenen ders kitaplarının *-kendi içinde farklı sıralamalar takip edilse de-* bu seviyede genel olarak ortak yapıları verdiği görülmektedir. Ancak temelde görülen bu ortaklık bir sonraki basamaktan itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu bozulma, temel dil kullanım düzeylerinin ikincisi olan A2’deki şu tanımlayıcıyla örneklendirilebilir: *Geçmiş, eğitimi, çevresi ve doğrudan gereksinimleriyle bağlantılı şeyleri basit dilsel araçlar yardımıyla anlatabilir.* Yabancı bir öğrencinin geçmişi hakkında doğru bir yapıyla bilgi verebilmesi, geçmiş zamanı kullanmasına bağlıdır. *İstanbul* ders kitabı bu tanımlayıcıya bağlı kalarak bu yapıyı A2’de vermeyi uygun görürken *Yedi İklim* ve *Yeni Hitit* geçmiş zamana A1’de yer vermiştir. Bu durum, *AOÖÇ*’nin esnekliğinden kaynaklanan farklı okumaların ve ders kitabını hazırlayanlarla uygulayanların ihtiyacına göre yer değişikliği yapılabilesinin bir sonucu olarak düşünülebilir. Bu örnekleri vermemizin nedeni dil yeterlik düzeylerindeki bütün tanımlayıcıları yorumlayarak gerekli dil bilgisi yapısını ortaya çıkarmak değil, çalışmamızın konusu olan sıfat-fiillerin bu düzeylerdeki karşılığını bulabilmek için izlediğimiz yolun anlaşılır olmasını sağlamaktır.

AOÖÇ, genelde dil bilgisi tanımlamasının temelini cümlenin oluşturduğunu belirterek başlangıçta sadece özne ve yüklemden oluşan kısa cümlelerin ele alınmasını sonra da uzunluk ve yapı olarak sayısız cümle öğelerinden oluşan karmaşık cümlelerin

³ Tanımlayıcılar *AOÖÇ*’deki Ortak Öneri Düzeyleri Genel Basamaklar Kümesi’nden alınmıştır (telc-MEB, 2013, s. 31).

verilmesini tavsiye eder (telc-MEB, 2013, s. 151). Bununla birlikte cümle sınırlarının çok ötesinde başka bağlantıları (örneğin adıl ve fiilimsi kullanımı vb.), pragmatik yeterlikten çok dil bilgisel yeterliğin bir kısmı olarak değerlendirir. Sıfat-fiillerin yerini belirleyebilmek için burada kullanılan *başlangıç* ve *sonra* sözcüklerini iyi anlamak gerekir. İlki temel, ikincisi ise orta seviye olarak görülebilir. Buradan hareketle de sıfat-fiillerin öğretiminin orta seviyede yapılması beklenebilir. Ancak bu öğretim orta seviyenin hangi basamağında (B1/B2) yapılabilir? Bu soruyu cevaplayabilmek için tanımlayıcılara tekrar bakmakta yarar vardır: Bağımsız dil kullanımının ilk basamağı olan B1’de *Bilinen konularda ve ilgi duyduğu alanlarda kendini basit ve bağlantılı olarak ifade edebilir.* şeklinde bir tanımlayıcı bulunmaktadır. Bu tanımlayıcıda geçen *bağlantılı* sözcüğü bizi sıfat-fiile götürebilir mi? Cümleler arasında bağımlı ya da bağımsız dil yapılarıyla neden, amaç, koşul, öncelik-sonralık, zıtlık gibi farklı anlam alanlarını yaratacak bağlantılar kurulabilir:

- (1) a. Okula gitmedim. Hastaydım.
 b. Okula gitmedim çünkü hastaydım.
 c. Hastaydım bu nedenle/bu sebeple/bu yüzden okula gitmedim.
 d. Hasta olduğum için okula gitmedim.

(1a)’da görülen basit yapıyı iki cümle arasında (1b)’de *çünkü*, (1c)’de *bu nedenle/bu sebeple/bu yüzden*, (1d)’de *-dığı için* yapısı kullanılarak neden-sonuç anlamlı bağlantı kurulmuştur. Bunların öğretimi bilinenden bilinmeyene ilkesinden hareketle seviyelendirilerek yapılmalıdır. Bundan dolayı da bağlantılar aynı anlamı verecek şekilde kolaydan zora doğru tekrar oluşturulmuştur. A1’de (1a)’daki cümleyi söyleyen yabancı bir öğrenciden A2’de (1b-c)’yi, B1’de ise (1d)’yi söylemesi beklenir.

Sıfat-fiiller, cümleler arasında hem gereksiz tekrara düşmeyi önlemek amacıyla hem de niteleme yönüyle bağlantılar kurabilir:

- (2) a. Öğrenciler dışarı çıktı. Onlar çay içecek.
 b. Dışarı çıkan öğrenciler çay içecek.
- (3) a. Karşıdan bir adam geliyor. Ben onu tanımıyorum.
 b. Karşıdan gelen adamı tanımıyorum.

- (4) a. Bazı öğrenciler derslerine düzenli çalışıyor. Bazı öğrenciler ödevlerini yapıyor. Bazı öğrenciler soru soruyor. Biz o öğrencilere hediyeler aldık. Biz o hediyeleri paketledik. Biz öğrencilere onları vereceğiz.
- b. Derslerine düzenli çalışan, ödevlerini yapan, soru soran öğrencilere aldığımız ve paketlediğimiz hediyeleri vereceğiz.

Örnek (2)'de özne ortaklığı olan iki cümle birleştirilmiştir. Sadece bir ögenin ortak olmasından dolayı birleştirmenin basit düzeyde yapıldığı söylenebilir ve elde edilen cümle bu hâliyle B1'de öğretilir. Örnek (3)'teki iki cümlenin öznesinin farklı olması ve birinci cümlenin öznesinin, ikinci cümlenin nesnesini niteleyecek şekilde kullanılması bununla beraber fiille bağlı olarak ad durum ekini alması bu cümleyi örnek (2)'den ayırarak biraz daha zor bir düzeye taşımıştır. Böyle bir cümlenin öğretimi için sarmal bir yapıda öğretim planlanmışsa, bunlar ya sonraki ünitelerde ya da bir sonraki yeterlik basamağında verilmelidir. Örnek (4) ise öge ortaklığı olan ikiden fazla cümleyi barındırmasıyla ve farklı işlevdeki sıfat-fiil eklerinin kullanılmasıyla diğer örneklerden ayrılır. Birden çok işlem basamağını aynı anda zihinde harekete geçirecek böyle bir cümlenin üretimi üst düzey bir beceri gerektirmektedir ve bu cümlenin B2'deki *Kendini o denli akıcı ve anında ifade edebilir ki ana dili konuşurlarıyla az çaba göstererek anlaşabilmesi mümkündür.* tanımlayıcısına karşılık geldiği söylenebilir. Örnek (4a)'daki cümlelerle iletişim kurmaya çalışan yabancı bir öğrenci, gereksiz tekrarlar yaparak tanımlayıcıda belirtilen akıcılığı yakalayamayacak ve dildeki en az çaba ilkesini uygulayamayacaktır. Bundan dolayı sıfat-fiillerin öğretimi B1'de basit, B2'de ise biraz daha zor bir şekilde basamaklara yayılarak yapılabilir.

AOÖÇ'deki dil yeterlik düzeylerinde *basit* sözcüğü, B2'ye gelinceye kadar her bir basamakta görülmektedir: A1'de *...basit yollardan anlaşabilir, ...oldukça basit cümleleri anlayıp kullanabilir,* A2'de *...basit durumlarda kendini ifade edebilir, ...gereksinimlerini basit dilsel araçlar yardımıyla anlatabilir,* B1'de *...kendini basit ve bağlantılı olarak ifade edebilir.* B2 ve sonrasında bu sözcük hiç kullanılmamıştır. Bu da AOÖÇ'nin karmaşık cümle yapıları için B2'yi uygun gördüğünü kanıtlayabilir.

1.3.3. Araştırmacılara Göre Sıfat-fiil Öğretiminin Yeri

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma metinlerini dil düzeylerine göre sadeleştiren araştırmacıların çalışmalarına bakılarak onların sıfat-fiilleri nereye konumlandıkları anlaşılabilir. Çünkü bu araştırmacılar metinleri, *AOÖÇ*'deki ölçütleri dikkate alarak birtakım metin uyarlama teknikleriyle sadeleştirmişlerdir. Bölükbaş, örnek metinler üzerinden seviyelere göre sadeleştirme yaptığı çalışmasında sıfat-fiilli yapılara temel seviyede ve B1 metinlerinde hiç yer vermeyerek bu tür yapıları B2 seviyesi için uygun görmüştür (2015, s. 930). Keskin ve Okur'un da sadeleştirdiği metinlerde sıfat-fiilli yapıların B2'den itibaren görülmesi Bölükbaş ile aynı görüşü paylaştıklarının bir işaretidir (2013, s. 302). Melanlıoğlu ise örnek verdiği bir metni A2 öğrencilerine sunulmak istendiğinde metindeki dil bilgisi yapılarının yeniden gözden geçirilmesinden, fiilimsi gibi yapıların çıkarılarak metnin düzenlenmesi gerekliliğinden bahseder. Ancak aynı metnin fiilimsilerin yer aldığı hâliyle B düzeyinde cümlelerde kısaltma yapılarak kullanılabileceğini belirtir (2017, s. 169). Buradan hareketle, Melanlıoğlu'nun fiilimsilerin yerini basamaklandırma ayırımına gitmeden orta düzeyde değerlendirdiği söylenebilir.

Karatay ve Kaya ders kitaplarındaki dil bilgisi konularını inceleyerek alan uzmanları ve öğretmen görüşlerinden hareketle bunların öğretime yönelik bir çerçeve programı geliştirmiştir (2019, s. 49). Bu çalışmada öğretmenler sıfat-fiil konusunun B1 ve B2 düzeylerinde öğretilabileceği görüşünü belirtmiştir. Orta düzeyin iki basamağının da söylenmesi hedef yapının öğretiminin sarmal bir programla işlenmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak Karatay ve Kaya'nın oluşturdukları çerçeve programda sıfat-fiiller A2'de ve B1'de yer almıştır. A2'de *-(y)An* ve *-mİş*, B1'de birinci madde de *-(y)AcAK*, *-(I/A)r*, *-mAz*; ikinci madde de ise *-DİK* ve *-AsI* ekleri bulunmaktadır (2019, ss. 53,56). Bu programda *-(y)An* sıfat-fiilinin A2'de olması *Yedi İklim* kitabıyla benzerlik gösterse de diğer eklerin sıralamasında tamamen farklı bir yol izlenmiştir.

Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan yabancı dil olarak Türkçe öğretim programında B1 kendi içinde dörde ayrılmış ve sıfat-fiil eklerinin hepsine bu seviyenin son bölümünde; C1'de ise *-(y)AcAK ol+an/dİk*, *mİş ol+an/dİk*, *mAktA ol+an/dİk* eklerine yer verilmiştir (2015, ss. 58-60). Ancak bu program kendi ders kitapları olan *Yeni Hitit*'le örtüşmemektedir. Çünkü yaptığımız inceleme sonucunda programda

C1'deki sıfat-fiil eklerinin hepsinin B1'in dördüncü kısmında işlendiği görülmüştür. Bu durum kendi programları ve kitapları arasında bir uyumsuzluk yaşandığını göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar, sıfat-fiil öğretiminin yeri konusunda farklı görüşlerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hâliyle herkesin ortak bir noktada toplandığı denklemleri kurmak zor görünmektedir.

Dili kullanan ve öğrenenlerin sosyal aktör olarak nitelendiği *AOÖÇ*'de, A düzeyine Temel Dil Kullanımı başlığı verilmiştir. Günlük hayatta birtakım görevleri (lokantada yemek yemek, toplu ulaşım araçlarını kullanabilmek, alışveriş yapmak vb.) yerine getiren sosyal aktörlerin bu düzeyde ihtiyaçlarını basit ifadelerle karşılayabileceğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla birden fazla adımın uygulandığı sıfat-fiilli cümlelerin bu düzeyde verilmemesi gerektiğini, bu yapının öğretimi için Bağımsız Dil Kullanımı olan B seviyesinin daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Ancak sıfat-fiiller birden fazla işleve sahip oldukları için bütün eklerin öğretiminin aynı anda yapılmadığı bir program takip edilmelidir. Fidan, öğretmen görüşlerine dayanarak *-(y)An* ve *-DİK* yapılarının arka arkaya verilmesinin öğrenmeyi güçleştirdiğini belirtmiş, bunlar için bir sıralama ihtiyacından bahsetmiştir (2016, s. 270). Birbiriyle karıştırılabilecek bu tür yapıların ünitelere dağıtılması öğrenenlerin yükünün hafiflemesine yardımcı olabilir.

Burada her ne kadar genel bir çerçeve çizilmeye çalışılsa da sınıf ortamında çok farklı niteliklere sahip öğrencilerin benzer ya da farklı amaçlarla bir arada olduğu unutulmamalıdır. Herhangi bir ders kitabını kullanmak aynı zamanda o kitabın programını da takip etmeyi gerektirir. Ancak öğretim elemanının o anki sınıf ortamında bulunan öğrencilerin dili öğrenme ve kullanma becerilerine göre dil bilgisi sıralamasında faydalı olacağını düşündüğü bazı değişiklikler yapması mümkündür. Kendi sınıfları için en uygun olana karar vermede ve bunu uygulamada kontrolün öğretim elemanında olmasıyla daha doğru sonuçlar elde edilebilir.

2.BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA SIFAT-FİİLLER

Eğitim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, öğretim araçlarındaki çeşitliliği artırarak daha zengin bir öğrenme ortamı sağlasa da dil öğretiminde kullanılan materyallerin başında hiç şüphesiz hâlâ ders kitapları gelmektedir. Eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek için öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden ders kitaplarının, öğretim materyallerinden biri hatta birçok durumda tek öğretim materyali olduğu Halis tarafından dile getirilmektedir (2002, s.51). Dil öğretiminde ders kitaplarının pek çok işlevi vardır. Bunlar arasında ders kitaplarının kolay ulaşılabilir olması, öğrenciler tarafından yaygın kullanılması, görsel unsurları barındırması, tema ve içerdikleri konulara yönelik metinlerden oluşması, öğrenci seviyesine uygun ve öğrenci çalışma kitabıyla uyumlu olması gibi başlıkları sıralamak mümkündür (Göçer, 2007, s.32).

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik hazırlanan kaynakların sayısı geçmişten günümüze artarak devam etmektedir. Bu kaynakların başında bir kişi ya da bir komisyon tarafından hazırlanan ders kitapları gelir. Bu ders kitaplarının bazıları tekli bazıları ise setler hâlinindedir. Ülkemizde yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla var olan kurum ve kuruluşlar genellikle setler hâlindeki kitapları tercih etmektedir. Çalışmamıza konu olan sıfat-fiil öğretiminin ders kitaplarında hangi seviyede, nasıl yapıldığını belirleyebilmek amacıyla kendi içinde belirli bir dil öğretim programını takip etmesinden, konularını ünitelere ayırarak öğretimi kolaylaştırmayı amaçlamasından, her üniteye konunun bir tema etrafında dört temel dil becerisine ve dil bilgisine yer vererek geliştirilmek istenmesinden ayrıca gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki kullanım yaygınlığından dolayı farklı komisyonlarca hazırlanan 3 set inceleme ve değerlendirmeye alınmıştır. Seçilen kitap setleri ve bu setler hakkındaki genel bilgiye aşağıda yer verilmiştir:

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe öğretim seti, İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi okutmanları tarafından yetişkin bir yabancıya Türkçe öğretmek amacıyla Avrupa Ortak Dil Kriterleri'ndeki düzeylere göre iletişim ve öğrenen odaklı yaklaşımla hazırlanmıştır. A1-A2 (Temel), B1-B2 (Orta) ve C1/+ (İleri) olmak üzere 5 kitaptan oluşan bu set; her

seviye için ders kitabı, çalışma kitabı ve dinleme CD'lerini içermektedir. C1/+ hariç (12 ünite) her ders kitabı 6 üniteye ve her ünite de 3 farklı alt başlığa (1A, 1B, 1C şeklinde) ayrılmaktadır. Ayrıca öğretilmesi amaçlanan beceriler, dil bilgisi ve kelime grupları da ünite başlarında belirtilmektedir. Her ünitedeki alt konular içerisinde sırasıyla Hazırlık Çalışması, Okuma, Ya Siz?, Dil Bilgisi, Dinleme, Konuşma ve Yazma; ünite sonlarında ise Kültürden Kültüre, Sınıf Dili, Eğlenelim Öğrenelim, Neler Öğrendik?, Öz Değerlendirme ve Kelime Listesi; ders kitabının sonunda ise dinleme CD'lerindeki ses kayıtlarının metinleri, Bu Kitabı Nasıl Kullanmalıyım? bölümü ve alıntı metinlerin kaynakçası yer almaktadır.

Çalışma kitapları, ders kitaplarındaki üniteler dikkate alınarak hazırlanmış alıştırmalardan ve cevap anahtarından oluşmaktadır.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe öğretim setinin öğretmen kitabı yoktur.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe öğretim seti, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) tarafından yetişkin bir yabancıya Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış, Avrupa Konseyi'nin Ortak Avrupa Çerçevesi Kılavuzu ölçütlerine göre düzenlenmiştir. *Yeni Hitit 1* (A1-A2/Temel), *Yeni Hitit 2* (B1/Orta), *Yeni Hitit 3* (B2-C1/Yüksek) olmak üzere 3 kitaptan oluşan bu sette ders kitabı, çalışma kitabı, dinleme CD'leri, dinleme metinlerini içeren kitapçık ve öğretmen kitabı (*Yeni Hitit 3-Yüksek* hariç) bulunmaktadır. Ders kitaplarında 12 ünite vardır ve her bir ünite 3 alt konuya (1.1, 1.2, 1.3 şeklinde) ayrılmıştır. Okuma, Dinleme, Yazılı Anlatım, Sözlü Anlatım ve Karşılıklı Konuşma becerilerine yönelik etkinliklerle desteklenen ünitelerde dil bilgisi bölümü tablolar hâlinde verilmiştir. Her ünitenin sonunda yer alan göndermelerle öğrenci, Karşılıklı Konuşma bölümüne yönlendirilmektedir. Burada özel olarak hazırlanmış etkinliklerle öğrencilerin üniteye öğrendikleri bilgileri ve edindikleri becerileri pekiştirmeleri amaçlanmaktadır. Bu bölümden sonra her üniteye tablo olarak gösterilen dil bilgisi yapılarıyla ilgili gerekli açıklamaların ve örneklerin olduğu Dil bilgisi Desteği gelmektedir. Ders kitabının sonunda ise TÖMER ADP Denkliği ve alıntı metinlerin kaynakçası vardır.

Çalışma kitapları, ders kitaplarındaki ünitelere paralel olarak hazırlanmış alıştırmalardan meydana gelmektedir. Çalışma kitaplarının cevap anahtarı, ilgili seviyenin (*Yeni Hitit 3* hariç) öğretmen kitabının arkasındadır.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1 ve 2 (Temel/Orta) için hazırlanan öğretmen kitaplarında, dersin tahmini süresi ve işleniş biçimiyle ilgili bilginin yanı sıra dil bilgisi desteğinin nasıl verileceği konusundaki açıklamalar ve örnekler maddeler hâlinde sıralanmıştır. Buradaki açıklamalar dersi verecek öğretim elemanı için rehber niteliğindedir.

Yedi İklim Türkçe öğretim seti, Yunus Emre Enstitüsü tarafından yetişkin bir yabancıya Türkçe öğretmek amacıyla Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde belirlenen düzeyler ve bu düzeyler için hedeflenen kazanımlara göre hazırlanmıştır. Bu öğretim setinde A1, A2 (Temel); B1, B2 (Orta); C1, C2 (İleri) olmak üzere 6 ders kitabı, çalışma kitabı ve öğretmen kitabıyla beraber dinleme CD'leri ve dinleme metinlerini içeren kitapçık bulunmaktadır. Her seviyeye ait ders kitabında 8 ünite vardır ve bu üniteler de kendi içinde 3 alt üniteye (1A, 1B, 1C şeklinde) ayrılmıştır. Her ünite bir temadan hareketle Okuma, Dinleme, Konuşma ve Yazma becerileriyle beraber Dil bilgisine ve bunların geliştirilmesine yönelik etkinliklerden oluşmaktadır. Ders kitaplarında dil bilgisi konularıyla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış, dil bilgisi yapısı sadece biçimine odaklanan şekliyle küçük bir tabloda gösterilip verilen örneklerden yola çıkarak kurallar sezdirme yoluyla öğretilmek istenmiştir. Ünite başlarında o ünite içinde hangi bölümlerin, becerilerin, dil bilgisi yapılarının ve kelimelerin olduğu maddeler hâlinde sıralandıktan sonra Üniteye Hazırlık adıyla öğrencinin dikkatini derse çekmek için işlenecek konularla ilgili sorular sorulmuştur. Ünite sonlarında sırasıyla Serbest Okuma, Kelime Dünyası, Değerlendirme ve Kendimi Değerlendiriyorum bölümleri gelir. Ders kitabının sonunda ise 8 ünitedeki sözcüklerin yer aldığı Dizin bölümü vardır.

Çalışma kitapları, ders kitaplarındaki ünitelere göre hazırlanmış alıştırmaları kapsamaktadır. Ancak buradaki etkinlikler, ders kitabındaki ilgili ünitelerde yer alan konuların sırasını takip etmeyerek karışık bir şekilde verilmektedir. Çalışma kitaplarında cevap anahtarının olmaması ise öğrendiklerini pekiştirip bunun kontrolünü yapmak isteyen öğrenci için büyük bir eksikliklerdir.

Yedi İklim Türkçe öğretim setinin her seviyesi için öğretmen kitabı vardır. Dersi işleyecek öğretim elemanına kılavuzluk etme amacını taşıyan bu kitap; okuma, dinleme ve yazma becerilerine yönelik kazanımları, ünitelerdeki bölümlere yönelik gerekli açıklamaları içerir. Ancak dil bilgisi yapıları hakkında öğretim elemanına yardımcı olup

yol gösterebilecek bilgileri içermez. Bu da hedeflenen kılavuzluk işlevinin bir yönüyle eksik kaldığını göstermektedir.

2.1. İSTANBUL YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ SIFAT-FİİLLER VE İŞLENİŞİ

Sıfat-fiiller, *İstanbul B2* ders kitabının “Bana Her Şey Yakışır” başlıklı 4. ünitesinde yer almaktadır. Bu ünite de 4A Moda Nedir?, 4B Moda Bağımlılığı, 4C Kimlik-Sosyal Hayat- Moda İlişkisi alt başlıklarına ayrılmıştır. Sıfat-fiiller; bu ünitelerde sırasıyla Özneyi İşaret Eden, Tümleci İşaret Eden ve Kalıcı İsim başlıklarıyla üç ayrı bölümde işlenmiştir.

2.1.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller

Bu başlık altında sadece *-(y)An* sıfat-fiili verilmiştir. Eklendiği fiile kalınlık-incelik bakımından uyum sağlayan bu ek, ders kitabında biçimsel açıdan *fiil + -(y)An* şeklinde gösterilmiştir. Açıklamasında ise bu ekin fiili sıfat yaptığı ve bu şekilde oluşan sıfat-fiilin de geniş zaman, geçmiş zaman ve şimdiki zaman anlamlarının olduğu belirtilip bu açıklamanın İngilizcesi de yazıldıktan sonra aşağıdaki 4 örnek cümleye geçilmiştir:

- (1) Şurada oturan kadın, benim annem.
- (2) Çok konuşan insanlar sevilmez.
- (3) Sokakta koşan çocuk, ayağı takılarak yere düştü.
- (4) Başbakan, olimpiyatlarda madalya kazananları tebrik etti.

(*İstanbul B2 DK*, 2017, s. 61)

Örnek (1), (2) ve (3)’te yan cümlelerin sırasıyla öznesi ve nitelenen öge konumunda olan *kadın, insanlar, çocuk* aynı zamanda temel cümlenin de öznesidir. *Oturan, konuşan* ve *koşan* sıfat-fiilleri ise kendisinden önceki sözcükle bir grup oluşturarak kendisinden sonra gelen isim için niteleme işlevi görevini üstlenmiştir. Bu örnekler, öncelikle iki ayrı cümle hâlinde yazılıp cümlelerdeki öznelerin ortaklığına dikkat çekildikten sonra tek cümlede birleştirilmelidir:

- (3) Sokakta bir çocuk koşt. O çocuk, ayağı takılarak yere düşt.

Kim koşt?

Bir çocuk: özne

Kim düşt?

O çocuk: özne

Ortak özne

çocuk

Hangi çocuk ayağı takılarak yere düşt?

Sokakta koşan çocuk, ayağı takılarak yere düşt.

Örnek (4)'te ise ayrı bir başlık altında anlatılması gereken ve birden fazla bilgi düzeyini ölçen iki önemli konu ders kitabında hiçbir açıklama yapılmadan tek cümlede geçirilmiştir. Bunlardan birincisi sıfat-fiil ekinin niteleme fonksiyonunu kaybederek ad gibi kullanılması, ikincisi ise yan ve temel cümledeki öznelerin farklı olmasıdır. Adlaşma için verilen örneğin sırasıyla adlaşmadan önceki hâli, adlaşırken düşen sözcük, o sözcükteki çoğul ve ad durum ekinin sıfat-fiile eklenmesi gösterilmelidir:

- (4) Başbakan, olimpiyatlarda madalya kazanan yarışmacıları tebrik etti.

kazanan-lar-ı → kazananları

Bu örnekte yan ve temel cümledeki öznelerin farklı olması da öğrenciyi zorlayacak diğer bir konudur çünkü ilk üç örnekte böyle farklı bir kullanım yoktur. Öğrencinin bunu ayırt edebilmesine yönelik seçilen örneklerin iki ayrı cümlede özneleri belirtilerek bir üst cümleye nasıl bağlandığı açıkça ifade edilmelidir. Bu uygulama basamaklarının takip edilmesi, örneklerin dolasıyla da konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

- (4) Yarışmacılar olimpiyatlarda madalya kazandı. Başbakan onları tebrik etti.

Kim kazandı?

Yarışmacılar: özne

Kim tebrik etti?

Başbakan: özne

Farklı özne

Başbakan hangi yarışmacıları tebrik etti?

Başbakan, olimpiyatlarda madalya kazanan yarışmacıları tebrik etti.

Yukarıdaki 4 örnekte -(y)An sıfat-fiilinin biçimsel açıdan kullanımında ekin sadece kalın ünlüyle (*oturan, konuşan, koşan, kazananları*) ilgili örneklerine yer verilmiş, ince ünlünün ve ünlü ile biten fiillerden sonra da ekten önce y ünsüzünün kullanıldığı örneklere yer verilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu ekin sadece olumlu şeklinin kullanılıp olumsuz şekliyle ilgili örneğin hiç kullanılmaması da ekin biçimsel açıdan yeterli verilmediğinin diğer bir göstergesidir.

Konunun anlatımı ve örneklerinden sonra boşluk doldurma alıştırmalarına geçilmiştir:

- (1) İhtiyar teyze, *titre[yen]*⁴ elleriyle torununun başını okşadı.
- (2) Prensipleri *ol[an]* insanlar, hayatta daima başarılı olurlar.
- (3) Saatte 50 km hızla *gü[den]* sürücülerin kaza yapma olasılığı çok düşüktür.
- (4) Bu dünyada haksızlığa *uğra[yan]* insanların sayısı çok fazla.
- (5) Otobüste *in[en]* yolculara öncelik veriniz.
- (6) Derse düzenli *gel[en]* öğrenciler daha başarılı olurlar.
- (7) Karşı masada yüzü hiç *gül[meyen]* adamı tanıyor musun?
- (8) Sözünde *dur[mayan]* insanlardan daima uzak dururum.
- (9) Patron zamanında işe *gel[meyen]* çalışanlarına çok kızdı.
- (10) Dün Taksim’de, Ankara’da *yaşa[yan]* arkadaşım ile karşılaştım.

(*İstanbul B2 DK*, 2017, s. 62)

Örneklerin hepsinde -(y)An sıfat-fiil eki niteleme fonksiyonuyla kullanılmıştır. Örnek (2), (3), (4) ve (6)’da yan cümlelerin öznesi, temel cümlelerin de öznesiyken diğer örneklerde tümlecidir. Örnek (2)’de bir isim cümlesinin temel cümle içine *ol-* fiiliyle taşınmasına yer verilmiştir. Ancak ders kitabında bununla ilgili ne bir açıklama ne de bir örnek vardır. Bu konu ayrı bir başlıkla gösterilip anlatılmalıdır. Örnek (7), (8) ve (9)’da ise konunun anlatımıyla ilgili örneklerde olumsuz şekli verilmeyen ekin alıştırmalar kısmında yapılması beklenmiştir. Ayrıca -(y)An sıfat-fiil ekinin cümlede ad olarak kullanılmasıyla ilgili hiç örnek yoktur.

Kontrollü ve yapı odaklı dil bilgisi alıştırmalarından olan bu boşluk doldurma alıştırmalarında öğrenci, cümlelerin anlamına ve yazacağı ekin işlevine hiç dikkat etmeden sadece öğrenilen ekin biçimsel açıdan farklılıklarını bilerek doğru cevabı verebilir.

⁴ İncelenen sıfat-fiil eklerinin ders kitaplarındaki biçim, anlam ve kullanımını tespit edebilmek amacıyla alıştırmalarda öğrenci tarafından doldurulması istenen boşluklara köşeli parantez [] içinde cevaplar yazılmış ve bundan sonraki örneklerde de aynı yol izlenmiştir.

Boşluk doldurma alıştırmalarından sonra cümle tamamlama alıştırmaları vardır:

- (1) *Yerlere çöp atan* insanlardan nefret ederim.
- (2) [*Yardım eden*] insanları severim.
- (3) [*Yalan söyleyen*] insanlara kızarım.
- (4) [*İhtiyacı olan*] insanlara her zaman yardım ederim.
- (5) [*Sözünü tutan*] insanlara güvenirim. (İstanbul B2 DK, 2017, s. 62)

Alıştırmada ilk cümle örnek verilerek diğerlerinin de bu yolla tamamlanması istenmiştir. Temel cümlesi hazır verilen ve hem yapı hem anlam odaklı kazanımı hedef alan bu tamamlama örneklerinde öğrenciden, anlamsal bütünlüğü sağlayacak şekilde istediği bir fiile -(y)An ekini getirerek yan cümleyi doğru oluşturup yazması beklenmiştir. Örnek sayısının az görünmesine rağmen bir yönüyle yazma becerisini de içermesi bakımından kontrolü oldukça zaman alabilecek bir alıştırmadır. Çünkü buradaki amacın tam olarak gerçekleşebilmesi için öğretim elemanı sınıftaki her öğrencinin ürettiği yan cümleyi dinlemeli sonra bu cümleyi nasıl yazdığına bakıp - varsa- yanlışlarını düzeltmelidir. Ayrıca *ol-* fiiliyle bir üst cümlede kendisine yer bulan isim cümleleri (*ihtiyacı olan insanlara, parası olmayan insanları vb.*), ders kitabında hiç geçmediği için bununla ilgili yan cümle üretimi eksik kalacaktır.

2.1.2. Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller

Bu başlık altında *-DİK* ve *-(y)AcAK* sıfat-fiil ekleri verilmiştir. Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak eklendiği fiile göre farklı şekillerde kullanılabilen *-DİK* ve *-(y)AcAK*, ders kitabında biçimsel açıdan *fil + -DİK + İyelik eki* ve *fil + -(y)AcAK + (İyelik eki)* şeklinde gösterilmiştir. *-DİK* ekinin açıklamasında, bu ekin fiile gelerek geçmiş zaman, geniş zaman ve şimdiki zaman anlamlı; *-(y)AcAK* ekinin ise fiile gelerek gelecek zaman anlamlı sıfatlar yaptığı belirtilip açıklamaların İngilizcesi de yazıldıktan sonra ikisiyle ilgili karışık olarak aşağıdaki 4 örnek cümle verilmiştir:

- (1) Verdiğimiz rahatsızlıktan dolayı özür dileriz.
- (2) Yarın akşam düğünde giyeceğin elbiseyi şimdiden ütülemelisin.
- (3) Senin en çok dinlediğin şarkıcı kim?
- (4) Gideceğimiz yeri hiç kimseye söyleme.

(İstanbul B2 DK, 2017, s. 64)

Örnek (1) ve (3)'te yan cümlelerin sıfat-fiili; *-DİK+iyelik* ekiyle, (2) ve (4)'te ise *-(y)AcAK+iyelik* ekiyle kurulup sırasıyla *ver-*, *giy-*, *dinle-* ve *git-* fiillerinden türeyerek tümleci niteleyen öge konumundadır. Bu 4 örnekteki yan cümlelerde yer alan kişi eki ise isimlerle beraber kullanılan iyelik eki hâliyle karşımıza çıkmaktadır. Örnek (3)'te yan cümlelerin öznesi, cümle içinde yazılmış diğer 3 örnekte iyelik grubunun tamlayanı düşmüş şekilde sıfat-fiile bağlanmıştır:

- (1) [Bizim] verdiğimiz rahatsızlık...
- (2) [Senin] giyeceğin elbise...
- (3) Senin en çok dilediğin şarkıcı...
- (4) [Bizim] gideceğimiz yer...

Öğretim elemanı, yan cümledeki özne konusunun iyice anlaşılması için öğrencinin temel seviyede isimlerle kullanımını öğrendiği iyelik eklerini hatırlatmalı ve bu eklerin özneyi işaret etmek için fiillere de gelebileceğini belirtip örnek sıfat-fiiller üzerinden bütün şahıslar için çekimini göstermelidir.

Ders kitabının açıklamalar bölümünde *fiil + -(y)AcAK + (iyelik eki)* yazımında iyelik ekinin parantez içinde gösterilmesi öğrencinin aklında bazı soru işaretlerinin oluşmasına neden olacaktır. Çünkü eki bu şekilde gören öğrenci, bunun bazı durumlarda kullanıldığını bazı durumlarda da kullanılmadığını düşünecektir. Ancak *-(y)AcAK* ekiyle ilgili kitapta verilen örnek ve alıştırmaların hepsinde iyelik eki kullanılmıştır. Bu yapının kullanılmadığı durumlarla ilgili (*oturacak yer, söylenecek söz, yapılacak işler vb.*) örnek yoktur. *-DİK* ekinde ise iyelik eki parantez içinde yazılmamıştır hâlbuki *-DİK*'li sıfat-fiillerin bazılarında da (*aramadık yer, çalmadık kapı vb.*) bu ekin kullanımı yoktur. Bu açıdan bakıldığında işlenen yapının formül şeklinde gösterilmesinde bir tutarlılık olmadığını söylemek mümkündür.

-DİK ve *-(y)AcAK* ekli sıfat-fiiller, niteledikleri isim düştüğünde ad olarak (*Partiye sevdiğim arkadaşlarımı davet ettim. Partiye sevdiklerimi davet ettim. Okuyacağım ~~kitapları~~ ayırdım. Okuyacaklarımı ayırdım.*) kullanılabilir. Ders kitabında ekin bu işleviyle ilgili hiçbir açıklama ve örnekleme yapılmamıştır.

Konunun anlatımı ve örneklerinden sonra boşluk doldurma alıştırmaları yer almıştır:

- (1) Dün akşam en sev[diğim/diğın...] şarkıcının konserine gittik.
- (2) Çalış[tığım/acağım...] yerin yakınında çok güzel bir kafe var.

- (3) Senin günlerden beri *ara[diğin]* anahtarı dolabın arkasında buldum.
- (4) Satın *al[diğınız/acağınız]* yiyeceklerin son kullanma tarihine mutlaka bakmalısınız.
- (5) Annem bana “*Tanı[madığın]* insanlarla konuşma.” dedi.
- (6) Gelecek yıl *al[acağım/acağın...]* derslerden biri “Ekonomi Tarihine Giriş”.
- (7) Sınavda *çalış[tığım/madığım...]* konulardan çok soru geldi.
- (8) Çin lokantasında, şimdiye kadar *ye[mediğim]* yemeklerin tadına baktım.
- (9) Bu hayatta en *güven[diğim..]* kişi annemdir.
- (10) Bizim *git[tüğümüz/deceğimiz]* yer hiç kimsenin *bil[mediği]* bir yer.

(İstanbul B2 DK, 2017, s. 64)

Yapı odaklı dil bilgisi alıştırmasında *-DİK* ve *-(y)AcAK* sıfat-fiiliyle ilgili örnekler bir arada verilmiştir. Öncelikle bu eklerin her biri için ayrı alıştırmaların uygulanması gerekir. Ekin kullanımının öğrenci tarafından tam olarak anlaşılması sağlandıktan sonra ikisiyle ilgili örneklerin birlikte verilmesi yerinde olacaktır. Örnek (2), (4) ve (10)’da söz konusu iki sıfat-fiil eki de aynı cümle için ortak kullanılabilecekken (1)’de *dün akşam*, (2)’de *gelecek yıl* gibi zaman bildiren ifadelerle yer verilmesi bu ortak kullanımı engellenmiştir. Ama diğer cümlelerde böyle bir ipucu olmadığı için öğrenci, hangi ekin doğru bir şekilde getirileceği konusunda zorluk yaşayacaktır. Öğretim elemanı bu karışıklığın yaşanmaması için eklerin anlamsal farklılığını açıklayarak bağlama göre seçilebileceğini ifade etmelidir.

-DİK ve *-(y)AcAK*’lı yapılar iyelik eklerini alarak yan cümlelerindeki özneyi gösterirler. Örnek (3)’te *senin*, (10)’da *bizim* zamirleri sayesinde öğrenci, sıfat-fiile hangi iyelik ekini getireceğini bilirken diğer örneklerde yan cümlenin öznesini belirlemede kafası karışacaktır. Çünkü bunlar için birden fazla doğru cevap verilebilir. Kullanımı gerekmedikçe yazılmayan ve söylenmeyen *benim*, *senin*, *onun* vb. zamirleri yan cümledeki özne konusunu yabancı öğrenciye öğretirken özellikle gösterilmeli ya da bunlar yerine *Ali*, *Ahmet* ve *Mehmet*, *arkadaşın*, *babam* vb. isimler yazılmalıdır. Bu sayede sıfat-fiilli yapının hangi kişi/leri gösterdiği anlaşılabilir. Örnek (4)’te ise temel cümlenin yüklemdeki kişiden hareketle sıfat-fiile gelecek doğru iyelik eki bulunabilir. Ancak diğer örneklerde aynı şeyi yapmak her zaman için doğru olmayabilir. Çünkü örnek (4)’te yan cümledeki sıfat-fiilin öznesiyle temel cümlenininki aynıdır.

Konunun anlatımında *-DİK* ve *-(y)AcAK* eklerinin olumsuz biçimine hiç yer verilmemesine rağmen (5), (8) ve (10)'da ekin olumsuz şeklinin kullanılması beklenmiştir. Örnek (7)'de ise ekin anlama göre hem olumlu hem de olumsuz formunun yazılabileceği bir cümle vardır. İki cevabın da doğru kabul edilebileceği bu cümlede anlamsal fark açıklanmalıdır. Bu eklerin olumsuz yapıdaki şekilleri önceden verilmeli, daha sonra bunlar alıştırmalarda yer almalıdır.

Boşluk doldurma alıştırmasından sonra eşleştirme alışırması vardır:

(1) Önemseydiğim [e]	a. şeyler uğruna bazen hatalar yapabilir.
(2) Üzüleceğın [d]	b. en güzel yer neresi?
(3) Bu filmin en sevdiğim [f]	c. fırsatlar için üzülyorum.
(4) Gideceğımız [g]	ç. konuların listesini yapmalıyız.
(5) Kaçırduğım [c]
buradan!	d. sözler duymak istemiyorsan hemen git
(6) Artık senin için yapacak [h]	e. kişileri kırmamaya çalışırım.
(7) Şimdi dinleyeceğınız [ğ]	f. sahnesini yaklaşık on kez izlemişimdir.
(8) Gördüğün [b]	g. otelin adresini önceden almayı unutma.
(9) İnsan inandığı [a]	ğ. şarkı tüm sevenlere gelsin.
(10) Bu proje için araştıracağımız [ç]	h. bir şeyim kalmadı.

(İstanbul B2 DK, 2017, s. 65)

Bu alıştırmada yan ve temel cümlelerin hazır verilmesi, öğrenilen ekin yapısına odaklanmadan cümlenin sadece anlamsal bütünlüğüne dikkat edilerek birleştirilmesini sağlar. *-DİK* ve *-(y)AcAK* ekleriyle ilgili cümleler eşit sayıdadır. Burada dikkati çeken nokta, yan cümlelerin hepsinde iyelik eki kullanılırken örnek (6)'da bu ekin kullanılmamasıdır. Ders kitabındaki açıklamada ve örneklerde bundan hiç bahsedilmemiştir. Dolayısıyla bu yapının burada verilmesi, konunun anlaşılmasından çok kafaların karışmasına neden olacağı için uygun değildir. Öğretim elemanı alıştırmayı yaparken söz konusu cümleye geldiği zaman ayrı bir başlık açıp *-(y)AcAK*'lı sıfat-fiil yapısının böyle bir kullanımının da olduğuna değinmek zorundadır. Aksi takdirde öğrenci, ders kitabında daha önce karşılaşmadığı ve kendisi için yeni olan bu yapıyı anlamakta zorluk yaşayacaktır. Ayrıca bu yapının iyelik ekinin geldiği yer açısından farklı kullanımlarını da görmek mümkündür:

- (6) a. Artık senin için yapacak bir şeyim kalmadı.

- b. Artık senin için yapacağım bir şey kalmadı.
- c. Artık senin için yapacak bir şey kalmadı.

(6a)'da iyelik eki; sıfat-fiille bir grup oluşturan ad soylu sözcüğe (*yapacak bir şeyim*), (6b)'de sadece sıfat-fiile (*yapacağım bir şey*) gelirken (6c)'de her ikisine de gelmemiştir (*yapacak bir şey*). Bu çeşitlilik pek çok soruyu da beraberinde getirmektedir: Farklılığı şekil olarak gördüğümüz bu cümleler arasında anlam bakımından da bir fark var mıdır? Fark varsa bu, neden kaynaklanmaktadır? Fark yoksa bu çeşitlilik neden ortaya çıkmıştır? Yabancı bir öğrenciye öğretirken hangi kullanım tercih edilmelidir? vb. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız bu konuya burada sınırlı da olsa yer vermemizin nedeni bahsi geçen konunun alıştırmada sadece bir örnekle geçiştirilemeyecek kadar önemli olmasıdır.

2.1.3. Kalıcı İsim

Bu başlık altında kalıcı isim yapan sıfat-fiiller biçimsel açıdan *fiil + -(I/A)r / -mAz / -AsI / -mİş* şeklinde gösterilmiştir. Açıklamasında ise bu eklerin fiile gelerek geniş zaman anlamlı sıfat, isim ve birleşik isim yaptıkları belirtilip açıklamanın İngilizcesi de yazıldıktan sonra örnek cümleler verilmiştir:

- (1) Akşam yatmadan önce çalar saati kurmayı unutma.
- (2) Bu ayakkabılar, su geçirmez kumaştan yapılmış.
- (3) Babaannem eli öpülesi bir kadın.
- (4) Gökçe Hanım bu ülkede çok tanınmış bir yazar.

(*İstanbul B2 DK*, 2017, s. 68)

Örneklerde sırasıyla *çalar saat*, *su geçirmez (kumaş)*, *eli öpülesi (kadın)*, ve *tanınmış (yazar)* kalıcı isim olarak gösterilmiştir. Bu örneklerden sonra kalıcı isimle ilgili boşluk doldurma alıştırmaları verilmiştir:

- (1) *Gel[ir]* düzeyi yüksek insanların çoğu, fakirlere yardım ediyor.
- (2) Yeğenim çok yaramaz, ele avuca *sığ[maz]* bir çocuk.
- (3) Allah *görün[mez]* kazalardan korusun.
- (4) Bu formu *tüken[mez]* kalemle doldurunuz.
- (5) Ülkemizde *oku[r]yaz[ar]* insanların oranı gittikçe artıyor.

- (6) Elleri *kırıl[ası]* adam çocuğu dövmüş.
 (7) *Kullanıl[mış]* kâğıt, çöp değildir.
 (8) Bu tencere paslan[maz] çelikten yapılmış.
 (9) Ne *utan[maz]* bir adamsın sen!
 (10) İş yerimdeki *yaz[ar]* kasa bozulmuş.

(*İstanbul B2 DK, 2017, s. 68*)

Öğrenci, derste hangi sıfat-fiil ekleriyle kalıcı isim yapıldığını öğrense bile bu eklerin tercihi konusunda hiçbir seçim yapamayacaktır çünkü bu konuda dil bilgisi kitaplarında bir açıklama yoktur. Sadece öğretim elemanının cevaplayabileceği bu alıştırmaların öğrenci için yararlı olduğunu söylemek güçtür. Bunun yerine kalıcı isimlerden en çok kullanılanlar belirlenip görsellerle verilerek öğrencinin bunları daha kolay somutlaştırması sağlanabilir.

Bu alıştırmadaki kalıcı isimler, şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2. *İstanbul B2* ders kitabındaki kalıcı isimler

-(I/A)r	-mAz	-AsI	-mİş
gelir düzeyi	ele avuca sığmaz (çocuk)	elleri kırılması (adam)	kullanılmış (kâğıt)
okuryazar	görünmez kaza		
yazar kasa	tükenmez kalem		
	paslanmaz çelik		
	utanmaz (adam)		

Tabloda görüldüğü gibi *-mAz* ekiyle ilgili örneklerin sayısı diğer eklerle verilen örneklerden fazladır. Konunun daha iyi anlaşılması ve pekiştirilmesi için öteki eklerle ilgili örneklerin sayısının da artırılması gerekmektedir. Ayrıca sıfat-fiil eklerinden olan *-(y)AcAK*, *-DİK* ve *-(y)An* eklerinin de kalıcı isim yaptığı sözcükler vardır ancak burada bu ekler hem kalıcı isim yapan eklerde gösterilmemiş hem de bunlarla ilgili hiçbir örnek verilmemiştir. Bu durum, verilmeyen eklerin kalıcı isim yapmadığının düşünülmesine neden olacaktır. Ayrıca kalıplaşmış olan *ele avuca sığmaz (çocuk)*, *elleri kırılması (adam)* örnekleri için ayrı bir başlık açılmayarak bu bölümde işlenmiş olması, ileride tartışılacak konulardan bir tanesidir.

2.2. YENİ HİTİT YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ SIFAT-FİİLLER VE İŞLENİŞİ

Sıfat-fiiller, *Yeni Hitit 2 (B1/Orta)* ders kitabının Tabiat Ana başlıklı 8. ünitesinde *Ortaçlar* adıyla yer almaktadır. Bu ünite kendi içerisinde 8.1 Hayvanlar Âlemi, 8.2 Doğayla İç İçe, 8.3 Ne Yaptık Biz? şeklinde üç alt konuya ayrılarak sıfat-fiiller öznesel, tümleşsel ve sözlüksel başlıklarıyla işlenmiştir.⁵ Konuyla ilgili açıklamalar ünite içinde değil ders kitabının sonunda bulunan Dil Bilgisi Desteği adlı bölümde yapılmıştır. Ancak bu destek öğrenciden daha çok öğretim elemanına yöneliktir. Çünkü açıklamalarda kullanılan ifadeler yabancı bir öğrencinin anlayabileceği nitelikte değildir.

2.2.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller

Bu bölümde *-(y) An, -(y)AcAK /-mAktA/-mİş olan*⁶ sıfat-fiilleri bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde özneyi niteleyen bu sıfat-fiil eklerinin hepsi örneklerinin de olduğu bir tabloda gösterilmiştir:

⁵ *Yeni Hitit 2 B1* ders kitabında öğretilmek istenen dil bilgisi yapısı için kullanılan *ortaç* yerine çalışmamızda yer alan terimlerde bir bütünlük olması amacıyla *sıfat-fiil* tercih edilmiş; bu konunun alt maddelerinde ise özneyi işaret eden, tümleci işaret eden ve kalıcı isim ifadeleri yan başlık olarak yazılmıştır.

⁶ Sıfat-fiil eklerinin gösterilmesinde de bir tutarlılık yakalayabilmek için ders kitabındaki ekler *-(y)An, -(y)AcAK/-mAktA/mİş olan* şeklinde değiştirilmiş ve diğer alt başlıklarda da aynı yol izlenmiştir.

Tablo 3.Yeni Hitit 2 B1 ders kitabında özneyi işaret eden sıfat-fiiller (2019, s. 91)

ORTAÇLAR (öznesel)				-(y)En -lylEcEk/-mEkE/-miş olan
Eylem	-	Ek	Ek	Örnekler
kaçır	-ma	-an/-en/-yan/-yen		Gelecek ay İstanbul'da da sahnelenecek olanı oyun Ankara'da çok beğenildi.
sahnelen	-me	-	olan	Polis geçen hafta teröristlerce kaçırılan işadamları kurtardı.
kullanıl		-acak/-ecek		Ayşe'nin yanında oturan kadını tanıyor musun?
uy		-yacak/-yecek		Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu işsizlik.
otur		-makta/-mekte		Kullanılmış olan pillerin çöpe atılmaması, özel olarak toplanması gerekiyor.
geliş		-miş/-miş/-muş/-müş		Trafik polisleri kurallara uymayan sürücülere ceza yazıyor.
izle				Dün izleyen film çok güzeldi.
sür				
gör				

Tablo 3'teki dokuz fiilden yedisi cümle içinde örneklendirilirken *sür-* ve *gör-* fiilleriyle ilgili cümle örneği verilmemiştir. Fiillerin sütundaki sırasıyla örneklerdeki kullanım sırası aynı değildir. Tablodan daha kolay bir şekilde yararlanmak için cümlelerin sırası, fiillerin sırası esas alınarak değiştirilebilir. Edilgen yapıdaki *sahnelen-* ve *kullanıl-* fiilleri örnek cümlelerde bu yapılarını korurken *kaçır-* fiili cümle içinde edilgen şekliyle yer almıştır. Tabloda *-(y)An* ekinin hemen altına üç nokta konularak bu ekin diğerlerinden ayrılması, *olan* sıfat-fiiliyle bağlantılıdır. Böylece bu sıfat-fiilin *-(y)An* ekiyle kullanılamayacağı ama tablodaki diğer eklerle kullanılabileceğinin anlaşılması istenmiştir. Bunu sağlamak için de *sahnelenecek (olan)*, *kullanılmış (olan)* ve *gelişmekte olan* örnekleri verilmiştir. İlgili yapının iki yerde parantez içinde gösterilmesi ise bunun cümleden çıkarılabileceğine ya da isteğe göre kalabileceğine işaret eder.

Bu tablodaki örnek (4)'ün özneyi işaret eden başlığına uygun olmadığı tespit edilmiştir:

(4) Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu işsizliktir.

-mAktA olan yapısını içeren bu örneğin kalıcı isim başlığı altında olması gerekir. Bu yapının önerilen başlıkta yer almasını gerektirecek neden ülkelerin ekonomik, demografik, sosyal ve siyasi vb. özelliklerinin karşılaştırılması sonucunda *az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler* ifadelerinin kalıplaşmış olarak kullanılmasıdır. Bunun yerine, bulunduğu başlığa uygunluğu tartışılmayacak başka bir örnek yazılabilir:

a. Şu anda toplantı devam ediyor. Bu toplantıda yeni kararlar alınacak.

[Şu anda devam etmekte olan toplantıda yeni kararlar alınacak.]

Örnek (5)'teki *kullanılmış* sözcüğü incelenen ders kitaplarında farklı başlıklar altında gösterilmiştir:

- (5) a. Kullanılmış (olan) pillerin çöpe atılmaması, özel olarak toplanması gerekiyor.
- b. Kullanılmış araba almak istemiyorum⁷.
- c. Kullanılmış kâğıt, çöp değildir⁸.

Yukarıdaki üç cümlede geçen *kullanılmış* sözcüğü Güncel Türkçe Sözlük'te madde başı olan bir sıfattır (2011, s. 1521). (5a) ve (5b) aynı ders kitabında olmasına rağmen farklı başlıklarda, (5c) ise farklı bir ders kitabında yer almaktadır. (5a) özneyi işaret eden, (5b) ve (5c) kalıcı isim başlığında verilmiştir. *-miş* eki her üç cümlede de *kullanıl-* fiilini sıfatlaştırmışken neden farklı başlıklar altında yazılmıştır? Örneklerin ders kitaplarındaki yerlerine göre (5a)'daki *-miş* sıfat-fiili, eklendiği *kullanıl-* fiilin geçici özelliğini, (5b) ve (5c)'de ise kalıcı özelliğini vurgulamıştır gibi bir sonuç mu çıkarılmaktadır? Diğer taraftan ders kitaplarını hazırlayan komisyonların aynı konu üzerinde farklı görüşleri benimsedikleri ya da örnek seçiminde yeterince titiz olmadıkları söylenebilir. Dolayısıyla ders kitaplarındaki yeri -aynı sıfat örneğinde ve aynı kitapta bile- farklılık gösteren bu ek için daha net cümleler yazılmalıdır:

- b. Bazı hayvanlar susamış. Ben onlara su verdim.
[Susamış (olan) hayvanlara su verdim.]

Bu tabloda uygun olmadığını düşündüğümüz bir diğer örnek ise kırmızıyla yazılan ve üstü çizili olan son cümledir:

- (7) ~~Dün izleyen film çok güzeldi.~~

Örnek (7)'de *-(y)An* sıfat-fiil ekinin, kullanımını açısından doğru olmadığı üstü çizilerek belirtilmiştir. Bu örneğin verilmesinin sebebi, öğrenilen yapının *-DIK* sıfat-fiil ekiyle karıştırılmasına engel olmaktır. Ancak bu cümle *-DIK* sıfat-fiil ekinin öğretiminin yapıldığı bir sonraki alt ünite (8.2) bulunmalıdır. Çünkü örneğin yer aldığı ünite *-DIK* eki henüz öğretilmemişken *-(y)An* ekiyle arasındaki farka neden dikkat çekilmek

⁷ bk. *Yeni Hitit B1*, s. 99.

⁸ bk. *İstanbul B2*, s. 68.

istenmiştir? Bunun yerine her iki ek anlatıldıktan sonra bunlar arasındaki kullanım farkını sorgulatmak daha doğru olacaktır.

Bu tablodan sonra konuyla ilgili yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmaları vardır:

- (1) Bugüne kadar hiç açıklan**mayan** gerçekleri bu programda öğreneceksiniz.
- (2) Annesi yemeğini yemeyip çöpe *dök[en/müş olan]* çocuğa kızdı.
- (3) Yarın İzmir'e *gış[den/ecek/ecek olan]* uçakta kardeşim için yer ayırttım.
- (4) Yarın *başla[yan/yacak/yacak olan]* ve üç gün *sür[ecek/ecek olan]* sempozyum, çocuk hastalıkları hakkında.
- (5) Üniversitemizde öğrenim *gör[en/müş/müş olan/ecek/ecek olan/mekte olan]* tüm öğrenciler spor tesislerimizden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.
- (6) Annem odasını *topla[mayan/mamış olan/mayacak olan]* kardeşimin dışarı çıkmasına izin vermedi.
- (7) Polis, arabasını yanlış yere park *eş[den/miş olan]* sürücüye ceza yazdı.
- (8) Çay içmek *iste[yen/meyen]* elini kaldırsın.
- (9) Her şeyi *bil[en]* bilgili, kendini *bil[en]* akıllıdır.
- (10) Teyzem yarın Ankara'dan *gel[en/ecek/ecek olan]* oğlu için güzel yemekler yaptı.
- (11) Başvurusunu daha önce internetten *yap[an/miş olan]* adaylara öncelik tanınacaktır.
- (12) İşleri sebebiyle tatile *çık[amayan/amayacak olan]* Arzu rezervasyonunu iptal ettirdi.
- (13) Şu anda *uygulan[an/makta olan]* kanunlar değişmezse trafik kazalarının azalması çok zor.

(Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 91)

Birinci cümledeki boşluğun cevabının yazıldığı bu alıştırmada özneyi işaret eden sıfat-fiiller örnek (8) ve (9)'da ad göreviyle, diğerlerinde ise niteleme işleviyle kullanılmıştır. Tablodaki örneklerde adlaşmayla ilgili hiçbir cümle olmamasına rağmen iki örnekte yapılması beklenmiştir. Sıfat-fiil ekleri ad göreviyle çok yaygın bir kullanım alanına sahiptir ancak söz konusu iki cümlede sadece *-(y)An* ekiyle adlaşma örneği verilmiştir. Bu durum öğrenciler tarafından özneyi işaret eden ve tabloda verilen diğer sıfat-fiil eklerinin ad görevi fonksiyonunda kullanılmadığının düşünülmesine sebep olabilir. Böyle yanlış bir düşüncenin önüne geçebilmek için hedef yapının söz konusu kullanımının diğer eklerle de mümkün olduğunun altı çizilmeli ve bunlar cümle içinde düşen sözcüklerin de açıkça gösterildiği bir yol takip edilerek açıklanmalıdır:

(8) a. Çay içmek isteyen kişi elini kaldırsın.
isteyen

b. Yarın geziye katılacak öğrenciler izin kâğıdı getirsin.
katılacak-lar → katılacaklar

c. Yarın geziye katılacak olan öğrenciler izin kâğıdı getirsin.
katılacak olan-lar → katılacak olanlar

d. Eskimiş kıyafetleri dolaptan çıkardım.
Eskimiş-ler-i → Eskimişleri

e. Eskimiş olan kıyafetleri dolaptan çıkardım.
Eskimiş olan-lar-ı → Eskimiş olanları

f. Şu anda başvurusunu yapmakta olan öğrenciler bizi dikkatlice dinlesinler.
yapmakta olan-lar → yapmakta olanlar

Örnek (8) ve (9)'da adlaşmanın olduğu sıfat-fiiler yalın durumdadır. Bunun nedeni ise cümlede niteledikleri ismin yalın durumda olmasıdır. Ancak öznesel sıfat-fiille nitelenen isimlerde çoğul ve/veya ad durum ekleri olabilir ve bu isimlerin düşmesi hâlinde isimdeki bu ekler sıfat-fiile gerekli ses uyumlarına girerek eklenir. Alıştırmadaki iki örnekte bu farklı kullanımlar göz ardı edilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yukarıda verdiğimiz örneklerde bu farklılar dikkate alınmıştır.

Ders kitabında adlaşma örnekleri için sadece *-(y)An* ekinin tercih edilmesi bu ekin işlek, diğerlerinin ise kullanım sıklıklarının daha az olmasına bağlanabilir. Ancak hedef yapının öğretimi için verilen tabloda özneyi işaret eden sıfat-fiil eklerinin hepsinin bir arada olması eklerin tercihi konusunda dikkat edilen bu sıklık düşüncemizi de geçersizleştirmektedir. Adlaşma örnekleri için en azından *-(y)An* ekinin yanı sıra *-(y)AcAk* eki de kullanılabilirdi.

Alıştırmadaki diğer cümlelerde sıfat-fiil eklerinin hepsi yanındaki ismi nitelemiştir. Bu yönüyle benzerlik gösteren cümleler, yan ve temel cümlenin öznesinin aynı olup

olmaması açısından üç örnekte farklılık göstermektedir. Örnek (4), (5) ve (12)'de yan cümlenin öznesiyle temel cümlenin öznesinin aynı olduğu cümleler kullanılmıştır:

(12) Arzu işleri sebebiyle tatile çıkamadı. Arzu, rezervasyonunu iptal ettirdi.

Kim tatile çıkamadı?

Arzu: özne

Ortak özne

Arzu

Kim iptal ettirdi?

Arzu: özne

İşleri sebebiyle tatile çıkamayan Arzu rezervasyonunu iptal ettirdi.

Sıfat-fiillerin öğretiminde öncelikle tercih edilmesi gereken örnekler özne ortaklığı olan cümlelerdir. Bu tür cümleler, hedef yapının öğretiminde ilk basamakta yer almalıdır. Ancak ders kitabında buna uyulmamış, on bir cümlenin sekizinde yan ve temel cümlenin öznelerinin farklı olduğu cümleler kullanılmıştır. Bu yönüyle de örnekler arasında sayı bakımından dengeli bir dağılım olmadığı görülmektedir:

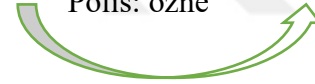
(7) Sürücü arabasını yanlış yere park etti. Polis, o sürücüye ceza yazdı.

Kim park etti?

Sürücü: özne

Kim ceza yazdı?

Polis: özne

Farklı özne

Polis hangi sürücüye ceza yazdı?

Polis, arabasını yanlış yere park eden sürücüye ceza yazdı.

Bunların yanında alıştırmadaki cümlelerde yer alan boşluklara birden fazla sıfat-fiil ekini yazmanın mümkün olduğu tespit edilmiştir:

- (5) a. Üniversitemizde öğrenim gör[en] tüm öğrenciler spor tesislerimizden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.
- b. Üniversitemizde öğrenim gör[müş/müş olan] tüm öğrenciler spor tesislerimizden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.
- c. Üniversitemizde öğrenim gör[ecek/ecek olan] tüm öğrenciler spor tesislerimizden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.
- d. Üniversitemizde öğrenim gör[mekte olan] tüm öğrenciler spor tesislerimizden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi aynı cümle için birden fazla sıfat-fiil ekinin yazılabilmesi birden fazla doğru cevabın da kabul edilebilmesine neden olmaktadır. Bu durum da seçilen sıfat-fiil ekine göre cümleler arasında anlamsal farkların oluşmasına zemin hazırlar. Peki bu anlamsal farklar nelerdir ve bu farklara sebep olan sıfat-fiil ekleri hangileridir? Anlam bakımından aynı çatı altında toplanabilecek sıfat-fiil ekleri var mıdır? Varsa bunlar birbirinin yerine her zaman kullanılabilir mi? Burada örnek (5) üzerinden sorduğumuz ve genişletebildiğimiz sorulara çalışmamızın bir sonraki bölümünde cevaplar aranacaktır. Sınıf ortamında öğretim elemanı bu örnekten hareketle oluşan anlamsal farkları her ne kadar açıklamaya çalışsa da bunlar havada kalacaktır. Çünkü yapılan açıklamaların öğrenci tarafından tam olarak anlaşılabilmesi öncelikle özneyi işaret eden her bir sıfat-fiil ekinin öğretimine yönelik ayrı materyallerin hazırlanıp uygulanmasıyla mümkün olabilir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra yukarıdaki örnek gibi bir cümle verilmesi, ekler arasındaki anlamsal farkların anlaşılıp anlaşılmadığını görmek adına yararlı olabilir. Aksi takdirde hedef yapıyla ilk kez bu şekilde karşılaşılması, konunun anlaşılmasına katkı sağlamayacaktır.

Örnek (1) ve (13)'te sıfat-fiilin edilgen hâli kullanılmıştır. Edilgen yapı bu ders kitabında bir önceki ünite de anlatıldığı için öğrencinin bildiği varsayılan konulardan bir tanesidir. Bu konuda kısa bir tekrarla hatırlatma yapıldıktan sonra bunun sıfat-fiille nasıl kullanıldığı gösterilmeli ve örnek sayısı çoğaltılmalıdır. Ancak örnek (1)'de olumsuz edilgen yapıda olan sıfat-fiilin ilk örnekte verilmesi alıştırmadaki hedef yapıyı öğretmek için seçilen cümle sıralamasının doğru yapılmadığını gösterir. Öncelikle sıfat-fiilin edilgen ve olumsuz olmayan örneklerinden yola çıkıp kademeli olarak bunun üstüne eski konuların da eklenerek ilerleme sağlandığı bir yol takip edilmelidir. Bunu gerçekleştirebilmek için de örnekler yeniden düzenlenmelidir.

Tablo 3'te sadece $-(y)An$ ekinin olumsuzunu içeren bir cümle varken diğer eklerin olumsuzuna değinilmemiştir. Örnek (1)'deki olumsuz yapı cevap olarak yazılmıştır. Bunun dışında örnek (6), (8) ve (12)'de olumsuzluk görülmektedir. Örnek (6) ve (12) cümlelerin anlamına göre hedef yapının olumsuzunu zorunlu kılarken örnek (8)'de olumlu veya olumsuz yapı tercih edilebilir.

Bu alıştırmadan sonra, özneyi işaret eden sıfat-fiil eklerinden yararlanarak iki cümleyi tek cümlede birleştirmeyi amaçlayan dönüştürme alıştırmalarına geçilmiştir:

- (1) Şu anda müdürün odasında toplantı devam ediyor. Bu toplantı projenin detayları hakkında.
- Şu anda müdürün odasında devam etmekte olan toplantı projenin detayları hakkında.**
- (2) Bu krem ülkemize yeni geldi. Güneş ışınlarına karşı en etkili korumayı bu krem sağlıyor.
- [Ülkemize yeni *gelen/gelmiş olan* bu krem, güneş ışınlarına karşı en etkili korumayı sağlıyor.]
- (3) Kuraklık sorunu dünyamızı tehdit ediyor. Dünyanın geleceği için en büyük sorunlardan biri bu.
- [Dünyamızı tehdit *eden/mekte olan* kuraklık sorunu, dünyanın geleceği için en büyük sorunlardan biri.]
- (4) Seminere pek çok ülkeden, alanında uzman konuşmacılar gelecek. Onların konaklaması için iyi bir otel ayarlayın lütfen.
- [Seminere pek çok ülkeden *gelecek/ecek olan* alanında uzman konuşmacıların konaklaması için iyi bir otel ayarlayın lütfen.]
- (5) Üniversite kampüsümüzde bir spor merkezi açılacak ve öğrencilerimiz buradan ücretsiz olarak yararlanabilecektir.
- [Öğrencilerimiz, üniversite kampüsümüzde *açılacak/acak olan* spor merkezimizden ücretsiz olarak yararlanabilecektir.]
- (6) Bu konak 1862 yılında Mehmet Paşa tarafından yapılmıştır. Şimdi müze olarak kullanılmaktadır.
- [1862 yılında Mehmet Paşa tarafından *yapılan/mış olan* bu konak, şimdi müze olarak kullanılmaktadır.]

(Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 91)

Cümle birleştirme, sıfat-fiil öğretiminde en çok tercih edilen alıştırmalardan biridir ve öğrenci bunun sayesinde gereksiz tekrarlardan kurtularak dili daha akıcı bir şekilde kullanmayı öğrenecektir. Ancak alıştırmadaki gibi cümlelere geçilmeden önce daha basit ve anlaşılması daha kolay olan sonra bunlara ek olarak düzey bakımından zor cümleler verilmelidir. Bu açıdan yukarıdaki örneklerde dönüştürme alıştırmalarına uygun olmayan cümleler vardır:

- (2) Bu krem ülkemize yeni geldi. Güneş ışınlarına karşı en etkili korumayı bu krem sağlıyor.

Örnek (2)'de ikinci cümledeki *bu krem* sözcük grubu, öznelere dikkat çekmek amacıyla bulunduğu cümlenin başında yer almalıdır. Ayrıca ikinci cümlenin daha anlaşılır bir

şekilde yazılması, cümleyi anlamayı kolaylaştırarak istenen yapıya odaklanılmasını sağlar:

Bu krem ülkemize yeni geldi. Bu krem, cildimizi güneş ışınlarına karşı koruyor.

- (3) Kuraklık sorunu dünyamızı tehdit ediyor. Dünyanın geleceği için en büyük sorunlardan biri bu.

Örnek (3)'te ikinci cümlenin öznesinin en sonda yer alması öğrenciyi oldukça zorlayacaktır. Çünkü yabancı bir öğrenci Türkiye Türkçesinin devrik cümle yapısına hâkim değildir. İkinci cümlenin öznesi olan *bu*, birinci cümlenin öznesi olan *kuraklık sorunu* sözcük grubuyla ortaklığını belirtmek amacıyla gönderimde bulunmaktadır ancak yabancı bir öğrenciye öğretimi açısından doğru yerde değildir. Türkiye Türkçesinde bir cümlenin öznesinin en başta olduğunu bilen öğrenciye ikinci cümlenin öznesi sorulduğunda ya hiç cevap veremeyecek ya da çok zor bulacaktır. Amaç, cümlelerin istenilen yapıyla birleştirilmesini ve özne ortaklığının kolay fark edilmesini sağlamaksa yukarıdaki örnek yeniden düzenlenmelidir:

Kuraklık sorunu dünyamızı tehdit ediyor. Bu/Bu kuraklık sorunu, dünyanın geleceği için en büyük sorunlardan biri.

Örnek (6) yukarıdakilere göre daha anlaşılır olsa da ikinci cümlede ilk cümleye gönderim yapacak herhangi bir sözcük ya da sözcük grubu kullanılmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, alıştırmadaki örneklerin hepsinde aynı yoldan gidilmediği görülmektedir. Örnek (1), (4) ve (5)'teki ikinci cümlelerde sırasıyla *bu toplantı* sözcük grubu ilk cümledeki *toplantı* sözcüğüne, *onlar* zamiri “*alanında uzman konuşmacılar*”a, *buradan* zamiri ise “*spor merkezi*”ne gönderimde bulunmaktadır. Buradan hareketle örnek (6) şöyle düzeltilebilir:

- (6) Konak, 1862 yılında Mehmet Paşa tarafından yapılmıştır. Bu konak, şimdi müze olarak kullanılmaktadır.

Cümle birleştirme alıştırmalarındaki örnekler titizlikle seçilmelidir. Peki bu seçme işini yaparken izlenmesi gereken yol nedir? Aralarında özne ortaklığı olan cümleler ayrı iki cümle hâlinde verildikten sonra ikincinin öznesi, birinciye gönderim yapacak şekilde ve başta olmalıdır. Bu sayede öğrenci cümleler arasındaki ortak ögeyi fark edip ikinci cümledeki öznenin sıfatını birinci cümleden elde ederek ikinci cümleye kaldığı yerden

devam edebilir. Bu da hedeflenen kazanımı gerçekleştirmesine yardımcı olur. Ayrıca öğrencinin alıştırmada içinde kaybolmaması için cümlelerin anlaşılabilirlik düzeyi de göz ardı edilmemelidir. Çünkü önündeki cümleyi anlamamış bir öğrenciden hedef yapıyı kullanmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bütün bu eleştiriler ışığında dönüştürme alıştırmaları yeniden düzenlenmelidir. Aksi takdirde sayıca az gibi görünen bu örnekleri derste açıklamaya çalışmak uzun zaman alabilir.

Bunlara ek olarak iki cümlelerin yer aldığı bu alıştırmada birinci cümledeki yüklemdeki zaman ifadesinden hangi sıfat-fiil ekinin/eklerinin tercih edilebileceğini söyleyebilmek mümkündür. Örnek (1) ve (3)'te birinci cümlelerin eylemleri şimdiki zamanla çekimlenmiştir. Bununla beraber örnek (1)'de zaman bildiren ifade olarak *şu anda* kullanılmış ve buradan hareketle de iki cümle *-mAktA olan* sıfat-fiiliyle birleştirilmiştir. Örnek (3)'te ise cümlede zaman bildiren ifadeye yer verilmemiş ve iki cümle Öğretmen kitabındaki cevapta *-(y)An* ekiyle birleştirilmiştir (*Yeni Hitit B1 ÖK, 2011, s. 120*). Bu cevaba göre birinci cümleler şimdiki zamanla çekimlense bile aynı sıfat-fiil ekiyle bir üst cümleye yerleşmediğini söyleyebiliriz. Dikkati çekmek için açıklamasını yaptığımız bu konuya çalışmamızın bir sonraki bölümünde değinilecektir. Söz konusu bu durum örnek (2) ve (6)'da da geçerlidir. Bu örneklerde de cümleler, kullanılan geçmiş zaman üzerinden farklı sıfat-fiil ekleriyle üst cümleye taşınmıştır. Örnek (4) ve (5)'te ise birinci cümleler gelecek zamanla çekimlenmiş dolayısıyla da bu zaman anlamını içeren *-(y)AcAK/-(y)AcAK olan* ekiyle birleştirilmiştir.

2.2.2. Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller

Bu bölümde *-DIK/-(y)AcAK + İyelik eki; -(y)AcAK/ -mAktA/ -mİş ol + duk + İyelik eki* sıfat-fiilleri bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde tümleci işaret eden bu sıfat-fiil eklerinin hepsi örnekleriyle beraber aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 4: *Yeni Hitit 2 B1* ders kitabında tümleci işaret eden sıfat-fiiller (2019, s. 95)

ORTAÇLAR (tümleçsel)						-DİK/-ly)EcEK + iyelik -ly)EcEK/-mEkE/-miş ol + -duk + iyelik
Eylem	—	Ek	Eylem	Ek	İyelik Eki	Örnekler
konus	-ma	-acak/-yacak	ol	-dik/-dik/-duk/-dük	-im/-im/-um/-üm	Yanın ziyaret edeceğimiz müzede birçok tarihi eser var.
al	-me	-ecek/-yecek		-tik/-tik/-tuk/-tük	-in/-in/-un/-ün	Öğretmenimizin geçen hafta yaptığı sınav çok zordu.
yap		-makta/-mekte		-acak/-ecek	-ı/-ı/-u/-ü	En son konuştuğumuz konuyu hatırlıyor musunuz?
ziyaret et		-miş/-miş		-yacak/-yecek	-ımız/-ımız/-umuz/-ümüz	Su anda oturmakta olduğunuz evin adresini alabilir miyim?
gör		-muş/-muş			-ınız/-ınız/-unuz/-ünüz	Bu hayatım boyunca almış olduğum en güzel hediye.
otur					-lan/-leri	Burası görmüş olabileceğiniz en güzel yer.
ye						En son konuşan konuyu hatırlıyor musunuz?
izle						
doğ						
diktir						

Tablo 4'teki on fiilden altısı cümle içinde örneklendirilirken *ye-*, *izle-*, *doğ-* ve *diktir-* fiilleri cümlede kullanılmamıştır. Örnek cümlelerin sırasıyla tablodaki fiillerin sırası farklılık göstermektedir. Ayrıca tabloda eklerin belirtildiği sütunları anlayarak hedef yapıyı oluşturabilmek kolay değildir. *Konus-* fiili üzerinden sütunlar takip edilerek *konusacak olduğum*, *konusmakta olduğum*, *konusmuş olduğum* olumlu hedef yapıları oluşturulabileceği gibi aynı fiilin *ol-* şekline *-DİK* yerine *-(y)AcAK* yazılarak *konusacak olacağım* vb. yanlış yapılar da elde edilebilir. Çünkü tablonun böyle yorumlanması da mümkün. Bununla beraber *ol-* fiili kullanılmadan *konuştuğum*, *konusacağım* yapılarını tablodan çıkarabilmek çok zordur. Bunun nedeni birinci ek sütununda *-DİK* ekinin yer almamasıdır. *-(y)AcAK* eki ise birinci ek sütununda yer almasına rağmen kendisinden sonra *ol-* yazıldığı için her zaman bununla kullanılması gerekiyormuş gibi bir sonuç da düşünülebilir. Ortaya konan bu tespitler yukarıdaki tablonun, işlevsellik özelliğinden uzaklaştığını kanıtlamaktadır. Tablonun sağ üst kısmındaki küçük açıklama, bu sorunu gidermek için yeterli değildir; tümleci işaret eden sıfat-fiil eklerinin *ol-* fiiliyle kullanılan ve kullanılmayan hallerini gösteren ayrı iki tablo yapmak daha işlevsel olacaktır.

Tabloda eklerin her biriyle ilgili verilen örnekler hedef yapının niteleme işlevini ön plana çıkarmaktadır. Bu işlevin yanı sıra öğretilmesi amaçlanan yapının niteledikleri ismin düşmesiyle ad olarak kullanılması da söz konusuysen tabloda bu noktaya işaret edecek örnek yoktur. Ayrıca sıfat-fiil eklerinin olumsuz biçimi hiçbir cümlede geçmemektedir.

Kırmızıyla yazılan ve üstü çizili son örnek bu ünitedeki konunun, bir önceki bölümde anlatılan *-(y)An* ekiyle karıştırılmamasına dikkat çekmek içindir. Ancak böyle bir örneğe tabloda yer vermektense konunun anlatımı tamamlanıp uygulamalar yapıldıktan sonra *-(y)An* ve *-DİK* farkına değinmek tercih edilebilirdi.

Bu tablodan sonra konuyla ilgili yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmalarına geçilmiştir:

- (1) Piknikte yeyeceğimiz yemekleri akşamdan hazırladık.
- (2) Biraz sonra *izle*[yeceğimiz/yeceğiniz...] film 1950 yılında çekilmiştir.
- (3) En *sev*[diğim/diği...] sanatçı Sezen Aksu'dur.
- (4) Senin *doğ*[duğun] şehir neresi?
- (5) Bizim *oku*[duğumuz/yacağımız/muş olduğumuz/makta olduğumuz] sınıf bu katta.
- (6) Yıllar önce *diktir*[diğin/miş olduğum...] elbiseleri hâlâ giyiyorum.
- (7) Şu sıralar *oku*[duğum/makta olduğum] kitabı çok beğendim.
- (8) Türkiye'de insanların *konus*[tuğu] resmi dil Türkçe'dir.
- (9) Senin bana *anlat*[tığın] fikrayı daha önce duymadım.
- (10) Tarkan, konserinde *söyle*[diği] şarkılarla herkesi coşturdu.
- (11) Beş yıl önce bahçemize *dik*[tiğimiz/miş olduğumuz] ağaç bu yıl meyve vermeye başladı.
- (12) Sınavda *anla*[madığınızı] soruları atlayın, cevabını *bil*[diklerinizi] ilk önce yapın.

(Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 95)

Bu alıştırmadaki cümlelerde sıfat-fiiller örnek (12)'nin ikinci boşluğunda ad olarak diğerlerinde niteleme fonksiyonuyla kullanılmıştır. Tablodaki hiçbir cümlede geçmeyen ad görevinin kavratılması için üstteki örnek yeterli olmayacaktır. Üniteye olmayan ama kullanımı çok yaygın olan bu görev, ayrı bir başlık altında anlatılıp örneklendirilmelidir. Bu yapılırken nitelen ismin düştüğü sözcük açıkça gösterilmeli varsa çoğul ve/veya ad durum ekleri de düşen sözcüğe eklenerek gösterilmelidir:

- (12) Sınavda anlamadığımız soruları atlayın, cevabını bildiğiniz soruları ilk önce yapın.

bil-dik-ler-iniz-i → bildiklerinizi

Ayrıca bu cümle sıfat-fiilin, yine tabloda yer verilmeyen olumsuz şeklini de içermektedir. Bu örnekte olumsuzluğu işaret eden *hiç*, *hiçbir*, *asla* gibi ifadeler olmadığı için ancak cümlenin genel anlamından olumsuzluk ekine ihtiyaç duyulduğu

anlaşılabilir. Oysaki öğretimin ilk aşamasında olumsuzluğu işaret eden ifadelerin olması boşlukların daha rahat doldurulmasını sağlayacaktır.

Tümleci işaret eden sıfat-fiil eklerinin hepsini içeren bu alıştırma ancak eklerin her birinin ayrı ayrı anlatılıp kavratılması sağlandıktan sonra yapılabilecek örneklerden oluşmaktadır. Bu nedenle hedef yapının pekiştirilmesine yönelik sonda yer alabilecek bu alıştırmanın ilk sırada bulunmasının uygun olmadığı söylenebilir. Örnek (2)'de *biraz sonra*, (6)'da *yıllar önce*, (11)'de *beş yıl önce*, (7)'de *şu sıralar* gibi zaman ifadeleri boşlukların hangi sıfat-fiil ekiyle doğru bir şekilde doldurulabileceğine yardımcı olurken diğerlerinde böyle bir kolaylık sağlanmamıştır. Bu da birden fazla ekin aynı boşluk için tercih edilmesine neden olmaktadır:

- (1) a. Piknikte yiyeceğimiz yemekleri akşamdan hazırladık.
b. Piknikte yediğimiz yemekleri akşamdan hazırladık.

Alıştırmada örnek (1a)'nın cevabı yazılı verilmiş ve diğerlerinin de bu şekilde tamamlanması istenmiştir. Ancak örnek (1a), (1b)'deki gibi geçmiş zamanlı bir sıfat-fiil ekiyle de yazılıp söylenebilir. Aynı durumun söz konusu olduğu başka bir örnek daha vardır:

- (5) a. Bizim oku[duğumuz] sınıf bu katta.
b. Bizim oku[yacağımız] sınıf bu katta.
c. Bizim oku[muş olduğumuz] sınıf bu katta.
d. Bizim oku[makta olduğumuz] sınıf bu katta.

Örnek (5)'te birden fazla sıfat-fiil ekinin aynı boşluğa gelebiliyor olması karşı tarafın konuyu anlamasını zorlaştırabilir. Hedef yapının öğretimindeki ilk amaç hangi eklerin gelmesinin mümkün olduğunu göstermek değil öncelikle hangi ekin gelmesi gerektiğidir. Bunlar arasındaki anlamsal farklar ayırt edilebildikten sonra çoklu cevapların da doğru olabileceği örneklere geçilmelidir.

Tümleci işaret eden sıfat-fiilli yapıların öznesini belirtmek için iyelik eklerinden yararlanır.

Temel seviyede bu ekleri isimlerle kullanan öğrenci burada aynı eklerin özneyi göstermek için sıfat-fiillere de eklenebileceğini öğrenecektir. Bu öğrenmeyi gerçekleştirebilmek amacıyla da sıfat-fiilli birkaç yapının bütün şahıslar üzerinden

çekimi yapılmalıdır. Örnek (4) ve (9)'da *senin*, (5)'te *bizim* zamirleri; (8)'de *insanların* ve (10)'da özel isim olarak *Tarkan* kullanılması özneyi göstermek için doğru iyelik eklerinin getirilmesine yardım etmektedir. Ancak diğerlerinde böyle bir kolaylık görülmemektedir:

- (2) a. Biraz sonra *izle[yeceğimiz]* film 1950 yılında çekilmiştir.
 b. Biraz sonra *izle[yeceğiniz...]* film 1950 yılında çekilmiştir.
- (3) a. En *sev[diğim]* sanatçı Sezen Aksu'dur.
 b. En *sev[diği...]* sanatçı Sezen Aksu'dur.

Bu alıştırmadan sonra ünitadaki dil bilgisi konusunu yapı odaklı pekiştirmeye yönelik olarak *Doğaya Dönüş* başlıklı bir okuma metni verilmiştir:

Her geçen gün medeniyetin getirdiği sorunların içine biraz daha *gömül[en]* insanoğlu artık doğaya dönmenin yollarını arıyor. Zaman içerisinde gerek teknolojinin *sağla[dığı]* kolaylıklar gerekse yaşam koşullarının değişmesi insanın doğadan ve doğallıktan uzaklaşmasında etkili oldu. İnsanlar doğanın dışında, bloklar arasında bir yaşam kurdular kendilerine. Doğanın zorlukları yerine medeniyetin ve teknolojinin *getir[diği]* kolaylıkları seçtiler. Beton bloklar arasında *sıkış[an]* hayatları onları boğarken, bazıları dışarıda olanca güzelliği ile yemyeşil bir dünyanın kendilerini *bekle[diğini]* fark ettiler.

Kimileri, şehrin olanaklarından tümüyle vazgeçmeyip şehir merkezlerinden uzakta *bulun[an]* evler edindiler. Kimileri daha uzaklara kaçtılar. Sahil kasabaları, dağ köyleri, mavinin ve yeşilin *buluş[tuğu]* her yer onlar için bir sığınaktı. Onları doğada huzur bekliyordu.

Doğaya dönmek ve sağlıklı yaşamak, insanlar için adres değiştirmekten öte bir anlam kazanmaya başladı. Artık sağlıklı yaşamın yolu da doğadan geçiyor ve herkes sofralarında doğal yöntemlerle *yetiştiril[en]* sebze ve meyveleri, köy yumurtalarını tercih ediyor.

Sağlıklı beslenmenin yanı sıra şifalı bitkilerle alternatif tedavi yöntemleri de yaygınlaştı artık. Güzellik salonlarında bile ruhumuzu ve bedenimizi *yenile[yen]* doğal deniz tuzları, yosunlar, bitkisel yağlar kullanılıyor.

Aslında doğa ve doğallık insanoğlunun özünde var ve görünüş o ki insanoğlu artık özüne dönmeye çalışıyor.

(Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 95)

Bu okuma metninin içerisindeki boşluklara özneyi işaret eden sıfat-fiillerden *-(y)An*, tümleci işaret edenlerden ise *-DIK* eki gelmektedir. İlk cümledeki boşlukta *-DIK*'lı cevabın görülmesi diğerlerinin de aynı gruba giren eklerle tamamlanmasına neden olacaktır. Üstelik metnin, tümleci işaret eden sıfat-fiiller tablosunun altında yer alması da bu görüşü destekler niteliktedir. Bu da alıştırma için kullanılan *Tamamlayalım*

yönergesinin bir yönüyle eksik olduğunu göstermektedir. Bu eksikliği ortadan kaldırmak için yönerge *-y(An)* ya da *-DİK eklerinden uygun olan biriyle tamamlayalım.* şeklinde değiştirilmeli ya da *Tamamlayalım* ifadesi kalarak *-DİK*'lı cevapla beraber başka bir boşlukta *-(y)An* da yazılmalıdır. Böylece metindeki boşlukların farklı iki sıfat-fiil grubundaki eklerle doldurulacağı anlaşılabilir. Ancak bu anlaşılmanın sağlanması doğru ekleri tercih etmede ne kadar yardımcı olabilir? Çünkü doğru tercihin yapılabilmesi öncelikle metni doğru anlamaya bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında öğrencinin zorlanacağı bir alıştırmayı söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise ders kitabının şu ana kadar konunun öğretimini cümle düzeyinde yapmasıdır. Bu metne geçilmeden önce, farklı iki cümleyi birleştirme alıştırmasına yer vererek öğretimde bir bütünlük yakalanabilirdi. Özneyi işaret eden sıfat-fiillerde yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmalarının yanı sıra hedef yapıyı kullanarak cümleleri dönüştürme alıştırmalarına da yer verilmişti. Bu bölümde de böyle bir etkinliğin olması şüphesiz konunun pekişmesi için yukarıdaki metinden daha faydalı olacaktır. Ders kitabı, hedef yapının öğretilmesinde bir önceki bölümden farklı bir yol izlemek istiyorsa uzun bir metin yerine tek paragraf verebilir. Öğrenci bir paragrafı anlayarak boşluklarını doldurmayı metne göre daha kolay bulacaktır. Peki tüm bu öneriler yerine üniteadaki yapıyı pekiştirmek için metin kullanımında ısrar edilirse nasıl bir yol izlenebilir? Öncelikle hiç boşluk bırakılmadan sıfat-fiillerin yazılı olduğu ancak işaretlenmediği bir metinde, eklerin bulunması ve altının çizilmesi istenebilir. Bunun yapılmasındaki temel amaç öğrenilen eklerin metin içerisinde doğru bir şekilde fark edilip edilmediğini görmektir. Çünkü ekleri anlamından bağımsız sadece biçimine odaklanarak öğrenen bir öğrenci; metinde geçtiğini varsaydığımız *buradan* sözcüğünde *-(y)An*, *Dün akşam ödev yaptık.* cümlesinde ise *-DİK* sıfat-fiil ekinin olduğunu söyleyebilir. Öğrencinin cevabından onun neyi anlayıp anlamadığı ya da anladığını düşündüğü konuyu neyle karıştırdığı görülebilir ve buradan hareketle de materyaller hazırlanıp uygulanabilir. Bunun önerilmesinin nedeni ise öğrenciye yararlı olabilmenin yolunun onun verdiği cevapları takip etmekten geçtiğinin bilinmesidir.

2.2.3. Kalıcı İsim

Bu bölümde sıfat-fiilin kalıcı isim fonksiyonu için *-(A/I)r*, *-mAz*, *-DIK*, *-(y)AcAK*, *-mİş* eklerine yer verilmiştir. Bu ekler, örnekleriyle beraber tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. *Yeni Hitit 2 B1* ders kitabında kalıcı isimler (1) (2019, s. 99)

ORTAÇLAR (sözlüksel)			
Eylem	-	Ek	Örnekler
çık	-me	-acak/-yacak	<i>Türkçede geçmiş zaman için iki farklı ek bulunuyor.</i>
ic	-ma	-ecek/-yecek	<i>Türkiye'nin en büyük akarsuyu Kızılırmak.</i>
geç		-dik	<i>Yolumuzu kaybettik, burası bir çıkmaz sokak.</i>
ak		-r/	<i>Savaş zamanlarında insanlar yiyecek ekmek, içecek su bulamıyorlar.</i>
ye		-ır/-ir/-ur/-ür	<i>Bütün alışverişlerimi tanıdık mağazalardan yaptım.</i>
tüken		-ar/-er	<i>Akşamki parti için giyecek elbisem yok.</i>
patla		-maz/-mez	<i>Bugün gelir vergisinin son ödeme günü.</i>
oku		-miş/-miş/-muş/-müş	

Tablo 5'te ilk sütundaki fiillerden *çık-*, *iç-*, *geç-*, *ak-* ve *ye-* fiilleriyle ilgili örnekler verilirken *tüken-*, *patla-* ve *oku-* ile ilgili hiçbir örnek yoktur. Diğer taraftan ilk sütunda olmamasına rağmen *tanı-* ve *gel-* fiilleri örneklendirilmiştir. Ayrıca bu tablodaki fiillerin sırası, örnek cümle sırasından farklıdır. Bu da tablo kullanımında bir kolaylık sağlamamaktadır. Bunların yanı sıra *yiyecek ekmek*, *içecek su*, *tanıdık mağaza* ve *giyecek elbise* örneklerinin konu başlığına uygun olduğu söylenemez. Çünkü buradaki *-(y)AcAK* ve *-DIK* sıfat-fiil ekleri isimlerin önüne gelerek niteleme sıfatı göreviyle kullanılmış (Korkmaz, 2017, s. 144) ve bunlar kalıcı isimlerden ayrı tutularak öbek yapı açısından sıfat-fiillerde değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2018, s. 166). Bu örnekler *yiyecek*, *içecek*, *tanıdık* ve *giyecek* şeklinde niteledikleri isimlerin olmadığı cümlelerle verilmelidir.

Bu tablodan sonra konuyla ilgili yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmaları gelmektedir:

- (1) Türk yemekleri içinde en çok döneri severim.
- (2) *Tüken[mez]* kalemin var mı?
- (3) Burası *çık[maz]* sokakmış döneğim.
- (4) Bu alışveriş merkezinde *yürü[yen]* merdiven çok yavaş.
- (5) İşlerimizi düzeltmek için *çık[ar]* yolu bulmalıyız.
- (6) *Gül[er]* yüzlü insanları severim.
- (7) Film izlerken *patla[mış]* mısır yiyelim.
- (8) *Okun[muş/an]* gazeteleri topladım.

- (9) *Kullanıl[mış]* araba almak istemiyorum.
 (10) Bu, daha önce hiç *görül[memiş]*, *duyul[mamış]* bir olay.
 (11) Türkçede belirsiz geç[miş] zamanı kullanmak öğrencilere zor geliyor.
 (12) *Ol[muşla] bit[mişe]* çare yok.
 (13) *Geliş[miş]* ülkelerde eğitim düzeyi daha yüksektir.
 (14) *Oku[r]*, *yaz[ar]* insanlar ülke sorunlarıyla daha çok ilgilenir.
 (15) Taksim'den *dol[muşa]* binelim.

(Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 99)

Tablo 5'te kalıcı isme yönelik sıfat-fiil ekleri belirtilmiş olsa da bu eklerin hangi sözcüğe geleceğine öğrenci karar veremeyecektir. Çünkü bu konuyla ilgili genel bir kural yoktur. Alıştırmadaki sözcükler biliniyorsa buna dayanılarak ekler de yazılabilir ama bu, eklerden bağımsız tamamen sözcük bilgisinden kaynaklanmış olur. Dolayısıyla bu alıştırmaya öğrencinin değil öğretimin cevaplayacağı boşluklardan oluşmaktadır.

Alıştırmada kalıcı isim ve kalıplaşmış ifade olarak verilen örnekler şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 6. Yeni Hitit 2 B1 ders kitabındaki kalıcı isimler (2)

-(A/I)r	-mAz	-mİş	-(y)An
döner	tükenmez kalem	patlamış mısır	yürüyen merdiven
çıkart yol	çıkartmaz sokak	okunmuş gazete	
güler yüz		kullanılmış araba	
okur		görülmemiş, duyulmamış olay	
yazar		Olmuşla bitmişe çare yok.	
		geçmiş zaman	
		gelişmiş ülkeler	
		dolmuş	

Tablo 5'te verilen eklerle alıştırmadaki boşluğa gelecek bazı ekler arasında bir tutarlılık olmadığı tespit edilmiştir. *-DİK* ve *-(y)AcAK* ekleriyle örnekleri tabloda olmasına rağmen alıştırmada bunlara hiç yer verilmemiştir. Öğrenciler, bu ekleri tabloda gördüğü

için alıştırmadaki cümlelerde de bunları arayacaktır. Buna karşın örnek (4) ve (12)'nin tabloda olmayan *-(y)An* ekiyle tamamlanması beklenmiştir. Bu eki tabloda görmeyen öğrenci, boşluklarda da kullanılabileceğini düşünmeyecektir. Bununla beraber incelenen diğer ders kitaplarında yer alan *-AsI* eki, ne tabloda ne de örneklerde gösterilmiştir.

Örnek (1) ve (15)'te *döner* ve *dolmuş* sözcükleri cümlenin fiiline uygun ad durum eklerini almıştır. Daha ilk örnekte kalıcı ismi *döneri* şeklinde ad durum ekiyle gören öğrenci diğer boşluklarda da aynısını yapmayı deneyecektir. Bu da hedef yapının, temel seviyede öğrenilmiş olan başka bir yapıyla karışmasına sebep olabilir. Bu nedenle kalıcı isim özelliğine sahip sözcükler öncelikle yalın durumda kullanılabileceği cümlelerde geçmeli, bunlar daha sonra eski yapılarla birleştirilmelidir.

Örnek (10)'da *görülmemiş*, *duyulmamış (olay)* kalıplaşmış ifade, örnek (11)'deki *geçmiş zaman* ise dil bilgisi terimi olarak kullanılmıştır.

Örnek (12) gerek yapısı gerekse anlamı bakımından öğrenciyi oldukça zorlayacak bir cümledir. *-(y)mış* ile nitelenen iki ismin düşerek *olmuş* ve *bitmiş* şekline gelmesi, bunların üstüne de *ile* edatıyla *-A* ad durum ekinin eklenmesi örneğin zor olmasına zemin hazırlamaktadır. Bu zorluğu bir adım daha ileriye götürürse örneğin anlam açısından soyut bir kullanımda kalmasıdır. Ancak (12)'deki fiillerin beraber kullanımlarında *-miş* ekindense konuşma dilinde kalıplaşmış olarak sık kullanılan *-(y)An* tercih edilmektedir: *Olan bitene inanamıyorum*, *Olan bitenin hepsini anlat*, *Olanı biteni konuşmalıyız* vb. Örnekteki *bit-* fiili yerine öğretmen kitabında *öl-* fiili yazılarak *Olmuşla ölmüşe çare yok*. (2011, s. 129) şeklinde cevap verilmiştir. Bunu fark etmeyen öğretim elemanı *bit-* fiiline *-miş* ya da *-(y)An* eklerinden birini getirerek de boşluğu doldurabilir. Her iki cevap da aslında *Olaçakla öleceğe çare bulunmaz* (Aksoy, 1988, s. 400) atasözünün değiştirilmiş kullanımınıdır. Peki kalıplaşmış dil birimlerinden olan atasözlerinden birini örnekteki gibi değiştirerek kullanmak ne kadar doğrudur? Çünkü bu tür ifadeler yapısı hiçbir şekilde bozulmadan verilmelidir. İçinde sıfat-fiil eki olduğu için burada görülen örneğin yerinin burası olup olmadığı ileride ele alınacak konulardan biridir.

Örnek (8) de kalıcı isim başlığına uygun olmayan bir sözcük grubu barındırmaktadır. *-miş* sıfat-fiil ekiyle daha işlek olan kalıcı sözcükler varken neden başlıkla bütünlük

kurmayan *okunmuş gazete* gibi bir örnek verilmiştir? Bunun yerine alıştırmada *geçmiş, tanınmış* vb. sözcükler yer alabilirdi.

Bu alıştırmadan sonra eşleştirme alışırması bulunmaktadır:

Tablo 7. *Yeni Hitit 2 B1* ders kitabında kalıplaşmış kullanımlar (2019, s. 99)

16 Eşleştirilim		
1. Dondurulmuş gıdalar	artık	sembolize eder
2. Kardelen	insan sağlığını	çalışan insanlar tarafından tercih edilmektedir.
3. Tarihi geçmiş ürünler	günümüzde	yalnızca kitaplardaki resimlerde görebiliyoruz.
4. Soyu tükenmiş hayvanları	saflığı	sahip olmalıdır.
5. Gelişmiş ülkeler	çevre bilincine	tehdit etmektedir.

Üç sütunlu bu eşleştirme alışırmasının ilk kısmında sıfat-fiil eklerinin kalıplaşmış olarak kullanıldığı sözcük ve sözcük grupları verilmiştir. Buradaki amaç, anlamsal bütünlüğe dikkat edilerek doğru cümle kurulmasıdır. Ancak cevabı örnek olsun diye verilen birinci cümle yanlış kurulmuş, üçüncü örnekle karıştırılmıştır. Cümlelerin doğrusu şu şekilde olmalıdır:

- (1) Dondurulmuş gıdalar günümüzde çalışan insanlar tarafından tercih edilmektedir.
 (3) Tarihi geçmiş ürünler insan sağlığını tehdit etmektedir.

Beş örneğin dördünde *-miş* (*dondurulmuş gıdalar, tarihi geçmiş ürünler, soyu tükenmiş hayvanlar, gelişmiş ülkeler*), birinde *-(y)An* (*kardelen*) sıfat-fiil ekinin yer alması, eklerin sadece birine yoğunlaştığını göstermektedir. Bu nedenle alıştırmada *-(y)An* ekiyle ilgili örnek verilmemesi daha uygun olurdu. Ancak verilmek isteniyorsa da kullanım alanı çok yaygın olmayan ve bir çiçek adı olan *kardelen* yerine *gökdelen, işveren, çalışan* vb. örnekler sıralanabilirdi.

2.3. YEDİ İKLİM TÜRKÇE SETİNDEKİ SIFAT-FİİLLER VE İŞLENİŞİ

Çalışmamız için incelediğimiz sıfat-fiiller, bu öğretim setinde sarmal bir programla A2'den başlayıp B1 ve B2'de devam ederek üç farklı seviyede işlenmiştir. A2 ders kitabının içindekiler bölümünde söz konusu yapıyla ilgili bir başlık kullanılmazken B1

ve B2’de sıfat-fiiller başlığı kullanılmıştır. Ancak ünitelerde bu üst başlık altındaki ekler için bir alt başlığa yer verilmemiştir. Bu nedenle konuyla ilgili örneklerden ve alıştırmalardan hareketle eklerin işlevleri belirlenmiş ve buna bağlı olarak da A2 8A’da Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller, B1 7A/7B’de Özneyi/Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller, B2 1C’de Kalıcı İsimler, B2 2A’da Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller başlıkları ders kitabı inceleme bölümünde yöntem tutarlılığı olması açısından tarafımızdan konulmuştur.

2.3.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller

A2 ders kitabının Kişilik Tipleri adlı 8A ünitesindeki -(y)An sıfat-fiil eki için gerek ünite başında gerekse ünite içinde konuya işaret eden bir başlık yoktur. Bu ekle ilgili herhangi bir açıklama yapılmadan öğretilecek yapı biçimsel açıdan kalınlık-incelik uyumunu belirten küçük bir tabloyla gösterildikten sonra görseller kullanılarak ekin işlevi sezdirme yoluyla kavratılmaya çalışılmıştır:

Şekil 1. *Yedi İklim A2* ders kitabında -(y)An eki (2018, s. 154)

Yabancı dil öğretiminin çeşitli görsellerden yararlanarak yapılmaya çalışılması, dersi ilgi çekici hâle getirip öğrenciyi pasif olmaktan kurtarır. Sadece dört temel dil becerisini kazandırmada değil dil bilgisi yapılarını öğretme ve geliştirmede de görsellere başvurulabilir. Bu amaçla da *-(y)An* sıfat-fiil ekinin öğretimi için yukarıdaki görseller kullanılmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla görselle ilgili önce fiil sonra da isim verilmiş, hemen altında da fiile *-(y)An* ekini getirerek yanındaki isimle bir grup oluşturduğu fark ettirilmek istenmiştir:

(1)top oynamak ⁹ + çocuk	→	top oynayan çocuk
(2)ağlamak + çocuk	→	ağlayan çocuk
(3)koşmak + çocuk	→	koşan çocuk
(4)gülmek + çocuk	→	gülen çocuk
(5)piknik yapmak + aile	→	piknik yapan aile
(6)saklambaç oynamak +çocuklar	→	saklambaç oynayan çocuklar

Böylece öğrenci, örneklerden yola çıkarak nitelendirme işleviyle gösterilen *-(y)An* sıfat-fiil ekli yan cümlelerin nasıl yapıldığını bir kural görmeden görseller yardımıyla sezmiş olacaktır. Öğretime yönelik bu ilk adım atıldıktan sonra, verilen yan cümlelerin bir temel cümleye bağlanarak bir bütün içinde görülmesi sağlanmalıdır. Öğretilen yapı ancak bu şekilde anlamlı bir hâle gelebilir.

Farklı görseller sayesinde de öğrenci, istediği fiile *-(y)An* ekini getirip bunu bir isimden önce kullanarak çok sayıda örnek verebilir. Bu açıdan bakıldığında yukarıdaki etkinliğin öğrencinin üretim yapmasına zemin hazırlayan faydalı bir öğretim yolunu takip ettiği söylenebilir. Ancak aynı şeyi sıfat-fiille nitelenen ismin çeşitliliği açısından söylemek mümkün değildir. Çünkü altı örneğin beş tanesinde isim olarak sadece *çocuk* sözcüğü tercih edilmiştir. Öğretim elemanı derste sıfat-fiille kullanılan isimlerin aynı olmamasına dikkat ederek öğrencinin üretim alanının genişlemesine imkân sağlamalıdır.

Amacı sadece *-(y)An* ekiyle yan cümle oluşturmak olan ilk etkinlikten sonra konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için aralarında özne ortaklığı bulunan iki ayrı cümleyi tek cümleye dönüştürme örneği yine görsellerle desteklenmiştir:

⁹ Görselin altında yazılması unutulmuş *oynamak* fiili örnekte eklenmiştir.

Şekil 2. *Yedi İklim A2* ders kitabında *-(y)An* ekli örnekler (2018, s. 155)

Ancak bu örneklerde öznelerin altı çizilip gerekli göndermelerle öğrencinin dikkati ekin işlevine çekilebilirdi.

Bu örneklerin ardından öğrenciden cümleleri birleştirerek yeniden yazması beklenen kontrollü bir alıştırma verilmiştir:

- (1) Seyirciler tiyatroya geldiler. Onlar koltuklarına oturdular.
[Tiyatroya gelen seyirciler koltuklarına oturdular.]
- (2) Ali, Matematik sınavından 100 aldı. O çok sevindi.
[Matematik sınavından 100 alan Ali çok sevindi.]
- (3) Cumhurbaşkanı şehre geldi. O halkı selamladı.
[Şehre gelen Cumhurbaşkanı halkı selamladı.]
- (4) Dün akşam çok kar yağdı. Kar yolları kapadı.
[Dün akşam çok yağan kar, yolları kapadı.]
- (5) Selim pijamalarını giydi. O yatağına yattı.
[Pijamalarını giyen Selim yatağına yattı.]

(*Yedi İklim A2 DK*, 2018, s. 155)

Cümle birleştirme alıştırması sıfat-fiilin öğretimi için en çok tercih edilen alıştırmaların başında gelmektedir. Bunun sayesinde öğrenci, sıfat-fiilli yan cümleyi söz dizimindeki kullanımını göz önünde bulundurarak temel cümlenin içine yerleştirebilecektir. Bu

alıştırmadaki cümleler öğrencinin kolayca anlayabileceği sözcüklerden oluşmuştur. Bunun öğrenci açısından faydası, cümleleri anlamak için uğraşmak yerine istenen dil bilgisi yapısına odaklanmasına imkân vermesidir. Örneklerdeki *gel-*, *al-*, *gel-*, *yağ-* ve *giy-* fiilleriyle nitelenen ögeler (*seyirciler*, *Ali*, *Cumhurbaşkanı*, *kar ve Selim*) hem yan hem de temel cümlenin öznesidir. Bu da cümleleri birleştirmede öğrenci açısından ayrı bir kolaylık sağlamaktadır. Bu yönleriyle konunun pekiştirilmesi için oldukça yararlı bir çalışmadır. Ama örneklerde ve alıştırmada ekin olumsuz şekli kullanılmamıştır. Öğretim elemanı bu eksikliği giderebilmek için *-(y)An* ekinin olumsuzuna da değinmelidir. Eksiklik olarak söylenebilecek diğer bir nokta ise isim cümlelerinin hangi yolla sıfat-fiilli yan cümleye dönüştürülebileceğiyle ilgili bir bilginin ya da örneğin olmamasıdır. Ders kitabının sarmal bir yapıyla dil bilgisi öğretimini hedeflediği unutulmadan sonraki seviyede bu konunun verilip verilmediğine bakılarak öğretim ona göre planlanmalıdır.

2.3.2. Özneyi/ Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller

B1 ders kitabının Kutlu Olsun başlıklı 7A ünitesinde *-(y)An*, *-DIK* ve *-(y)AcAK* sıfat-fiil ekleri; Hayat Bayram Olsa başlıklı 7B’de ise *-DIK* eki tekrar işlenmiştir. Bu ekler için ünite de kullanılan bir başlık ve açıklama yoktur. Dil bilgisi yapılarını sezdirme yoluyla öğretmeyi amaçlayan ders kitabında, bir önceki seviyede olduğu gibi yine sadece eklerin yapısıyla ilgili küçük tablolar vardır. Bu bölümdeki sıfat-fiil ekleri, fonksiyon farklılığı nedeniyle tarafımızca ayrı başlıklarda incelenip değerlendirilmiştir:

2.3.2.1. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller

A2’de tek özelliğiyle ön plana çıkan *-(y)An* ekine B1’de diğer özellikleriyle tekrar yer verilmesi, ders kitabının dil bilgisi konularını öğretirken söz konusu yapıyla ilgili eski bilgilerin üstüne yenisini koyarak ilerlemeyi amaçlayan bir programı benimsediğinin kanıtıdır. Bu ünite de *-(y)An* eki şu şekilde gösterilmiştir:

Şekil 3. *Yedi İklim B1* ders kitabında özneyi işaret eden sıfat-fiil (2018, s. 131)

 2. İnceleyelim.

1. Karşı dairede oturan komşularımızı çok seviyoruz.

2. Bu çiçeği getiren kişiyi tanıyor musun?

3. Bu şarkıyı dinleyenler çok beğendi.

4. Adresi bilenlere sorduk.

-(y)An

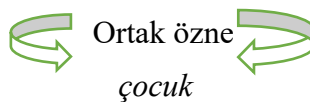
- (1) Karşı dairede oturan komşularımızı çok seviyoruz.
- (2) Bu çiçeği getiren kişiyi tanıyor musun?
- (3) Bu şarkıyı dinleyenler çok beğendi.
- (4) Adresi bilenlere sorduk.

A2’de hem yan hem temel cümlelerin öznesinin aynı olduğu örneklerde özneyi niteleme işleviyle kullanılan *-(y)An* eki bir sonraki seviyede farklı kullanımlarıyla yeniden yer almıştır. Bu farklılıklardan birincisi sıfat-fiille nitelenen ögenin söz dizimindeki görevidir. Örnek (1) ve (2)’de yan cümlelerin öznesi ve nitelenen öge olan *komşular* ve *kişi*, temel cümlelerin tümlecisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim elemanı ekin A2’deki işlevini örnekler üzerinden hatırlattıktan sonra bu iki cümleye geçmelidir. Böylece öğrenci konuyla ilgili bildiklerinin üstüne ekleyerek ilerleme sağlamış olur. Burada dikkati çeken nokta A2’de konunun öğretimi için uygulanan yöntemin B1’de uygulanmamasıdır. Aralarında öge ortaklığı ve anlamsal ilişki bulunan iki cümlelerin önce ayrı verilmesi sonra da *-(y)An* ekiyle birleştirilmesi öğrencinin konuyu daha iyi anlamasına yardımcı olacaktır:

Çocuk, yağmurda oynadı. O çocuk, ıslandı¹⁰.

Kim oynadı? Kim ıslandı?

Çocuk: özne O çocuk: özne

¹⁰ Örnek için bk. *Yedi İklim Türkçe A2 DK*, s. 155.

Hangi çocuk ıslandı?

Yağmurda oynayan çocuk ıslandı.

- (1) Karşı dairede komşularımız oturuyor. O komşularımızı çok seviyoruz.

Kim oturuyor?

Kim seviyor?

Komşularımız: özne

Biz: Gizli özne

Biz kimi çok seviyoruz?

Karşı dairede oturan komşularımız-ı seviyoruz.

Farklılıklardan ikincisi ise örnek (3) ve (4)'te ilgili yapının nitelediği ismin düşmesiyle ad (*dinleyenler, bilenlere*) olarak kullanılmasıdır. Bu iki cümle öğrencinin daha iyi anlayabileceği şekilde yazılmalıdır:

- (3) Bu şarkıyı dinleyen kişiler çok beğendi.

dinleyen-ler → dinleyenler

- (4) Adresi bilen insanlara sorduk.

bilen-ler-e → bilenlere

Öğretim elemanı bu farklılıkları genişleterek anlatıp örneklendirmelidir. Çünkü yukarıdaki cümleler farklılıkların anlaşılması için yeterli olmayacaktır. Özellikle örnek (4)'te ad görevindeki sözcüğün durum eki alması öğrenciyi zorlayacak konulardan biridir.

Görsellerin altındaki bu cümlelerden sonra kontrollü ve yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmaları gelmektedir:

- (1) Bu kitabı masamdan *al[an]* kişiyi gördün mü?
- (2) Seni *sev[en]* arkadaşlarından çiçekler geldi.
- (3) Bu projeyi zamanında *bitir[en]* öğrencilere ödül verildi.
- (4) Fabrikada *çalış[an]* işçilerin sıkıntısı var mı?
- (5) Konsere *giz[demeyen]* dinleyiciler konseri evlerinde izlemişler.
- (6) Dersi *anla[yanların]* sorularına cevap vermesini istiyorum.
- (7) Bana yardım *et[denlere]* çok teşekkür ediyorum.
- (8) Sinemaya gitmek *iste[meyenleri]* tiyatroya götürdüm.

- (9) Tatile *giş*[den] arkadaşına birkaç soru sordum.
 (10) Çocuk yetiştirmesini bizi *büyüt*[enlerden] öğrendik.

(*Yedi İklim B1 DK*, 2018, s. 131)

Alıştırmada *-(y)An* ekinin iki işleviyle ilgili cümleler vardır. Bu işlevlerden birincisi yan cümlenin öznesini niteleyen sözcüğün temel cümlede farklı görevlerde, ikincisi ise söz konusu ekin ad (dört örnekte) olarak kullanılmasıdır. Öğrencinin örnek (6), (7), (8) ve (10)'u yapabilmesi için iki adımı takip etmesi gerekir. Bunlardan ilki cümlenin bütününe bakarak *-(y)An* ekiyle nitelenen ismin düştüğünü anlayabilmek, ikincisi ise ad göreviyle kullanılan bu sözcüğe temel cümlenin fiiline bağlı olarak -örnek (6) hariç- uygun ad durum eklerini getirebilmektir. Ama öğrenci bu örnekleri yaparken sadece birinci basamağı uygulamaya çalışacak, sonraki adıma geçemeyecektir. Bu noktada dersteki öğretim elemanı, öğrencinin temel seviyede öğrendiği ad durum ekleri konusunun hazırbulunuşluk düzeyinde var olduğunu düşünüp tahtanın bir köşesinde gerekli hatırlatmayı yaparak öğrenciden *-(y)An* ekiyle kurulan yan cümle örneği istemelidir. Aksi takdirde öğrenci, bu uygulamanın hedeflediği kazanıma tam olarak ulaşamayacaktır. Örnek (6) ise *-(y)An* ekinin hem ad görevinde olduğunu hem de - cümlenin bütününden- düşen ismin tamlamanın bir parçası olduğunu anlayabilmek açısından öğrenci için oldukça zordur:

- (6) a. Dersi anla[yanların] sorularına cevap vermesini istiyorum.
 b. Dersi anlayan öğrencilerin sorularına cevap vermesini istiyorum.

Örnek (5) ve (8)'de ekin konuda hiç yer almayan olumsuz şeklinin yapılması beklenmiştir. Ayrıca isim cümlelerinin hangi yolla sıfat-fiilli yan cümleye dönüştüğüne dair bir açıklama ve örnekleme önceki seviyede bulunmadığı gibi bu seviyede de yoktur. Öğretim elemanı buradaki eksikliği tamamlayabilmek için konunun bu özelliğine de değinerek hazırladığı materyallerle anlattıklarının pekişmesini sağlamalıdır. Örnek (10)'daki cümlede ise *yetiştirmesini* sözcüğü anlatım bozukluğuna yol açmıştır. İyelik ekinin gereksiz kullanımından kaynaklanan bu anlatım bozukluğu *yetiştirmeyi* şeklinde düzeltilebilir. Türkçe öğretimi amacıyla yazılan örnek cümlelerin dil ve anlatım yönünden yanlış olmamasına dikkat edilmelidir.

Örnek (1), (2), (3)'te sıfat-fiille nitelenen sözcük temel cümlede tümleç, örnek (4)'te ise özne göreviyle kullanılmıştır.

2.3.2.2. Tümleci İşaret Eden Sıfat-fiiller

B1 ders kitabında 7A'da tümleci niteleyen *-DİK* ve *-(y)AcAK* sıfat-fiilleri işlenmiş, 7B'de ise *-DİK* sıfat-fiiline tekrar dönülmüştür. *-DİK* ekinin öğretimi için her iki ünite de farklı bir yol izlenmiştir. Bu farklılığı görebilmek amacıyla ayrı bölümlerde yer alan aynı ek, çalışmamızda bir arada verilmiştir. 7A'daki *-DİK* eki aşağıdaki şekilde tablolastırılmıştır:

Şekil 4: *Yedi İklim B1* ders kitabında tümleci işaret eden sıfat-fiil (2018, s. 132)

	-DİK	-Im-In- -İmlz- -İnlz-İArI	
hazırla			• Dün sabah hazırladığın kahvaltı çok güzeldi.
git			• Geçen hafta gittiğimiz lokantaya tekrar gittim.
çalış			• Çalıştığınız kitapta neler var?
oku			• Okuduğunuz hikâyeden birkaç cümle söyleyin.
seyret			• İlk seyrettiğim sinema filmi hatırlıyorum.
otur			• Oturduğun dairenin numarası kaç?
			• Gitmediğim yerleri görmek istiyorum.

İşlenecek konu, bu tabloda hiçbir başlık olmadan sırasıyla fiil, *-DİK* sıfat-fiil eki ve iyelik ekleri yazılarak birer cümleyle örneklendirilmiştir. Niteleme işleviyle ilk altı örnekte olumlusu tercih edilen ekin, son cümlede olumsuzu kullanılmıştır. Bu tabloyla yeni bir dil bilgisi yapısına dikkat çekilmek istendiği kesindir ama bunun yabancı bir öğrenci için anlaşılır olduğunu söylemek çok güçtür. Çünkü tablodaki bölümlerin ne olduğu, neyi anlatmaya çalıştığı açık değildir. Öğrenci, *-DİK* ve *-(y)AcAK*'lı sıfat-fiilli yapılarda özneyi belirtmek için yararlanılan iyelik eklerinin kullanımıyla ilk defa burada karşılaşacağı için özellikle bu eklerin gösterilme şekli böyle olmamalıdır. Bunun yerine örnek bir fiil üzerinden bütün şahıslar için çekimi yapılmalıdır. Dil bilgisi yapısının akılda daha rahat kalması ve hatırlamayı kolaylaştırması amacıyla oluşturulan formüller her zaman olumlu sonuç vermeyebilir.

Bu tablodan sonra yapı odaklı alıştırmaya geçilmiştir:

- (1) Dün *git[tiğiniz/tiğimiz]* lokantayı beğendiniz mi?
- (2) Kitabımı *koy[duğum/koyduğun]* yeri unuttum.
- (3) En *sev[diğim/diği]* yemek lahmacun.

- (4) Onların seyret[tiği] film nasılmış?
 (5) İlk öğren[diğin/diğiniz] yabancı dil hangisi?
 (6) En sev[diğin/diği] şehir neresidir?
 (7) Geçen hafta git[tiğiniz/tiğimiz] tatil köyünü beğendiniz mi?
 (8) Müdürün bekle[diği] misafirler bekleme odasında oturuyorlar.
 (9) Dün yap[tığım/tığın/tığı] yemeği kimse beğenmedi.

(*Yedi İklim B1 DK*, 2018, s. 133)

Örneklerin hepsinde niteleme işlevine sahip olan *-DIK* ekinin ad göreviyle kullanımı ne tablodaki ne de alıştırmadaki cümlelerde vardır. Ayrıca ekin olumsuz şekli tablodaki bir cümlede geçerken konunun pekişmesi için verilen alıştırmada geçmemektedir. Örnek (4)'te *onların* ve (8)'de *müdürün* sözcüklerinin yazılmasıyla *-DIK*'lı yan cümlenin öznesinin kim olduğu bellidir ve buna göre de uygun iyelik eklerini sıfat-fiile getirmek mümkündür. Ama diğer örnekler için böyle bir kolaylık yoktur. Bu da aynı cümledeki özneyi belirtmek için birden fazla iyelik ekinin yazılmasına neden olur.

7B'deki *-DIK* eki ise şu şekilde verilmiştir:

Şekil 5: *Yedi İklim B1* ders kitabında *-DIK* eki (2018, s. 138)

2. İnceleyelim.

-Dik

Dün sabah kahvaltı hazırladın. O çok güzeldi.

1. Dün sabah hazırladığın kahvaltı çok güzeldi.

Yazın filme gittik. O filmi hatırlıyor musun?

2. Yazın gittiğimiz filmi hatırlıyor musun?

Hikâye okudunuz. O hikâyeden birkaç cümle söyleyiniz.

3. Okuduğunuz hikâyeden birkaç cümle söyleyin.

Rüya gördüm. O rüyayı hatırlamıyorum.

4. Gördüğüm rüyayı hatırlamıyorum.

Bu bölümde, A2'de *-(y)An* sıfat-fiil ekinin öğretimi için tercih edilen cümle birleştirme çalışması *-DIK* eki için de uygulanmıştır. Ancak bunun doğru yerde verilip verilmediği tartışma konusudur. Ekin öğretimi için başta yer alması gereken bu kısmın en sonda bulunması, ilgili yapıların işlenmesinde bir tutarlılığın olmadığını göstermektedir.

Ayrıca ekin olumsuz şeklini ve günlük hayatta sık kullanılan ad görevini örneklendirecek bir cümle önceki ünite de bulunmadığı gibi burada da yoktur. Bu yönüyle de dil bilgisi yapısı eksik bırakılmıştır.

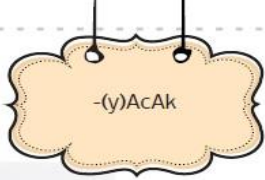
-*DIK* sıfat-fiil ekine farklı bölümlerde yer verilmesi, ekin farklı işlevleri ayrı kısımlarda mı işlenmiş sorusunu akıllara getirirken inceleme sonucunda böyle bir ayrımın olmadığı, aynı işlevle verildiği tespit edilmiştir. Öyleyse ekin öğretiminde aşamalı bir programın takip edilmesinin nedeni nedir? Öğretmen kitabında, öğretim elemanını bu konuda aydınlayabilecek bir bilgi yoktur. Bu bölümler sanki birbirinden habersiz iki kişi tarafından hazırlanmış izlenimi uyandırmaktadır. Bu nedenle ders kitabının söz konusu ekin öğretiminde başarılı bir yol izlediği söylenemez. Birbiriyle ilişkisi olan bu iki bölüm kendi içerisinde bir düzenleme yapılarak tek yerde verilmelidir.

Ders kitabında tümleci niteleyen bir diğer sıfat-fiil eki olarak -(y)AcAK ele alınmış ve aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

Şekil 6. *Yedi İklim B1* ders kitabında -(y)AcAK eki (2018, s. 134)

8. İnceleyelim.

-(y)AcAK

1. Gideceğimiz yeri biliyor musunuz?

2. Okuyacağımız kitapların listesini yapalım mı?

3. Ahmetlerin kalacakları otel şehrin merkezinde mi?

4. İçeceklerden ne alırsınız?

- (1) Gideceğimiz yeri biliyor musunuz?
- (2) Okuyacağımız kitapların listesini yapalım mı?
- (3) Ahmetlerin kalacağı otel şehrin merkezinde mi?
- (4) İçeceklerden ne alırsınız?

(y)An ve -*DIK* eklerinin öğretimini iki cümleyi birleştirme üzerinden yapan ders kitabı aynı yöntemi -(y)AcAK için yapmamış, cümleleri doğrudan birleşmiş şekilleriyle vermiştir. Bu yönüyle de bölümler arasında yöntem açısından bir bütünlük kurulamamıştır. Bu bütünlüğü sağlayabilmek için buradaki cümlelerin de önce ayrı verilmesi gerekirdi:

- (1) a. (Biz) bir yere gideceğiz. (Siz) bu yeri biliyor musunuz?
b. Gideceğimiz yeri biliyor musunuz?

Bununla beraber -(y)AcAK'lı yan cümlede özneyi belirtmek için yararlanılan iyelik eklerinin kullanımıyla ilgili herhangi bir bilgi de yoktur. Ama ilk üç örnekte ekin bu kullanımını gösteren cümleler vardır. Belki de bu cümlelerden ekin iyelikli kullanımı sezdirilmek istenmiştir. Eğer böyle bir düşünce varsa bu, neden -*DIK* eki için de geçerli olmamıştır? Çünkü -*DIK* ekinde bu bilgi -verilme şekli bakımından tartışmalı olsa da bir tabloda gösterilmeye çalışılmıştı. Eğer böyle bir düşünce yoksa neden -(y)AcAK ekinde aynı yol takip edilmemiştir? Bu yönüyle de bölümler arasında yine bir bütünlüğün yakalanamadığı söylenebilir.

İlk üç örnekte söz konusu ek, yanındaki ismi niteleyerek bir grup oluşturmuştur. Son örnekteki cümlede ise ekin kalıcı isim (*içecek*) yapmasıyla ilgili bir sözcük kullanılmıştır. Bir sonraki seviye olan B2'de bir ünite sıfat-fiil eklerinin sadece kalıcı isim fonksiyonu için ayrılmıştır. Öyleyse böyle bir bölüm varken *içecek* sözcüğünün burada yer almasının nedeni nedir? Bunun yerine ekin ad görevinde kullanımı örneklendirilebilirdi. Ne yukarıdaki örneklerde ne de alıştırmalarda ekin bu görevine değinilmiştir:

- a. Götüreceğin kitapları hazırladın mı?
Götüreceklerini hazırladın mı?

Görsellerin altındaki dört örnekten sonra yapı odaklı alıştırma verilerek konunun pekişmesi amaçlanmıştır:

- (1) *Gel[ecek]* yıl üniversiteden mezun olacağım.
(2) Yarın *seyre[deceğimiz/edeceğiniz]* filmin adı ne?
(3) Toplantıda *konus[acağımız/acakları]* konuları biliyor musunuz?
(4) *İç[ecekleri]* buzdolabına koyduk.
(5) *Taşın[acağın/acağı]* ev büyük mü?

- (6) Yarınki derse *gel[ecek/meyecek/emeyecek]* öğrenciler izin almalılar.
 (7) *Giy[meyeceklerini]* arkadaşına ver, o giysin.
 (8) Yarın *buluş[acağın]* arkadaşını ben tanıyor muyum?
 (9) *Giş[deceği/deceğiniz]* yerler hakkında bilgi sahibi olmalısınız.
 (10) *Bin[eceğim/eceğin]* otobüsün numarası kaç?

(*Yedi İklim B1 DK*, 2018, s. 134)

Üç örnek dışında *-(y)AcAK* eki, yanındaki isimleri niteleyerek sıfat tamlaması grubu kurmuştur. Örnek (1)'de *gelecek (yıl)*, (4)'te *içecek(-leri)* sözcükleriyle ekin kalıcı isim özelliğine yer verilmiştir. Ekin olumsuzundan hiçbir yerde bahsedilmemesine rağmen örnek (7)'de bu şeklin yapılması beklenmiştir. Bununla beraber aynı örnekte ekin yine hiçbir yerde değinilmeyen ad görevi karşımıza çıkmaktadır. Öğrenci, ekin bu özelliklerini yansıtan örneklerle daha önce hiç karşılaşmadığı için hem olumsuzunu hem de ad görevini aynı sözcükte birleştiremeyecek ve temel cümlenin fiiline uygun olan ad durum eklerini de o sözcüğe getiremeyecektir.

Ekin iyelikli kullanımı için aynı örneğe birden fazla kişiyi işaret eden eklerin getirilebilmesi, birden fazla da doğru cevabın verilmesine neden olmaktadır. Öğretim elemanı bu çeşitlilikte hangi anlamsal farkların olduğunu belirtmeli ya da öğretimin ilk aşamasında bunun önüne geçebilmek için gerekli önlemleri almalıdır. Sadece örnek (6)'da ekin iyeliksiz kullanımı fark edilmektedir. Peki bunun nedeni nedir? Alıştırma çözüldükten bu örnekte nasıl bir açıklama yapılabilir? Öğretim elemanı öncelikle bu cümleyi iki ayrı cümle hâlinde yazmalıdır:

- (6) a. Yarınki derse öğrenciler gelecek. Bu öğrenciler izin almalılar.
 b. Yarınki derse gelecek öğrenciler izin almalılar.

(6a)'daki cümlelerde özne ortaklığı belirtildikten sonra *-(y)AcAK* ekinin özneyi nitelediğine dikkat çekilmeli ve bu yönüyle iki cümleyi bir araya getirdiği (6b)'deki gibi gösterilmelidir. Örnek (6)'nın diğerlerinden ayrılmasının nedeni, *-(y)AcAK*'la nitelenen ögenin söz dizimindeki görevinin farklı olmasıdır. Bu da öğrencinin örneklerde görmediği ve bu nedenle de bilmediği yeni bir bilgiyi öğrenmesi demektir. Öğrenci A2'de özneyi nitelemek için *-(y)An* sıfat-fiil ekini görmüştü. Burada *-(y)An* ekinin bu özelliği örneklerle hatırlatılarak aynı durumun *-(y)AcAK* için de geçerli olabileceği vurgulanmalıdır. Ancak tek örnekle bu kullanımın öğrenci tarafından anlaşılıp üretime

dönüştürülebilmesi mümkün değildir. Ekin bu özelliği ayrı bir başlık altında anlatılmalı ve yeterince örneklendirilmedir. Çünkü *-(y)AcAK* eki, görsellerin altındaki ve alıştırmalardaki örneklerin genelinde tümleci nitelemiştir.

Bununla birlikte örnek (6) anlamına göre birden fazla doğru cevabın kabul edilebileceği cümleden oluşmaktadır:

- (6) a. Yarınki derse gelecek öğrenciler izin almalılar.
b. Yarınki derse gelmeyecek öğrenciler izin almalılar.
c. Yarınki derse gelemeyecek öğrenciler izin almalılar.

Verilecek cevaplara göre anlamsal farklılığın açıklanmasını gerektiren örnek (6)'daki cümle yerine tek cevabın doğru sayılabileceği bir cümle yazılmalıdır.

-(y)AcAK sıfat-fiil ekine ayrılan bu bölümde tam olarak ekin hangi fonksiyonlarının öğretilmesinin amaçlandığını söyleyebilmek zordur. Bu zorluk da ekin birden fazla işlevinin aynı yerde verilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Farklı özellikler aynı yerde toplanacaksa bu farklılıkları eşit sayıda örneklendirecek cümleler olmalıdır. Ancak burada bunun yapılmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca ekin bütün işlevleri aynı yerde verilecekse ders kitabında sıfat-fiil konusu neden farklı seviyelere ve farklı ünitelere dağıtılarak işlenmiştir? Bazı sıfat-fiil eklerinde tercih edilen aşamalı öğretimden neden *-(y)AcAK* için vazgeçilmiştir? Ya da örneklerin geneline bakıldığında ekin tümlecini niteleyerek sıfat tamlaması kurmasına mı öncelik verilmek istenmiştir? İki örnekte kalıcı isim bir örnekte de ad görevinin olması, bu bölümün hazırlanma aşamasında gerek örnek seçiminde gerekse ekin fonksiyonunu belirlemede titiz davranılmadığını mı göstermektedir?

Bu alıştırmadan sonra *-DİK* ve *-(y)AcAK* eklerine yönelik yapı ve anlam odaklı alıştırma gelmektedir:

- (1) **Yaptığım** resimleri bir sergide sergiledim.
(2) *Al[diği/acağı]* arabayı önceden test etti.
(3) Sizin *bin[diğiniz/eceğiniz]* uçak bir saat sonra kalkacak.
(4) *Gez[eceğimiz]* yerlerin planını önceden yapalım.
(5) Senin *otur[duğun/acağın]* ev gerçekten güzel.
(6) Ankara'ya *gel[diği/eceği]* gün kaza yapmış.

(*Yedi İklim B1 DK*, 2018, s. 134)

Bu alıştırmamızın yönergesinde sadece “Tamamlayalım” ifadesi kullanılmıştır. İlk cümledeki boşluğun *-DİK* ekiyle doldurulduğunu gören öğrenci, diğerlerine de bu eki getirecektir. Ancak öğretmen kitabında bu alıştırmamızın cevaplarında *-(y)AcAK* eki de kullanılmıştır. Öyleyse burada öğrenciden, öğrendiği iki ekten uygun olanını getirmesi beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında alıştırmamızın yönergesi eksiktir. Bu eksikliği gidermek için yönergeye ya *-DİK* ve *-(y)AcAK* eklerinden biriyle *tamamlayalım* yazılmalı ya da yönergedeki *tamamlayalım* ifadesi kalarak *-DİK*’la cevabı verilen ilk örnek gibi *-(y)AcAK*’lı cevap da ikinci örnekte yer almalıdır. Böylece alıştırmadaki örnekler için iki ekin de yazılabileceğinin anlaşılması sağlanmış olur.

Örnek (4) dışında diğerlerine hem *-DİK* hem de *-(y)AcAK* getirilebilir. İki ekle verilen cevabın doğru kabul edilebileceği bu alıştırmayla hedeflenen kazanım ne olabilir? Aynı cümle için ikisinin yazılabilmesi bunun ilk basamakta uygun bir alıştırma olmadığını gösterir:

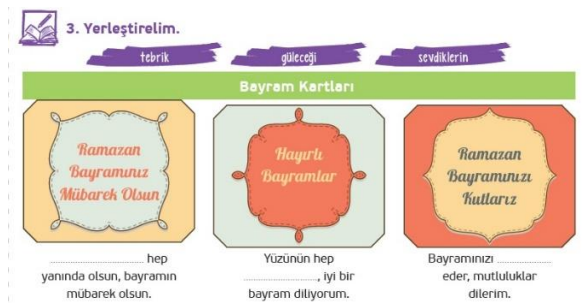
- (6) a. Ankara’ya geldiği gün kaza yapmış.
b. Ankara’ya geleceği gün kaza yapmış.

Belki cümlelerde zaman bildiren çeşitli ifadeler kullanılarak bu ikiliğin önüne geçilebilir. Bunun için de buradaki amacın ne olduğunu bilmek gerekir. Amaç, öğrenilen iki ekin ayırımına dikkat edilerek doğru olanın seçilip boşluğa getirilmesi mi yoksa bu hâliyle iki ekin de yanlış olmadığı cümlelerde sadece anlamsal farka değinilerek geçilmesi midir? Bu soruların cevabına göre alıştırmamızın düzenlenmesi ve uygulanması da değişir.

Örnek (3)’te *sizin*, (5)’te *senin* zamirleri kullanılarak sıfat-fiilli yan cümleye hangi iyelik ekinin getirileceği belliyken diğerlerinde bu belirginliğin olmaması; farklı şahısları gösteren iyelik eklerinin aynı isme gelmesine neden olur. Dolayısıyla burada da birden fazla cevap doğru sayılabilir.

7B’deki *-DİK* sıfat-fiil eki, görseller kullanılarak cümle birleştirme örnekleriyle verildikten sonra aşağıdaki alıştırmaya geçilmiştir:

Şekil 7. Bayram Kartları (Yedi İklim B1 DK, 2018, s. 138)

Bu alıştırmada Hayat Bayram Olsa başlıklı 7B ünitesindeki temaya uygun olarak bayramlaşma mesajlarını içeren kartlar vardır ve burada boş bırakılan yerlere kartların üstünde karışık sırayla verilen sözcüklerden uygun olanının getirilmesi istenmiştir:

- (1) [*Sevdiklerin*] hep yanında olsun, bayramın mübarek olsun.
- (2) Yüzünüzün hep [*güleceği*], iyi bir bayram diliyorum.
- (3) Bayramınızı [*tebrik*] eder, mutluluklar dilerim.

Ders kitabında *-DİK* sıfat-fiil ekinin işlendiği bölümlerde ekin ad olarak kullanılmasına dair hiçbir bilgi olmamasına rağmen Örnek (1)'de yapılması beklenmiştir. Ekin bu fonksiyonu anlatıldıktan sonra öğrenci için örnek (1) anlamlı olacaktır. Örnek (2)'de *-(y)AcAK* sıfat-fiili *bayram* ismini niteleme işleviyle kullanılmıştır. Ekin öğretiminin yapıldığı bölümde bu işleve değinilmiştir. Örnek (3)'te ise isim unsurunun verilmediği birleşik yapı bir fiil yazılmıştır. Öğrenci *tebrik* isminin *et-* yardımcı fiiliyle kullanıldığını bilmiyorsa bu örneği yapamayacaktır.

Bu alıştırmadan ardından yine bayramlaşma temasıyla bağlantılı aşağıdaki etkinliğe geçilmiştir:

Şekil 8. Yedi İklim B1 ders kitabında *-(y)An*, *-DİK*, *-(y)AcAK* sıfat-fiilli alıştırma (2018, s. 139)

- (1) Bu yıl bayram tatili kısa [*olduğundan*] memlekete gidemeyeceğim.
- (2) Bayram [*yaklaştığında*] evlerde hazırlıklar başlar.
- (3) Bayramda misafir [*geleceği*] için işleri bir an önce bitirmeliyim.
- (4) Bayramlarda büyüklerini [*ziyaret eden*] insanlar huzur duyarlar.
- (5) Bayramda annemin [*pişirdiği*] böreklerle kahvaltı ettik.
- (6) Bayram [*geldiğinde*] içimi bir sevinç kaplar.
- (7) Bayram günlerinde şeker [*toplayan*] çocuklar kapınızı çalar.
- (8) Ramazanda sıcak pide almak için fırında sıra [*bekleyen*] insanlar olur.
- (9) Bayramda sokakta birbirleriyle [*bayramlaşan*] insanlar görürsünüz.

Görsellerle desteklenen bu etkinlikte, *-(y)An*, *-DIK* ve *-(y)AcAK*'lı sıfat-fiilli sözcüklerin cümlelerdeki boş yerlere anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde getirilmesi amaçlanmıştır. Verilen cümlelerden hareketle bayramın, bayramlaşmanın Türk kültüründeki yerinden ve öneminden bahsedilerek kültür aktarımının yapılması sağlanabilir, bu yönüyle de faydalı bir etkinlik olduğu söylenebilir. Ancak aynı şeyi pekiştirmeyi hedeflediği dil bilgisi yapısı için tam olarak söyleyebilmek güçtür. Bunun nedeni ise *-DIK* ve *-(y)AcAK*'lı yapıların dört örnekte ek kalıplaşması yoluyla zarf-fiil oluşturmasıdır. *-DIK* sıfat-fiili örnek (1)'de iyelik ve *-DAn* ad durum ekiyle kalıplaşarak *neden*, örnek (2) ve (6)'da iyelik ve *-DA* ad durum ekiyle kalıplaşarak *zaman*; *-(y)AcAK* sıfat-fiili ise örnek (3)'te iyelik eki ve için edatıyla beraber *neden* anlamlı zarf-fiil meydana getirmiştir. *-DIğIndA* zarf-fiili B1 seviyesinin 7C ünitesinde, *-DIğIndAn* ve *-(y)AcAğI* için zarf-fiilleri ise B2 seviyesinin 5B ünitesinde öğretilmiştir. Dolayısıyla bu etkinlikte öğrenci, henüz öğrenmediği, bilmediği yapılarla karşılaşmış ve ondan görmediği bu yapıları cümledeki boşluklara doğru bir şekilde getirmesi beklenmiştir. Bu durum sıfat-fiilleri pekiştirmek isteyen öğretim elemanının gereksiz yere konunun dışına çıkmasına neden olur. Çünkü Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde *-DIğIndA*, *-DIğIndAn* ve *-(y)AcAğI* için zarf-fiilleri bir bütün hâlinde verilir ama bu yapıların sıfat-fiil eklerini de içerdiğinden bahsedilmez. Konuyla ilgili karışıklık yaşanmaması için eleştirilen örnekler değiştirilerek alıştırma yeniden düzenlenmelidir. Ders kitabındaki okuma ve dinleme metinlerinde öğrenciler -sayılarının fazla olmaması koşuluyla- bilmediği bazı dil bilgisi yapılarını okuyabilir ya da duyabilirler. Çünkü burada önemli olan okunan ya da dinlenen metnin genel olarak anlaşılmasıdır. Ancak

bilinmeyen yapıların dil bilgisi alıştırmalarında cevaplanmasını beklemek doğru değildir. Diğer beş örnekteki boşluklar ise görsellerin de yardımıyla rahatlıkla tamamlanabilir. Fakat örneklerdeki sıfat-fiil eklerinde sayı bakımından bir denge kurulamamıştır. Örnek (5)'te *-DİK*; örnek (4), (7), (8) ve (9)'da *-(y)An* eki kullanılırken *-(y)AcAK* ekli sıfat-fiile hiç yer verilmemiştir.

2.3.3. Kalıcı İsimler / Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller

B2 ders kitabının Eğitim ve Bilgilendirme başlıklı 1C ünitesinde *-r/-Ar/-Ir/-mAz* ve *-AsI* sıfat-fiil ekleri; Evlilik Hayatı başlıklı 2A'da ise *-mİş* eki işlenmiştir. Ders kitabının içindekiler bölümünde bu ekler için sıfat-fiil başlığı kullanılırken ilgili ünite içinde herhangi bir başlığa ve açıklamaya yer verilmemiştir. Bir önceki seviyelerde olduğu gibi yine sadece eklerin yapısına işaret eden küçük tablolar vardır. Ancak *-mİş* eki için böyle bir tablonun da olmadığı tespit edilmiştir. Bu ünitelerdeki sıfat-fiil ekleri, fonksiyon farklılığı nedeniyle çalışmamızda bir önceki bölümde olduğu gibi ayrı başlıklarda incelenip değerlendirilmiştir:

2.3.3.1. Kalıcı İsimler

B2 ders kitabının Eğitim ve Bilgilendirme başlıklı 1C ünitesinde *-r/-Ar/-Ir/-mAz* sıfat-fiil eklerinin, geniş zaman eki olarak da kullanılabilmesine aşağıdaki şekilde dikkat çekilmeye çalışılmıştır:

Şekil 9. *Yedi İklim B2* ders kitabında kalıcı isimler (2018, s. 28)

5. İnceleyelim.

Örneklerde renkli yazılmış kelimelerin farkını bulalım.

Özellikler: -r, -ir, -Ar, mAz

1. Adam her zaman her şeye **gülerdi**.
→ **Güler** yüzlü bir adamdı.

2. Günde altı saat hiç durmadan **yazarım**.
→ **Yazar**, "Günde altı saat hiç durmadan yazı yazdığını söyledi."

3. Her sabah parkta **koşarım**.
→ **Koşar** adımlarla karşıdan karşıya geçti.

4. Saatin zili her zaman tam 12.00'de **çalar**.
→ **Çalar** saatin zili bozulmuş.

5. Buradan bizim okul **görünmez**.
→ Canlı yayında sunucunun yaşadığı **görünmez** kazadan dolayı yayına ara verildi.

6. Temmuz ayının sıcaklığına **dayanılmaz**.
→ Geçen yıl, temmuz ayında **dayanılmaz** bir sıcak oldu.

7. Bu işten bir sonuç **çıkamaz**.
→ Hırsız, **çıkamaz** sokağa girince polise yakalandı.

- (1) a. Adam her zaman her şeye *gülerdi*.
b. *Güler* yüzlü bir adamdı.
- (2) a. Günde altı saat hiç durmadan *yazarım*.
b. *Yazar*, günde altı saat hiç durmadan yazı yazdığını söyledi.
- (3) a. Her sabah parkta *koşarım*.
b. *Koşar* adımlarla karşıdan karşıya geçti.
- (4) a. Saatin zili her zaman tam 12.00'de *çalar*.
b. *Çalar* saatin zili bozulmuş.
- (5) a. Buradan bizim okul *görünmez*.
b. Canlı yayında sunucunun yaşadığı *görünmez* kazadan dolayı yayına ara verildi.
- (6) a. Temmuz ayının sıcaklığı *dayanılmaz*.
b. Geçen yıl temmuz ayında *dayanılmaz* bir sıcak oldu.
- (7) a. Bu işten bir sonuç *çıkamaz*.
b. Hırsız, *çıkamaz* sokağa girince polise yakalandı.

Bu etkinlikte şekilce aynı ama fonksiyon bakımından farklı olan eklerin kullanımına yer verilmiştir. Bu ekler birinci sıradaki cümlelerde geniş zaman, ikinci sıradakilerde ise kalıcı isim yapmıştır. Örnek (1a)'da hikâye birleşik zamanla çekimlenmiş *gülerdi*

fiilin sadece geniş zaman hâli yazılabilirdi. Çünkü altındaki örnekte *güler* şekli vardır. Örnek (2a)'da *yazarım* ve (3a)'da *koşarım* çekimli eylemleri ise diğer örneklerle tutarlılığı sağlayabilmek için şahıs eki olmadan yazılmalıydı. Çünkü bu iki örnek dışında alt sıradakilerde şahıs eki yoktur. Amaç sadece eke odaklanarak farklılığı kavratılabilmekse bu hususta da birlik sağlanmalıydı. Diğer taraftan bu örnekler hem geniş zaman hem de sıfat-fiil yapımında kullanılan *-r*, *-Ir*, *-Ar*, *-mAz* ile sınırlandırılmış; aynı durumun geçerli olduğu *-(y)AcAK* eki göz ardı edilmiş, *-mİş* ekine ise bir sonraki üniteye değinilmiştir. Öğretim elemanı burada konuyu biraz daha genişleterek benzer durumun söz konusu olduğu *-(y)AcAK* yapısına da değinmelidir:

- Arkadaşım yarın okula *gelecek*.
- Gelecek* hafta İstanbul'a gideceğim.

Bu etkinliğin ardından *-r*, *-Ir*, *-Ar*, *-mAz* ekleriyle elde edilen kalıcı isimlere görsellerle yer verilmiştir:

Şekil 10. *Yedi İklim B2* ders kitabında kalıcı isimlerle ilgili alıştırma (2018, s. 29)

6. Eşleştirelim.

- döner kebab
- döner kapı
- tükenmez kalem
- yazar kasa
- çalar saat
- paslanmaz tencere
- akar su

7. Eşleştirelim.

- yazar
- okur
- gelir
- uyurgezer
- keser

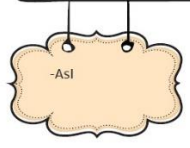
Öğrenci kalıcı isimlerdeki ek seçimini yapamayacağı için bu konunun görseller yardımıyla verilmesi oldukça yerindedir. Bu sayede öğrenci, ekin hangi kalıcı isimde yer aldığını görebilecek ve görseller yardımıyla eşleştirmeyi yapabilecektir.

Bu alıştırmadan sonra *-AsI* eki kalıplaşmış kullanımıyla dört örnekte verilmiştir:

Şekil 11. *Yedi İklim B2* ders kitabında -AsI eki (2018, s. 29)

 8. İnceleyelim.

1. Elleri kınlası hırsız altınlarını çalmış.
2. Kör olası adam arabamıza çarptı.
3. Yıkılası evlerinden çıkacakları yok.
4. Anneler elleri öpülesi değerli varlıklardır.

Bu ek, Türkiye Türkçesinde kullanım alanı dar olan ve genellikle kötü dileklerde ya da beddualarda kendisine yer bulan bir sıfat-fiil ekidir. Çok işlek olmamasına rağmen ders kitabında yer verilmiş ve biçimsel açıdan bir tabloyla gösterilmiştir. İlk üç örnekte olumsuz son örnekte ise olumlu bir anlam içerir.

Bu bölümün ardından yapı odaklı alıştırmaya geçilmiştir:

- (1) Aşağıdaki formu tüken[mez] kalemle doldurmanız gerekiyor.
- (2) Gel[ir] gıt[der] dengesi bozulunca ekonomi çöker.
- (3) Düş[mez] kalk[maz] bir Allah.
- (4) Sen gidince çağlayan ırmaklar çağlamaz, ak[an] sular ak[maz] oldu.
- (5) Hasta dayanıl[maz] bir acıyla uyandı.
- (6) Adı bat[ası] dolandırıcı bütün paramızı çaldı.

(*Yedi İklim B2 DK*, 2018, s. 29)

Bu alıştırmada öğrenci örnek (1), (2) ve (5)'teki boşluklara gelebilecek ekleri daha önce gördüğü için yapabilecekken diğer üç örneği yapamayacaktır. Öğretim elemanı özellikle bu üç örneği kendisi cevaplayarak cümlelerin anlamını açıklamalıdır. Aksi takdirde öğrenci için bu cümleler hiçbir şey ifade etmeyecektir. Çünkü buradaki hedef kitle ana dili Türkçe olan öğrenciler değil, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyen öğrencilerdir. Uzmanlık alanı ayrı olan bu iki alan için seçilen örnekler amaca uygun olmalı ve bu konuda titiz davranılmalıdır.

Ders kitabının 1C ünitesindeki kalıcı isimler ve kalıplaşmış ifadeler şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 8. *Yedi İklim B2* ders kitabında kalıcı isimler ve kalıplaşmış kullanımlar (2018, s.29)

-(I/A)r	-mAz	-AsI
döner kebab	tükenmez kalem	elleri kırılması hırsız
döner kapı	paslanmaz tencere	kör olası adam
yazar kasa	Düşmez kalkmaz bir Allah.	yıkılması ev
çalar saat	Akan sular akmaz oldu.	elleri öpülesi varlık
akarsu	dayanılmaz bir acı	
yazar	adı batası dolandırıcı	
okur		
gelir		
uyurgezer		
keser		

Bu tabloya bakarak *-(y)An*, *-(y)AcAK* ve *-DIK* sıfat-fiil eklerinin kalıcı isim yapmadığı ya da kalıplaşmış bazı ifadelerde kullanılmadığı düşünülebilir. Oysaki bu eklerle türemiş örnekler de vardır ve bunlara hiç değinilmemiştir. Türkiye Türkçesindeki kullanımı çok yaygın olmayan *-AsI* ekine bile ders kitabında ayrı bir tabloyla yer verilirken daha geniş bir alanda kullanılan diğer üç eke ait örneklere neden yer verilmemiştir? Bu ekler neye göre seçilmiştir? Bununla ilgili maalesef herhangi bir açıklama yoktur. Öğretim elemanı üniteadaki eksikliği belirleyip örneği verilmeyen eklere ayrıca değinmeli ve konunun pekişmesi için de materyal hazırlamalıdır.

2.3.3.2. Özneyi İşaret Eden Sıfat-fiiller

B2 ders kitabının Evlilik Hayatı başlıklı 2A ünitesinde *-mİş* sıfat-fiil eki şu şekilde işlenmiştir:

Şekil 12. *Yedi İklim B2* ders kitabında *-miş* eki (2018, s. 38)

Bir önceki ünite ve farklı seviyelerdeki sıfat-fiil ekleri, biçimsel açıdan küçük bir tabloyla gösterilirken aynı yolun *-miş* eki için takip edilmediği belirlenmiştir. Öğrencinin dikkatini yeni öğreneceği bir dil bilgisi yapısına çekme açısından etkili olan tablo neden bu ek için de kullanılmamıştır? Bu bilinçli bir tercih midir yoksa yazılması unutulmuş mudur? Dolayısıyla A2'den itibaren sıfat-fiil eklerinin her biri için geçerli olan tablo kullanımındaki tutarlılık burada bozulmuştur.

Görsellerle verilen örnek cümleler şöyledir:

- (1) a. Tenceredeki mısırlar *patlamış*.
b. Sinemada film izlerken *patlamış* mısır yedik.
- (2) a. Çiçekler sıcaktan *solmuş*.
b. *Solmuş* çiçeklerini suladı.
- (3) a. Sonbahar mevsimiyle birlikte yapraklar *sararmış*.
b. Parkın içindeki *sararmış* yaprakları topladık.

Yukarıdaki cümlelerde bazı sözcüklerin koyu yazılması dikkatin buraya çekilmek istendiğini gösterir. Buradaki amaç, koyu yazılan sözcüklerde biçimce aynı olan ekin fonksiyon farklılığını bir önceki ünite *-r/-Ar/-Ir/-mAz* eklerinde olduğu gibi kavratmaya çalışmaktır. Bu fonksiyon farklılığı da ekin birinci sıradaki cümlelerde kip, ikinci sıradakilerde ise *-örnek (1) hariç-* niteleme işleviyle kullanılan ve yanındaki isimle sıfat tamlaması oluşturan sıfat-fiil eki olmasıdır. Örnek (1)'de sıfat tamlaması şeklinde oluşan kalıcı isme yer verilmiştir.

Bu bölümden sonra aşağıdaki etkinlik yer almıştır:

Şekil 13. *Yedi İklim B2* ders kitabında *-miş* sıfat-fiilli örnekler (1) (2018, s. 38)

 4. Koyu yazılmış kelimelerin farkını bulalım.

dilimlen- + ekmek	→	dilimlenmiş ekmek	X	dilimlenmemiş ekmek
kavrul- + kahve	→	kavrulmuş kahve	X	kavrulmamış kahve
haşlan- + yumurta	→	haşlanmış yumurta	X	haşlanmamış yumurta
yıkan- + çamaşırlar	→	yıkanmış çamaşırlar	X	yıkanmamış çamaşırlar
sol- + çiçek	→	solmuş çiçek	X	solmamış çiçek

Koyu yazılmış kelimelerin farkını bulalım. soru yönergesinin altındaki örnekler incelendiğinde koyu yazılanın sözcük değil, ek olduğu görülmektedir. Bu nedenle dikkat öncelikle eklere çekilmiştir. Sağ baştaki örnek fiillere edilgenlik eki getirildikten sonra *-son* örnek hariç- bu ekin üstüne *-miş* sıfat-fiilli eklenerek yanındaki isimle bir tamlama oluşturduğu fark ettirilmek istenmiştir. Bir önceki seviyede (B1) yer alan edilgen yapısı burada öğrenci için yeni bir konu değildir. Bununla ilgili sadece küçük hatırlatmalara ihtiyaç vardır. Öğretim elemanı gerekli hatırlatmaları yaptıktan sonra bunun üstüne yeni yapıyı koyarak ilerleyebilir. Ancak *-miş* sıfat-fiil ekinin öncelikle edilgen yapısının ön planda tutularak öğretilmeye çalışılması öğrencinin daha fazla karışıklık yaşamasına sebep olabilir. *-(y)An, -DIK, (-y)AcAK* ve *-Ir* sıfat-fiil eklerinin de edilgen hâliyle (*okunan kitaplar, yapıldığını, gezilecek yerler, anlaşılır bir konu vb.*) kullanılması mümkünken onlar için ilgili ünitelerde böyle bir bölüm yer almamıştır. Bu yönüyle sıfat-fiil eklerinin öğretiminde bir farklılık tespit edilmiştir. İlk dört örnekte edilgen sıfat-fiiller verilirken sadece son örnekte etken yapıdaki sıfat-fiil verilmiştir. Öğrencinin edilgenli *-miş* yapısıyla ilgili genelleme yapması engellenmek isteniyorsa bunun için bir örnek yeterli değildir. Bu yapıları içeren örneklerin sayısında eşit olmasa da dengeli bir dağılım olması gerekmektedir. Üstteki kutu yerine cümle birleştirme alıştırmalarıyla hem etken hem de edilgen yapıyı yan cümle oluşturulabilirdi. Nitekim böyle bir etkinliğe kitapta yer verilmiş ve bu da sonraki sayfada görüleceği gibi tarafımızdan incelenmiştir. Ancak bu örneklerde etken ya da edilgen yapının üzerinde durulmadan sadece cümlelerin sıfat-fiil yardımıyla tek cümleye dönüştürülmesi istenmiştir. Burada öğretim elemanı kullanılan fiillerin yapısına dikkat çekerek üstteki kutuyla yapılmak istenen bir örnek üzerinden vermiş olur. Gereken hatırlatmalar da o

bölümde yapılır. Öte yandan diğer sıfat-fiillerin olumsuzu söz konusu ünitelerde bir ya da iki örnekle geçirilirken *-miş* sıfat-fiilinin olumsuzu üstteki kutuda ayrı bir bölümde verilmiştir. Bu, diğer sıfat-fiil eklerinin olumsuzunun *-miş* ekinin olumsuzu kadar yaygın bir kullanıma sahip olmadığı gibi yanlış bir düşünceyi akıllara getirebilir. Bu nedenle de üstteki kutunun bahsedilen yönleriyle hangi kazanımı/ları hedeflediğini tam olarak belirleyebilmek oldukça zordur.

Görsellerle verilen sözcüklerle cümle tamamlama alıştırmalarına geçilmiştir:

Şekil 14. *Yedi İklim B2* ders kitabında *-miş* sıfat-fiilli örnekler (2) (2018, s. 39)

5. Görselleri inceleyelim, boşlukları dolduralım.

1. Yaklaşık on dakika sonra yağın içine _____ patatesleri atabilirsiniz.

2. Annem, _____ çamaşırları topladı.

3. Sabahları kahvaltıda bir tane _____ yumurta yiyorum.

4. _____ kıyafetlerimi kime verebilirim?

- (1) Yaklaşık on dakika sonra yağın içine [*doğranmış*] patatesleri atabilirsiniz.
- (2) Annem, [*yıkanmış*] çamaşırları topladı.
- (3) Sabahları kahvaltıda bir tane [*haşlanmış*] yumurta yiyorum.
- (4) [*Küçülmüş*] kıyafetlerimi kime verebilirim?

Görseller yardımıyla cümledeki boşlukların rahatlıkla doldurulabileceği bir alıştırmadır. *-miş*'li sıfat-fiil yapısı görsellerin altındaki sözcüklerde hazır olarak verilmiştir. Bu da öğrenci açısından büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

Bu etkinliğin ardından cümle birleştirme alıştırmaları gelmektedir:

- (1) Havuçlar haşlandı. Ayşe havuçları tabağa alsın.
Ayşe haşlanmış havuçları tabağa alsın.
- (2) Sebzeler paketlenildi. Buzdolabına yerleştirilecek.
[Paketlenmiş sebzeler buzdolabına yerleştirilecek.]
- (3) Yumurtalar pişti. Onları salatanın içine koyalım.
[Pişmiş yumurtaları salatanın içine koyalım.]
- (4) Sebzeler doğrandı. Sibel onları tencereye koyacak.
[Sibel doğranmış sebzeleri tencereye koyacak.]

- (5) Kahve çekirdekleri kavruldu. Kahve çekirdeklerinin kokusu etrafa yayılıyor.
[Kavrulmuş kahve kokusu etrafa yayılıyor.]

(Yedi İklim B2 DK, 2018, s. 39)

Bu alıştırmada örnek (1)'in cevabı yazılarak diğerlerinin de aynı şekilde tek cümleye dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Örnek (3)'teki ilk cümlenin fiili etken, diğerleri ise edilgen yapıdadır. Böylece *-miş* eki, hem etken hem de edilgen yapıdaki fiillere gelip yan cümle oluşturarak temel cümleye bağlanacaktır. Eşit sayıda bir dağılım olması için etken fiilli örneklerin artırılması gerekmektedir. Örnek (2)'de ikinci cümlede *sebzeler* sözcüğüne gönderim yapacak bir zamir kullanılmamıştır. Oysaki örnek (3)'te *onları* zamiri *yumurtalar*, örnek (4)'te ise yine *onları* zamiri *sebzeler* yerine aynı sözcüğün tekrarı olmaması açısından yazılmıştır. Cümleler arasında bütünlüğü yakalayabilmek için örnek (2)'de de zamir kullanılmalıdır:

- (2) Sebzeler paketlenildi. *Onlar* buzdolabına yerleştirilecek.

Örnek (1)'de *havuçlar* sözcüğü için ikinci cümlede zamir tercih edilmemiş aynı sözcük yine yazılmıştır. Ancak hiçbir belirtme kullanılmadığı için ikinci cümledeki *havuçlar* sözcüğünün birinci cümleden bağımsız olduğu da düşünülebilir. Bunu engellemek için ikinci cümleye *bu* belirtme sıfatı ya da aynı sözcükte tekrara düşmemek için *bunları* ya da *onları* zamirleri gönderim amacıyla eklenebilir. Burada söz konusu olan durum örnek (5) için de geçerlidir:

- (1) a. Havuçlar haşlandı. Ayşe *bu* havuçları tabağa alsın.
b. Havuçlar haşlandı. Ayşe *bunları/onları* tabağa alsın.
(5) a. Kahve çekirdekleri kavruldu. *Bu* kahve çekirdeklerinin kokusu etrafa yayılıyor.
b. Kahve çekirdekleri kavruldu. *Onların* kokusu etrafa yayılıyor.

Örnek (2) ve (5)'te nitelenen isim olarak *sebzeler* sözcüğü yer almıştır. Nitelenen isimlerdeki çeşitliliği görmek için farklı isimler de seçilmelidir. Bu alıştırma, eleştirilen yönleriyle yeniden gözden geçirilip düzenlenmelidir.

Cümle birleştirme alıştırmasından sonra eşleştirme etkinliğine yer verilmiştir:

Şekil 15. *Yedi İklim B2* ders kitabında *-miş* sıfat-fiilli örnekler (3) (2018, s. 39)

7. Eşleştirelim.

1. kırılmış	a. duvar	(1) kırılmış [<i>cam</i>]	(5) sönmüş [<i>mum</i>]
2. yıkanmış	b. kumaş	(2) yıkanmış <i>elbiseler</i>	(6) yırtılmış [<i>kâğıt</i>]
3. kızarmış	c. mum	(3) kızarmış [<i>tavuk</i>]	(7) biçilmiş [<i>kumaş</i>]
4. boyanmış	d. kâğıt	(4) boyanmış [<i>duvar</i>]	(8) bozulmuş [<i>yemek</i>]
5. sönmüş	e. cam		
6. yırtılmış	f. elbiseler		
7. biçilmiş	g. yemek		
8. bozulmuş	h. tavuk		

Yukarıdaki alıştırmada *-miş*'li sıfat-fiillerin örnekteki gibi anlamına uygun olarak niteleyeceği isimlerle eşleştirilmesi istenmiştir. Bazı örneklerde birden fazla ismin kullanılabilme ihtimali olsa da örneklerin hepsinin çözülmesi durumunda bu ihtimaller sırasıyla elenecektir: boyanmış *duvar/kumaş/kâğıt/cam*, yırtılmış *kumaş/kâğıt*.

Örnek (7)'deki *biçilmiş* sıfat-fiili Türkiye Türkçesinde *kaftan* sözcüğüyle birleşerek bütünü ile uygun, elverişli (iş) anlamında mecazlı bir kullanıma sahiptir. Ancak buradaki örnekte *kaftan* yerine ya daha kolay anlaşılır olsun diye *kumaş* sözcüğü kullanılmış - bu amaçla yapılmışsa yanlış bir öğretim yolu izlenmiş ve kalıplaşmış ifadelerden biri olan deyim yapısı bozularak verilmiştir- ya da mecazlı anlatım hiç düşünülmeden gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Her iki durumda da *biçilmiş* sıfat-fiilinin anlaşılmasını sağlamak kolay olmayacaktır.

-miş ekinin öğretimine ayrılan bölüm bütünüyle incelendiğinde ekin ad göreviyle kullanılması ve kalıcı isim yapması örneklendirilmemiştir. Sadece son alıştırmada Türkçe Sözlük'te madde başı olan *yırtılmış* sözcüğüne yer verilmiştir (2011, s. 2595).

2.4. DERS KİTAPLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmamızın konusunu oluşturan sıfat-fiiller; incelenen üç ders kitabında bulunduğu seviyeler, kullanılan terimler, ekler ve açıklamalarının yapıp yapılmaması bakımından hem benzer hem de farklı yönleriyle aşağıdaki tablolarda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

Tablo 9. İncelenen ders kitaplarında sıfat-fiilin bulunduğu seviyelerin karşılaştırılması

SEVİYE	DERS KİTAPLARI		
	İSTANBUL	YENİ HİTİT	YEDİ İKLİM
A2	X ¹¹	X	√
B1	X	√	√
B2	√	X	√
C1/+	√	X	X

Tablo 9’da görüldüğü gibi sıfat-fiil konusu, incelenen ders kitaplarında farklı seviyelerde işlenmiştir. *İstanbul* kitabı sıfat-fiile B2 ve C1/+’da, *Yeni Hitit* B1’de, *Yedi İklim* ise A2’den başlayarak B1 ve B2’de yer vermiştir. Söz konusu yapının *Yedi İklim* kitabında üç seviyede görülmesinin nedeni, bu yapı için sarmal bir öğretim programının hedeflenmiş olmasıdır. *İstanbul* kitabında ilgili yapı iki seviyede anlatılarak aynı hedef kısmen de olsa gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. *Yeni Hitit* kitabında ise sıfat-fiil konusuna tek seviyede yer verilmesi, bu kitabın diğer ikisinden ayrılan bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹ √, X işaretleri sırasıyla *Var* ve *Yok* anlamında kullanılmıştır.

Tablo 10. incelenen ders kitaplarında sıfat-fiil için kullanılan **terimlerin karşılaştırılması**

KİTAPLAR	SEVİYE	ÜNİTE	ÜST BAŞLIK	ALT BAŞLIK
İSTANBUL	B2	4.	Sıfat-fiiller	1. Özneyi İşaret Eden 2. Tümleci İşaret Eden 3. Kalıcı İsim
	C1/+	7.	Sıfat-fiiller	YOK
YENİ HİTİT	B1	8.	Ortaçlar	1. Öznesel 2. Tümleçsel 3. Sözlüksel
YEDİ İKLİM	A2	8.	YOK	YOK
	B1	7.	Sıfat-fiiller	
	B2	1.	Sıfat-fiiller	
	B2	2.	Sıfat-fiiller	

Tablo 10’da görüldüğü gibi *İstanbul* ve *Yedi İklim* kitaplarında ilgili dil bilgisi yapısı için kullanılan üst başlık *sıfat-fiil* terimidir. Aynı terimi tercih etmesi yönüyle iki kitabın da ortak bir paydada bulunduğu söylenebilir. Ancak kullanılan terimin alt başlıklarına bakıldığında bu ortaklığın devam etmediği görülmektedir. *İstanbul* kitabı; sıfat-fiili B2’de *özneyi işaret eden*, *tümleci işaret eden* ve *kalıcı isim* olmak üzere üç alt başlıkta işlemiş olmasına rağmen C1/+’da bu konuyu herhangi bir alt başlığa ayırmamıştır. *Yedi İklim* kitabı ise hiçbir seviyede alt başlığa yer vermemiştir. Bu yönüyle de *İstanbul*’dan ayrılmaktadır. Hem üst hem de alt başlıklara bakıldığında her iki kitaptan da tamamen farklı bir yol izleyen ise *Yeni Hitit* kitabıdır.

Bu kitapta üst başlık olarak *ortaçlar*, alt başlık olarak da *öznesel*, *tümleçsel* ve *sözlüksel* terimleri kullanılmıştır.

Tablo 11. İncelenen ders kitaplarında özneyi işaret eden sıfat-fiil eklerinin karşılaştırılması

KİTAPLAR	SEVİYE/ÜNİTE	ÖZNEYİ İŞARET EDEN SIFAT-FİİL EKLERİ
İSTANBUL	B2/4A	-(y)An
	C1/+ /7A	-mİş/-(y)AcAk/-mAktA olan
YENİ HİTİT	B1/8.1	-(y)An -mİş/-(y)AcAk/-mAktA olan
YEDİ İKLİM	A2/8A	-(y)An
	B1/7A	-(y)An
	B2/2A	- mİş

Tablo 11’de incelenen ders kitaplarında özneyi işaret etmek için kullanılan sıfat-fiil eklerinin neler olduğu açıkça görülmektedir. *İstanbul* ve *Yeni Hitit* kitaplarında özneyi işaret eden sıfat-fiil eklerinin aynı olması bu iki kitap arasında bir benzerlik oluştururken, eklerin yer aldığı seviyeler ve ünitelere dağılımı göz önüne alındığında ise farklılık ortaya çıkmaktadır. *İstanbul* kitabı B2’de 4. ünitenin birinci bölümünü sadece -(y)An ekine, C1/+’da 7. ünitenin ilk bölümünü ise -mİş/-(y)AcAk/-mAktA olan eklerine ayırmıştır. *Yeni Hitit* kitabında söz konusu bu eklerin hepsi hiçbir ayırım yapılmadan B1’de 8. ünitenin birinci bölümünde işlenmiştir. *Yedi İklim* kitabı ise özneyi işaret eden -(y)An sıfat-fiil ekine farklı iki seviyedeki ünitelerinin ilk bölümlerinde farklı fonksiyonlarıyla yer vererek diğerlerinden ayrılmaktadır.

Tablo 12. İncelenen ders kitaplarında tümleci işaret eden sıfat-fiil eklerinin karşılaştırılması

KİTAPLAR	SEVİYE/ÜNİTE	TÜMLECİ İŞARET EDEN SIFAT-FİİL EKLERİ
İSTANBUL	B2/4B	-DİK+İyelik eki -(y)AcAK+İyelik eki
	C1/+ /7B	-mİş/-(y)AcAk/-mAktA ol-+duK+İyelik eki
YENİ HİTİT	B1/8.2	-DİK+İyelik eki -(y)AcAK+İyelik eki -mİş/-(y)AcAk/-mAktA ol-+duK+İyelik eki
YEDİ İKLİM	B1/7A	-DİK+İyelik eki ¹² -(y)AcAK+İyelik eki
	B1/7B	-DİK+İyelik eki

Tablo 12’de, incelenen ders kitaplarında tümleci işaret etmek için kullanılan sıfat-fiil ekleri yer almaktadır. Bu tabloya bakıldığında *İstanbul* ve *Yeni Hitit* kitaplarında ilgili yapı için aynı eklerin kullanıldığı ancak bunları seviyelendirmede farklılık olduğu göze çarpmaktadır. *İstanbul* kitabı -DİK/-(y)AcAK+İyelik ekinin öğretimine B2’de 4. ünitenin

¹² *Yedi İklim B1* ders kitabında tümleci işaret eden sıfat-fiil ekleri -DİK ve -(y)AcAK şeklinde yazılmıştır. Ancak söz konusu eklerin tabloda gösterilmesinde bütünlük olması amacıyla *iyelik eki* ifadesi tarafımızdan eklenmiştir.

ikinci bölümünde, *-mİş/-(y)AcAK/-mAktA ol-+duK+İyelik* eklerine ise C1/+’da 7. ünitenin ikinci bölümünde yer vermiştir. *Yeni Hitit* kitabında söz konusu eklerin hepsi hiçbir seviyelendirme gözetilmeksizin B1’de 8. ünitenin ikinci alt maddesinde bir arada verilmiştir. *Yedi İklim* kitabı B1’de 7. ünitenin ilk kısmında *-DIK/-(y)AcAK+İyelik* ekini, aynı ünitenin ikinci kısmında ise tekrar *-DIK+İyelik* ekini işlemiştir. Tümleci işaret eden sıfat-fiillerde üç ders kitabında da ortak olan tek nokta *-DIK/-(y)AcAK+İyelik* eklerinin verilmiş olmasıdır. *Yedi İklim* kitabında *-mİş/-(y)AcAK/-mAktA ol-+duK+İyelik* eklerine hiçbir seviyede yer verilmemesi ise bu kitabın diğerlerinden ayrılan yönünü oluşturmaktadır.

Tablo 13. İncelenen ders kitaplarında kalıcı isim yapan sıfat-fiil eklerinin karşılaştırılması

KİTAPLAR	SEVİYE/ÜNİTE	KALICI İSİM YAPAN SIFAT-FİİL EKLERİ
İSTANBUL	B2/4C	- <i>(I/A)r</i> - <i>mAz</i> - <i>AsI</i> - <i>mİş</i>
YENİ HİTİT	B1/8.3	- <i>(I/A)r</i> - <i>mAz</i> - <i>(y)An</i> - <i>DIK</i> - <i>(y)AcAK</i> - <i>mİş</i>
YEDİ İKLİM	B2/1C	- <i>(I/A)r</i> - <i>mAz</i> - <i>AsI</i>

Tablo 13’te görüldüğü gibi, *İstanbul* ve *Yedi İklim* kitapları kalıcı isim yapmak için aynı sıfat-fiil eklerini tercih etmiştir. *Yeni Hitit* kitabı da *-(I/A)r*, *-mAz* ve *-mİş* ekleriyle diğer iki kitapla benzerlik gösterirken bunlara ek olarak *-DIK* ve *-(y)AcAK* sıfat-fiil eklerine yer verip *-AsI* ekine yer vermemesiyle de farklılık göstermektedir. *İstanbul* kitabı ilgili

eklerin öğretimini B2’de 4.ünitenin, *Yeni Hitit* ise B1’de 8. ünitenin son bölümünde ele almıştır. *Yedi İklim* kitabı ise söz konusu ekleri B2’de iki üniteye yayarak işlemiştir. Bu kitapta 1. ünitenin üçüncü bölümünde *-(I/A)r*, *-mAz*, *-AsI* ekleri; 2. ünitenin ilk bölümünde ise *-mIş* eki yer almıştır.

Tablo 14. İncelenen ders kitaplarının sıfat-fiil konusuyla ilgili açıklama yapıp yapmamaları bakımından karşılaştırılması

KONUyla İLGİLİ AÇIKLAMA	DERS KİTAPLARI		
	İSTANBUL	YENİ HİTİT	YEDİ İKLİM
Ünite içinde	√	X	X
Kitap sonunda	X	√	X
İngilizce	√	X	X

Tablo 14’e göre, ders kitaplarında sıfat-fiil konusuyla ilgili ünite içinde açıklamanın yapıldığı ve bu açıklamanın da İngilizce çevirisinin bulunduğu tek kitap *İstanbul*’dur. Bu kitabın sonunda İngilizce bilen öğrenciler tarafından ilgili yapının anlaşılmasını kolaylaştırmak için dil bilgisi açıklamalarına İngilizce çevirilerinin de eklendiği belirtilmiştir (*İstanbul B2 DK*, 2017, s. 117). *Yeni Hitit*’te söz konusu dil bilgisi yapısı hakkında Dil Bilgisi Desteği bölümünde açıklama yapılmış, ünite içlerinde sadece tablolardan yararlanılmıştır. Ayrıca bu kitap dil bilgisi konularını açıklamada Türkçe dışında başka bir dile yer vermemiştir. *Yedi İklim*’de ise ilgili yapı sadece biçimini gösteren küçük tablolarla belirtilmiş, konu hakkında hiçbir açıklama yapılmamıştır. Bütün bu tespitlerden hareketle sıfat-fiil konusunda açıklamanın olup olmaması bakımından üç ders kitabının da farklı bir yol izlediği söylenebilir.

3. BÖLÜM

SIFAT-FİİLLERİN ÖĞRETİMİ

3.1. SIFAT-FİİLİN TANIMI

Alanyazındaki belli başlı kaynaklara bakıldığında sıfat-fiiller için *sıfat-eylem*, *partisip*, *ortaç*, *isim-fiil*¹³ gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Terimlerdeki bu farklılık, söz konusu yapının tanımında ve ele alınış biçiminde de karşımıza çıkmaktadır.

Ergin, sıfat-fiilleri zaman ve hareket mefhumunu muhafaza eden fakat isim gibi kullanılan ve isim gibi çekilen fiil şekli olarak tanımlar. Nesnelere kalıcı vasfı ile değil hareketleri ile ifade etmelerinden dolayı bunlara kısaca *isim-fiil* de denilebileceğini ekler. Ergin çalışmasında sıfat-fiil eklerine ayrı ayrı değinmiş, her bir ekin bildirdiği zaman kavramını ve örneklerini o ekin altında incelemiş son olarak da isim-fiilin partisibi adıyla i- ek-fiilin partisibine (*ne idüğü belirsiz*) yer vermiştir (1998, ss. 333-338).

Korkmaz, sıfat-fiillerin bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiil olduklarını belirtmiştir. Fiil özelliklerinden dolayı da kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırdıklarını açıklamıştır. Korkmaz, sıfat-fiil eklerini zaman kavramına bağlı bir sınıflandırma yaparak geçmiş, geniş, gelecek zaman ve i- ek-fiili ile yapılan sıfat-fiiller olmak üzere dört başlıkta incelemiştir (2017, ss. 784-841).

Banguoğlu çalışmasında sıfat-fiili, fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şekil olarak tanımlar ve bunları anlam bakımından etkin, edilen, olumsuz; taşıdıkları zaman bakımından geçmiş, hâl ve gelecek sıfat-fiilleri olmak üzere üçe ayırır (2015, ss. 422-427).

Bu üç çalışmada (-y)An, -(I/A)r, -mAz geniş zaman; -DIK, -mIş geçmiş zaman; -AsI, -(y)AcAK gelecek zaman sıfat-fiilleri olarak kabul edilmektedir. Bu eklerin dışında Ergin -DI ekini geçmiş, -mAll ve -dAçI ekini gelecek zaman sıfat-fiilleri; Korkmaz -IcI ekini

¹³ Terim farklılıklarıyla ilgili ayrıntı için bk. Yücel, 1993; Topçu, 2011.

geniş zaman, Banguoğlu -Ik, -III eklerini geçmiş zaman, -IcI¹⁴ ekini ise geniş zaman sıfat-fiilleri arasında sayar. Dolayısıyla söz konusu dil bilgisi kitaplarında farklı sayıda sıfat-fiil ekleri bulunmakta ve bunların sınıflandırılmasında zaman, belirleyici bir rol oynamaktadır.

Erkman Akerson ve Ozil sıfat-fiillerin hangi eklerle nasıl türetildikleri açısından geleneksel dil bilgisi kitaplarından bilgi edinilebildiğini ama bunların hangi işlevlere hizmet ettikleri, cümle içindeki kullanımlarının ve ek seçiminin hangi kurallara bağlı olduğu hakkında verilen açıklamaların yetersiz kaldığını belirtir (2015, s. 25). Bu eksikliği gidermek adına yaptıkları çalışmada sıfat-fiilli yapılar kendi öğelerine sahip yan cümleler olarak görülmüş, işlevsel dil bilgisi ışığında sıfat işlevli yan cümleler biçimbilimsel, sözdizimsel ve kullanım açısından ele alınmıştır. Biçimbilimsel düzlemin incelenmesinde geleneksel dil bilgisinden, sözdizim düzleminde de genel olarak yapısalcı akımdan ve bağımsal dil bilgisi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada sıfat işlevli yan cümlenin tanımına, bu yan cümlenin kurulmasını sağlayan eklerle, ek seçiminde belirleyici olan ölçütlere, nitelenen ögenin temel ve yan cümle açısından konumuna, sıfat işlevli yan cümlenin özel bir türüne -özerk nitelermeye- değinilmiştir.

Lewis, çalışmasında biçim odaklı incelediği sıfat-fiilleri sınıflandırırken zamanı (geniş, gelecek, şimdiki) esas almakla beraber perifrastik şekle de yer vermiştir (2000, ss. 160-167).

Underhill, sıfat-fiilleri hem biçimsel hem de söz dizimsel temelde inceleyerek özne ve nesne görevindeki sıfat-fiiller adıyla ikiye ayırmıştır (1972). Bu ayrımın yapılmasında belirleyici olan unsur, yüzey yapıda nitelenen ismin derin yapıdaki konumu ve işlevidir. Underhill, başka bir çalışmasında sıfat-fiil ekleri üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durmuş ve Türkçede bu eklerle yan cümle kurma basamaklarını İngilizceyle karşılaştırmalı olarak vermiştir (1985).

Haig'in işlevsel dil bilgisi kuramından hareketle hazırladığı eseri, Türkçedeki sıfat-fiilli yan cümle yapıları üzerine yapılmış müstakil bir çalışmadır. Bu çalışmada sıfat-fiilli yan cümlenin tanımı, nitelenen ismin önemi, sıfat-fiillerin iyelikli ve iyeliksiz kullanımı,

¹⁴ Bazı araştırmacılar yukarıda bahsedilenlerin dışında başka sıfat-fiil eklerinin de olduğunu belirtir. Ayrıntı için bk. Karadoğan, 2008; Hirik, 2008; Turan, 2018.

sıfat-fiilli yan cümlelerde ek seçimindeki temel ilkeler, edilgen yapıya sahip sıfat-fiilli yan cümlelerde öznenin bulunmayışı gibi konulardan bahsedilmiştir (1998).

Sıfat-fiil üzerinde çalışan araştırmacılar tarafından konunun adlandırılmasında tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Türkçede başka dil bilgisi konularında da karşılaşılan bu terim çeşitliliği özellikle yabancı bir öğrencinin birtakım sorunlar yaşamasına sebep olabilmektedir. Durmuş birden fazla terimin aynı kavram için kullanılmasını, bu terimler ve karşıladıkları kavram arasındaki çağrışımın genellikle zayıf bulunmasını dil bilgisi öğretimindeki problemlerden biri olarak görmüştür (2013, s. 236). İncelediğimiz konunun fiilden türemiş sözcükler olması ve cümlede sıfatlar gibi nitelime işleviyle kullanılmasını en iyi karşılayacak terimin *sıfat-fiil* olduğunu düşündüğümüz için çalışmamızda bu terim tercih edilmiştir.

3.2. SIFAT-FİİLLERİN ÖĞRETİMİNE GİRİŞ

Geleneksel dil bilgisi kitaplarında sıfat-fiil eklerinin neler olduğu, hangi sözcük türüne gelebildiği ve cümlede hangi görevlerde kullanılabildiğiyle ilgili çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Ancak bu açıklamalar konunun yabancı öğrencilere öğretiminde yeterli değildir. Özellikle eklerin seçiminde temel alınabilecek ölçütler hakkında bilgilenmek isteyen öğretim elemanının sorularını tam olarak cevaplayamamaktadır. Çünkü daha çok biçime odaklanarak hazırlanan dil bilgisi kitaplarında sıfat-fiiller; zaman kavramı üzerinden sınıflandırılmış, eklerin söz dizimi bakımından kullanımlarına yeterince değinilmemiştir. Oysaki söz konusu yapının öğretiminde zaman kavramı ile biçimsel ve söz dizimsel özellikler birlikte ele alınmalı, biri diğerinden ayrı tutulmamalıdır. Bu nedenle çalışmamızda sıfat-fiilli yan cümleleri hem kendi içinde hem de bağımlı oldukları temel cümleler bağlamında araştıran ve bunların işleyiş kurallarıyla işlevlerini ortaya koymaya çalışan Erkman Akerson ve Ozil'in sınıflandırması esas alınmıştır (2015, s. 100). Bu sınıflandırmaya göre *-(y)An, -mİş/-mİş olan, -(y)AcAK/-(y)AcAK olan* ekleri özneyi; *-DIĞI, -mİş olduğu, -(y)AcAĞI/-(y)AcAK olduğu* ekleri ise tümleci nitelimektedir.

Çoğu dil bilgisi kitabında sıfat-fiil ekleri arasında gösterilen *-(I/A)r*, *-mAz*, *-AsI* eklerinin öğretimine bu bölümde yer verilmemiştir. Bunun nedeni bu eklerin kendilerine herhangi bir öge bağlayamamaları ve daha çok kalıplaşmış yapılar meydana getirmeleridir.

Her öğretim elemanının yıllar içerisinde edindiği bilgi, birikim ve tecrübelerine göre şekillenen birbirinden farklı ders işleme biçimi vardır. Özellikle bazı konuların öğretiminde karşı tarafa daha rahat ulaşabilecek bir yol bulmak, anlatılan yapının izlerini üretime yönelik dil becerilerinde görmek için farklı sınıflarda farklı öğretim modelleri denenebilir ve bunun sonucunda da o konuyla ilgili bir ders planı oluşturulabilir. Oluşturulan plan sayesinde söz konusu yapıyla ilgili verilen bilgiler arasında herhangi bir kopukluk yaşanması ve bunun sonucunda oluşabilecek zaman kaybı engellenebilir.

Bu bölümde sıfat-fiillerin öğretimi örnek bir plan çerçevesinde yabancı dil öğretiminin genel ve temel ilkeleri göz önünde bulundurularak yapılmaya çalışılacaktır. Konunun öğretiminde görülen genel yanlışlardan biri sıfat-fiil eklerinin hepsinin tahtaya yazılarak bu eklerin anlatımına hemen geçilmesidir. Ancak ilgili yapı için tercih edilen böyle bir giriş, o dili öğrenmek isteyen öğrencinin dilin kurallarına karşı olumsuz tutum sergilemesine yol açabilir. Böyle bir durumun ortaya çıkmaması için önerimiz yeni konuyla bağlantılı olan eski bir konudan hareket edilmesidir. Çünkü öğrencinin daha önce bildiği konular yeni öğreneceği konuya geçiş yapmada ve onu anlamlandırmada bir temel oluşturmaktadır. Bu nedenle sıfat-fiillerin öğretiminde öğrencinin temel seviyede öğrenmeye başladığı sıfatlardan hareket edilebilir, bu iki konu arasındaki benzerlik ve farklılıklardan onların nasıl bir yapıyla karşılaşacakları genel olarak sezdirilebilir:

güzel kız

zayıf kız

gözlüklü kız

kot pantolonlu kız

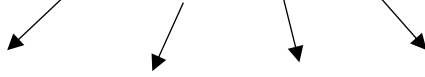
Yukarıdaki görselde öğrencilere nasıl bir kız gördükleri sorulabilir ve onlardan bu kız için çeşitli sıfatlar kullanmaları istenebilir. İlk örnek öğretim elemanı tarafından verilerek devamını sınıftakilerin getirmesi beklenebilir. Ayrıca farklı görsellerle ya da görsellerden bağımsız olarak da örneklerin genişletilmesi mümkündür. Buradaki amacımız sıfatlar konusunu hatırlatmak, öğrencilerin bildiği konuyu kullanarak onları derse ısındırmak ve derse daha etkin bir şekilde katılmalarını sağlamaktır. Bu amaç gerçekleşikten sonra yeni konuya yine aynı görselle giriş yapılabilir:

gülen kız gözlük takan kız çiçek tutan kız kot pantolon giyen kız

Görselle bağlantılı olan sıfat-fiilli örnekler öğretim elemanı tarafından yazılarak bu yapının da sıfatlar gibi bir ismi nitelediği belirtilebilir. Böylece yeni konuyla eski konu arasındaki ortak özellik verilmiş olur. Sıfat-fiillerin sıfatlar gibi sözlüklerde hazır olarak yer almadığı, bunları elde etmek için birtakım dil bilgisi işlemlerinin yapılması gerektiği, sıfatlar sınırlı sayıda iken yeni yapının sınırsız sayıda üretim sağlayabildiği ifade edilerek iki konu arasındaki farklar ana hatlarıyla açıklanabilir. Bir yönüyle sıfat özelliği göstermesi diğer yönüyle de fiillere belirli ekler getirilerek yan cümle elde edilmesi konunun başlığıyla içeriği arasında anlamlı bir ilişki kurulmasına da yardımcı olabilir.

Yukarıdaki görselde -(y)An ekiyle ilgili nitelemeler kullanılmıştır. Farklı görsellerle farklı sıfat-fiil eklerine de dikkat çekilebilir:

büyük ev geniş ev bahçeli ev havuzlu ev

oturduğum ev alacağım ev

Öğretim elemanı *-(y)An* ekiyle konuya yaptığı girişi, yukarıdaki ev görselinde devam ettirebilir. Canlı ve cansız varlık görsellerinin seçilmesinin nedeni her ikisinde de sıfat-fiilli nitelemenin yapılabildiğini göstermektir.

Konuyla ilgili farkındalık oluştuktan sonra eklerin öğretimine geçilebilir. Eklerin biçimsel ve yan cümle oluşturma özelliklerinin ardından cümle birleştirme örnekleri sayesinde ilgili yapıda aşamalı bir öğretim modelinden faydalanmak mümkündür. Dönüştürme alıştırmalarından olan cümle birleştirme, temel seviyeden itibaren farklı dil bilgisi yapılarının anlatılmasında ve pekiştirilmesinde kullanılan alıştırmalar türlerinden biridir. Bu alıştırmalar sayesinde basit düzeyde verilen iki cümle tek cümle hâline dönüştürülebilir ya da aynı işlemin tam tersi yapılabilir. Öğrencilerin temel seviyede cümle birleştirme alıştırmalarıyla öğrendikleri ve çok kullandıkları *-DiktAn sonra*, *-mAdAn önce*, *-(y)Ip* gibi yapılar tekrar hatırlatılabilir:

- (1) Önce spor yapıyorum. Sonra duş alıyorum.
Spor *yaptıktan sonra* duş alıyorum.
- (2) Önce kahvaltı yapıyorum. Sonra evden çıkıyorum.
Evden *çıkmadan önce* kahvaltı yapıyorum.
- (3) Kütüphaneye gittim, ders çalıştım.
Kütüphaneye *gidip* ders çalıştım.

Bu hatırlatmadan sonra da sıfat-fiilli bir cümleden yola çıkarak öğrenilecek yeni konunun niteleme fonksiyonu üzerinde durulabilir:

- (4) Çocuk kitap okuyor. O çocuk benim arkadaşım.
Kitap okuyan çocuk benim arkadaşım.

Öğretim elemanı örnek cümle üzerinden *Hangi çocuk benim arkadaşım?* diye sorabilir ve bu sorunun cevabını almak için bir süre bekleyebilir ya da cevabı kendisi verdikten sonra *çocuk benim arkadaşım.* cümlesindeki boşluğu öğrencilerden doldurmasını isteyebilir:

(5) çocuk benim arkadaşım.

Ders çalışan müzik dinleyen koşan

Buradaki hedefimiz, öğrencilerin öğretim elemanının verdiği cevaptaki fiili değiştirerek farklı örnekler üretmeye çalışmasına yardımcı olmaktır. Sıfat-fiil eklerinin biçimsel açıdan henüz bilinmemesi yanlışların olmasına ve örnek cümlede *-(y)An* ekinin kullanılmasından dolayı da kopyalamanın sadece bu ekle sınırlı kalmasına neden olabilir. Ancak bunun konuya giriş olduğu ve *Hangi* sorusuyla yeni yapının niteleme özelliğine dikkat çekilmeye ve böylece bir farkındalık kazandırılmaya çalışıldığı unutulmamalıdır. Sıfat-fiilli cümle oluşturmak için *Hangi* sorusundan yararlanılmasının sebebi Erkman Akerson ve Ozil'in de belirttiği gibi bu soruya yanıt veren yapıların hepsinin aynı dilsel işleve hizmet etmesi ve bu işlevin de niteleme olmasıdır (2015, s. 20).

3.2.1. Özneyi Niteleyen Sıfat-fiiller

Özneyi niteleyen sıfat-fiiller başlığı altında *-(y)An*, *-(y)AcAK/ (y)AcAK olan*, *-mİş/-mİş olan* eklerinin öğretimi ele alınacaktır. Ancak öğrencilerin özneyi niteleyen sıfat-fiilli yan cümle oluşturabilmesi için öncelikle öznenin ne olduğunu bilmesi gerekir. Eğer böyle bir bilgi onların hazırbulunuşluk düzeylerinde yoksa konunun öğretimini yapmak oldukça zorlaşır. Bu nedenle öznenin anlatılması, anlatılmışsa da tekrar edilmesi hedef yapının öğretilmesini ve öğrenilmesini kolaylaştıracaktır. Bu konu üzerinde durmamızın nedeni özne denildiği zaman genellikle öğrencilerin aklına bir işi yapanın gelmesidir. *Ali spora gitti.* örneğinde öznenin *Ali* olduğu rahatlıkla söylenip *Spora giden Ali...* yan cümlesi oluşturulabilir. Ancak *Dün mektup geldi.* ya da *Yemek pişti.* örneklerinde öznelerin *mektup* ve *yemek* olduğu hemen söylenemeyebilir ve bu durum *Dün gelen*

mektup..., *Pişen yemek...* yan cümlelerinde *Mektup kendisi mi geliyor?* ya da *Yemek kendisi mi pişiyor?* gibi soruların sorulmasına yol açabilir. Bu soruların nedeni *mektup* ve *yemek* öznelinin *Ali* gibi işi yapan aktif bir özne olmamasıdır. Böyle bir durumda cümlede öznenin bir kişi dışında bir nesne ya da soyut bir kavram, *yapanla* beraber *olanı* da karşılayan bir unsur olabileceği belirtilmeli ve açıklamalar örneklerle somutlaştırılmalıdır. Yeşilyurt (2018) çalışmasında sıfat-fiil konusundan önce cümle öğelerini bilen öğrencilerin bilmeyenlere göre daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Ancak burada önemli olan nokta neyi, ne kadar öğreteceğimize. Amacımız sıfat-fiil konusunun öğretimini destekleyecek bir temelin atılmasıdır. Bu amaçtan uzaklaşarak öznenin ya da tümlecin sayfalarca anlatılması yararlı olmayacaktır.

3.2.1.1. -(y)An Sıfat-fiilinde Zaman

Fiil kök ya da gövdelerine -(y)An eki getirilerek oluşturulan sıfat-fiilli yan cümle, bir üst cümle sayılan temel cümlede niteleme işleviyle kullanılır. Ekle ilgili yapılan kaynak taramalarında ekin taşıyıcısı olduğu zaman bakımından farklılıkların tespit edilmesi ve bu farklılıklara ilgili çalışmalarda (Benhür, 1993; Kıvırcık, 2004; Düzenli, 2008; Pirinç, 2010; Manvelidze, 2019) yeterince değinilmemiş olması konu üzerinde ayrıca durmamızı gerekli kılmıştır. Dil bilgisi kitaplarında bu ekin şimdiki zaman (Banguoğlu, 2015, s. 424; Lewis, 2000, s. 160) ya da geniş zaman (Ergin, 1998, s. 334; Gencan, 2001, s. 416; Karaağaç, 2013, s. 305; Eker, 2009, s. 345; Bozkurt, 2004, s. 321; Korkmaz, 2017, s. 807; Koç, 1996, s. 396) anlamı içerdiği belirtilmiştir.

Korkmaz ekin geniş zaman anlamının yanı sıra geçmiş (-miş/-miş olan) ve şimdiki zaman (-iyor olan/-maktA olan) işlevinde kullanıldığına (2017, ss. 807-808), Koç ise şimdiki zaman anlamına değinmiştir (1996, s. 396). Lewis *yeni doğan çocuk, yeni açılan fabrika* örneklerini vererek ekin şimdiki zaman anlamıyla beraber çok yakın geçmişi de anlattığını ifade etmiştir (2000, s. 160).

Yılmaz ekin geçmiş veya şimdiki zamanda kullanıldığını, gelecek zaman anlamı taşımadığını dile getirmiştir (2019, s. 86). Yücel ise 19.04.1995 tarihli *Türk Gramerinin Sorunları* toplantısındaki tartışma bölümünde *Duyan, gören ne der, ne düşünür?, Bakalım yerine gelen bunu beğenir mi?* cümlelerinde ekin yukarıda bahsedilen zamanların dışında gelecek zaman anlamı da taşıdığını söylemiştir (2011, s. 256).

Ersen-Rasch ve Onası ekin yaygın olarak şimdiki zaman, geçmiş zaman ya da genelleme anlamında gerçek ya da düşünülen olaylar için kullanılacağını, geçmişteki ve gelecekteki planlar için kullanılmayacağını belirtmiştir (2015, s. 261). Ancak *Yarın gelmeyen arkadaşlarımızı listeden sileceğim.* örneğiyle de ekin geleceğe ait gerçek düşünülen bir olayı anlattığını ama bunun nadir bir kullanım olduğunu eklemiştir.

Erkman Akerson ve Ozil ekin zamanı hakkında değerlendirme yapan diğer araştırmacılardandır (2015, s. 226). Bu araştırmacılar *-(y)An* ekinin dilimlenmemiş zamana (geniş), geçmişe, şimdiye ve bazı durumlarda geleceğe yani neredeyse tüm zamanlara gönderme yapabileceğini bu nedenle de zaman bakımından ayrılaşmadığını açıklamıştır. Ayrıca *-(y)An* ekinin gelecek için kullanılmasının her zaman doğru olmadığını, bazı sınırlı durumlarda yakın gelecek için kullanıldığını *Yarın, ön sırada oturan izleyicilere özel bir ilgi göstereceksin çünkü aralarında oyunun yazarı olacak.* örnek cümlesiyle göstermiştir. Erkman Akerson ve Ozil ile Ersen-Rasch ve Onası, her ne kadar ekin gelecek zaman anlamıyla ilgili örnekler verseler de bu anlam için *-(y)AcAK* sıfat-fiilini kullanmanın daha uygun olduğuna dikkat çekmişlerdir.

-(y)An ekinin *-miş* ve *-(y)AcAK* sıfat-fiillerindeki gibi tek bir zamanı karşılamayıp birden fazla zaman dilimine sahip olması, bu açıdan konunun yabancı bir öğrenciye öğretilmesini zorlaştırabilir. Örneğin farklı cümlelerin yüklemine yer aldığı varsayılan *yapar, yapıyor, yaptı, yapmış, yapacak* çekimli eylemleriyle yan cümle oluşturulmak istendiğinde söz konusu fiillerin hepsi *yapan* sıfat-fiiliyle karşılanabilir. Çeşitli zamanların tek yapı altında toplanılması ilk bakışta kolaylık gibi görünse de aslında öğrenci açısından çözülmesi gereken bir sorunun zeminini hazırlamaktadır. Çünkü öğrenci, bunlar arasındaki farkı bilmek isteyecektir. Bu farkı açıklayabilmek için öncelikle ekin hangi durumlarda hangi zaman anlamı taşıdığına cevap bulmaya çalışacağız.

Karadoğan, sıfat-fiilli parçada bulunan zaman zarflarının, sıfat-fiilin zaman bakımından yorumlanmasında birinci derecede belirleyici olduğunu ifade eder (2008, s. 522). Üstünova ise zaman zarflarının eylemsinin gerçekleşme anını göstermek ve somutlaştırmak üzere eylemsi öbeğinde yer aldığını belirtir (2010, s. 36). Ersen-Rasch ve Onası da bu iki araştırmacıya katılarak *-(y)An* ekli fiildeki olayın icra zamanını belirlemek için bağlama ya da belirteç eklentisine ihtiyaç olduğunu dile getirir (2015, s.

311). Bu açıklamalara göre sıfat-fiilli cümlede *dün, geçen hafta, biraz önce* gibi ifadelerin olması fiili geçmiş; *şu anda, şimdi* gibi ifadeler şimdiki; *her gün, hep, her sabah* gibi ifadeler de geniş zamana yerleştirir.

Erkman Akerson ve Ozil *-(y)An* ekinin hangi zaman dilimine gönderme yaptığının cümledeki zaman belirteçlerine ve temel cümle fiilinin zamanına bakarak anlaşılabilirliğini söyler (2015, s. 226). Haig de bu ekin tek başına belirli bir zamanı göstermediğini ve zaman bakımından temel cümleye bağımlı olduğunu belirterek Erkman Akerson ve Ozil ile aynı görüşü paylaşmıştır (1998, s. 39). Bu açıklamalar bize ekin zaman işlevini belirlemede sıfat-fiilli grupta yer alan zaman sözcüklerinin yanı sıra temel cümledeki fiilin zamanının da önemli olduğunu göstermektedir:

- (1) Parkta koşan çocuğu görüyorum.
- (2) Sınavı geçen öğrencilere hediye verdim.

Örnek (1)'de *koşan* sıfat-fiili *koşmakta olan*, (2)'de *geçen* sıfat-fiili ise *geçmiş olan* şeklinde değerlendirilebilir. Bu örneklerde sıfat-fiildeki zamanların sırasıyla şimdiki ve geçmiş zaman şeklinde yorumlanmasının sebebi bağımlı oldukları temel cümledeki fiillerin zamanıdır.

Ancak Karadoğan, üst fiildeki zaman ekinin belirleyici olma durumunun zaman zarfları kadar kesin olmadığını ifade ederek yüklem zamanıyla sıfat-fiilin yorumlanacağı zamanın her durumda örtüşmediğinden bahseder ve özellikle zaman zarflarının etkisinin görülmediği durumlarda *-(y)An* ekinin hangi fiillerle geçmiş, hangi fiillerle şimdiki zaman sıfat-fiili türettiğini bu ekin eklendiği fiilin sınır vurgulayış¹⁵ bakımından hangi türden olduğuna bağlar (2008, s. 523). Bunu örnekler üzerinden somutlaştırmaya çalışalım:

- (3) Kırılan vazoyu atıyor.
- (4) Kırılan vazoyu atmış.

Her iki örnekte de *kırılan* sıfat-fiili temel cümlede kullanılan zamanla ilişkilendirilmeden *kırılmış olan* anlamında geçmiş zaman bildirir. Bunun nedeni *kırıl-*

¹⁵ Fiillerin kılınış (sınır vurgulayış) özellikleri için bk. Aslan Demir, 2016, 2017; Karadoğan, 2009.

fiilin son sınırı vurgulayan bir fiil olmasıdır. Uğurlu, son sınırı vurgulayan fiilleri geliştirerek bitiş veya son sınırına ulaşmadıkça meydana gelmiş sayılmayan hareketler olarak tanımlar (2003, s. 128).

Aydemir de sıfat-fiil cümlelerinde zaman betimlemesi yaparken öncelikle sıfat-fiil cümlesinin yüklemdeki fiilin kılınış değerinin dikkate alınması gerektiğinden ve esas belirleyici unsurun bu kılınış değeri olduğundan bahseder. Bu açıklamasına ek olarak -(y)An ekinin süreçli fiillerle kullanıldığında hem şimdiki (örn. [şu an] uyuyan çocuk) hem de geçmiş zamanı (örn. [dün gece] iki saat uyuyan çocuk) belirttiği gibi bitiş sınırlı fiillerle kullanıldığında üst cümleden bağımsız olarak sadece geçmiş zamanı (örn. ölen adam) ifade ettiğini dile getirir (2019, s. 94).

Bu açıklamaların hepsi göz önünde bulundurulduğunda -(y)An eki kullanılan sıfat-fiilli cümlelerin zamanını belirlemede zaman zarflarının, temel cümledeki zamanın ve sıfat-fiil cümlesindeki fiilin kılınış özelliğinin etkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Peki bu üç unsurdan hangisi/leri ilgili yapının zamanı yabancı bir öğrenciye öğretilirken daha çok yardımcı olabilir? Bu soruya verilecek cevabın -(y)An ekli fiildeki zaman¹⁶ konusunun öğretilmesinde doğru bir planlama yapılmasını sağlayarak hem öğretim elemanının hem de öğrencinin işini kolaylaştıracağı düşünmekteyiz.

Üstünova Türkçedeki zaman eklerinin zamanı geçmiş-gelecek çizgisinde bir yere yerleştirmekle yükümlü olduğunu asıl zaman bildirmenin, zamanı dilimleyerek darlaştırma ve netleştirme işlevinin, zaman ifade eden birimlerle sağlandığını belirtir (2010, s. 34). Buna göre hedef yapının zaman öğretimine, zaman bildiren sözcüklere yer verilmesiyle başlanabilir:

- (5) Şu anda şarkı söyleyen kız çok seviyorum.
- (6) Dün yurda gelen öğrenciler ders çalıştılar.
- (7) Her yıl bu yarışmaya katılan sporculara belge verirler.
- (8) Yarın giden misafirlere yemek ikram edecekler.

¹⁶ İstanbul B2 ders kitabında (2017, s. 61) ve Yeni Hitit B1 öğretmen kitabında (2011, s. 119) -(y)An ekinin bir zaman değeri taşıdığına ve zamansal gönderimin geçmiş, geniş veya şimdiki zaman olabileceğine yer verilmiştir. Yedi İklim A2-B1 ders ve öğretmen kitabında ise söz konusu ekin taşıdığı zaman anlamına hiç değinilmemiş ancak öğretim elemanı, B1 öğretmen kitabında sıfat-fiillerin sıfat tamlaması oluşturma işlevinin anlatılması için yönlendirilmiştir (2018, ss. 159-160).

Yukarıdaki örneklerde bulunan *şu anda, dün, her yıl, yarın* sözcükleri sıfat-fiilin zamanını sırasıyla *şimdiki, geçmiş, geniş ve gelecek*¹⁷ anlamlarıyla somutlaştırmıştır. Bu sözcükler yabancı öğrencilerin *-(y)An* ekli fiilin zamanını rahatlıkla söyleyebilmelerini desteklemektedir.

Zaman bildiren ifadelerden sonra söz konusu yapının öğretimi için temel cümledeki zamanın rolü de vurgulanabilir:

- (9) Sigara içen insanlar çabuk yorulur.
 (10) Karşıdan gelen kadını görüyorum.

Yukarıdaki örneklerde zaman ifadeleri bulunmamasına rağmen sıfat-fiilli cümlenin zamanı hakkında yorum yapılabilir. Bunun yapılmasını sağlayan, temel cümledeki zaman ekleridir. Örnek (9)'daki geniş zaman eki sayesinde sıfat-fiilin genelgeçer bir durumundan, (10)'daki şimdiki zamanla da temel cümlenin yüklemiyle eş zamanlılığından bahsedilebilir.

Temel cümlenin zamanı, *-(y)An*'ın zamanını tespit etmede şüphesiz önemli bir görev üstlenmekte ancak her durumda yeterli olmamaktadır:

- (11) Kuruyan yaprakları topluyorum.

Bu örnekte sadece temel cümleden hareketle *kuruyan* sıfat-fiilinin şimdiki zaman anlamı taşıdığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü bu sıfat-fiil, geçmiş zamanı işaret etmektedir. Yabancı öğrenci her ne kadar hedef yapıyla ilgili her durumda geçerli olabilecek genel bir kurala ihtiyaç duysa da örnekteki gibi bunu her dil bilgisi konusu için uygulamak zor görünmektedir. Bu tür örneklerin izahı, fiilin kılınış değerinin bilinmesiyle mümkündür. Örnek (11)'deki *kuruyan* sıfat-fiili bitiş sınırlı bir fiil köküne (*kuru-*) sahip olduğu için geçmişlik bildirir. Karadoğan ve Hirik kılınış türlerinin dil öğretimindeki yerini inceledikleri çalışmalarında bu konunun ileri düzeyde ele alınmasını belirtir (2005, s. 56). Oysaki sıfat-fiil yapısı ders kitaplarında genellikle orta düzeyde işlenmektedir. Dolayısıyla öğrencinin Türkçe bilgisi henüz bu seviyede kılınış

¹⁷ Ekin gelecek zaman fonksiyonunun verilir verilmemesi, öğretim elemanının planlamasına göre değişebilir. Bu fonksiyon gelecek zaman sıfat-fiili *-(y)AcAK* ile gösterilecekse örnek (8)'deki gibi bir cümlede bu bölümde yer verilmeyebilir.

konusunu anlayabilmek için bir temel oluşturamayabilir. Bununla beraber sınıftaki öğrencilerin hem algı düzeylerinin hem ana dillerinin birbirinden farklı olması ve diller arasındaki kılışsal yalancı eşdeğerlik¹⁸ de dikkate alınırsa yabancı bir öğrenciye bu konuyu anlatmak çok kolay olmayacaktır. Bu nedenle ilgili yapının zamanı hakkında bilgi verilirken öncelikle zaman zarflarının kullanılmasının öğrenci açısından daha faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra sıfat-fiil ekiyle tek cümleye dönüştürülen iki ayrı cümlenin yüklemdeki zaman ekleri de konunun daha kolay anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.2.1.1.1. -(y)An Sıfat-fiilin Öğretimi

Bundan önceki bölümde -(y)An ekinin cümledeki kullanımına göre bildirdiği zamanlara değinilmiş ve yabancı öğrencilere bu zamanların öğretiminde nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır. Buradaki amacımız ise -(y)An'lı sıfat-fiil cümlesi elde etmek ve elde edilen bu yan cümleyi herhangi bir ögesi olarak yer alacağı temel cümleye taşıyabilmek için izlenebilecek adımları göstermektir. Bu adımlardan birincisi ekin biçimsel farklılıklarını yansıtabilecek örneklerin seçilmesidir. Seçilen örneklerden hareketle sıfat-fiil cümlesi oluşturma aşamalarına geçilebilir:

Kadın su içiyor.
(Su içen kadın)

İnsanlar spor yapıyor.
(Spor yapan insanlar)

¹⁸ Kılışsal yalancı eşdeğerlik için bk. Karadoğan, 2011.

Çocuk kitap okuyor.
(Kitap okuyan çocuk)

Öğrenciler ders dinliyor.
(Ders dinleyen öğrenciler)

Öğretim elemanı, sınıftaki öğrencilere görseldekilerin neler yaptıklarını sorup cevapları (*Kadın ne yapıyor? Kadın su içiyor vb.*) tahtaya yazabilir. Cevaplar *-(y)An*'lı sıfat-fiil cümlesine dönüştürülerek (*Su içen kadın vb.*) tekrar yazıldıktan sonra bunlar arasında bir fark olup olmadığı, varsa bu farklılığın ne olduğu soru cevap yoluyla öğrencilere buldurulabilir. Bu sayede öğrenciler derse dâhil edilerek dikkatleri öğretecek yapıda toplanabilir. Öğretim elemanı tarafından öğrencilerin cevapları da değerlendirilerek ilk ifadenin bir cümle, diğerinin ise niteleme işleviyle kullanılan bir grup olduğu belirtildikten sonra böyle bir grubu oluşturmak için gerekli dil bilgisel işlemler sırasıyla gösterilebilir:

- (1) Kadın su içiyor.
Su içen kadın

Öğretim elemanı, *Kadın su içiyor.* cümlesindeki zaman ekini siler ve yerine *-(y)An* ekini fiilin ses uyumunu dikkate alarak ekler. Bundan sonra *iç-* fiilini kimin yaptığını sorarak öznenin bulunmasını sağlar ve bunu *-(y)An* ekli sıfat-fiilden sonra getirerek yer değiştirme işlemini uygular. Böylece niteleme özelliği olan bir grubun, verilen cümleden nasıl elde edildiği açıklanmış olur ve diğer görseller için de aynı yol takip edilir. Öğrencilerden buna benzer örnekler istenerek konunun daha iyi pekişmesi sağlanabilir. Ekin olumsuzunun *-mA-* ile yapıldığı, bu durumda araya *y* ünsüzünün getirildiği de belirtilebilir.

Yukarıdaki görsellerde dört cümlede de şimdiki zaman kullanılmıştır. Buradaki öncelikli hedefimiz *-(y)An* ekinin taşıdığı zaman kavramına dikkat çekmek değil bu ekin niteleme işlevli bir grup oluşturduğunu fark ettirebilmektir. Öğrencinin şimdiki zamanlı cümle örneklerini görerek sadece tek bir zamanın kullanıldığını düşünüp yanlış bir

genelleme yapmasını önlemek amacıyla daha sonra verilecek cümle birleştirme örneklerinde farklı zamanlar dikkate alınmıştır. Bir diğer yanlış genelleme yapılabilecek nokta ise öznenin sadece insan olabileceğinin düşünülmesi olacaktır. Verilen görsellerde *kadın, çocuk, insanlar, öğrenciler* canlı varlık özneleridir ama cansız varlıkların da özne olduğu cümleler verilerek yanlış bir kural oluşturulması engellenebilir:

Arabalar köprüden geçiyor.
(Köprüden geçen arabalar)

Sonbaharda yapraklar düşüyor.
(Sonbaharda düşen yapraklar)

Bu girişten sonra ekin öğretimi, cümle birleştirme alıştırmaları üzerinden genişletilmelidir. Silme ve yer değiştirme işlemleriyle yan cümle kurmayı öğrenen öğrenci, bu alıştırmalar sayesinde de kurulan yan cümleyi temel cümleye nasıl taşıyacağını öğrenecektir. Örnek olarak verilecek cümlelerin kendi içinde belli bir sırayı takip etmesi, konunun anlatılmasına ve anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle öncelikle her iki cümlenin öznesinin aynı olduğu örneklerden başlamanın daha faydalı olacağını düşünmekteyiz:

(1) Dün çocuk yere düştü. O çocuk ağladı.

Kim düştü? Kim ağladı?

Çocuk: özne O çocuk: özne

Ortak özne
“çocuk”

Hangi çocuk ağladı?

Dün yere düşen çocuk ağladı.

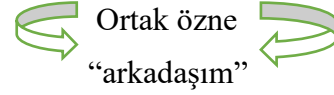
(2) Geçen yıl arkadaşım tatile gitmemiş. O arkadaşım evde kalmış.

Kim tatile gitmemiş?

Kim evde kalmış?

Arkadaşım: özne

O arkadaşım: özne

Hangi arkadaşım evde kalmış?

Geçen yıl tatile gitmeyen arkadaşım evde kalmış.

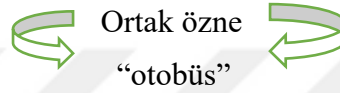
(3) Şu anda bir otobüs geçiyor. O otobüs çok kalabalık.

Ne geçiyor?

Ne kalabalık?

Bir otobüs: özne

O otobüs: özne

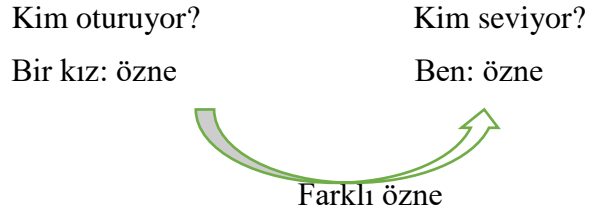
Hangi otobüs kalabalık?

Şu anda geçen otobüs çok kalabalık.

Yukarıdaki üç örneğin ortak noktası, cümlelerdeki öznelerin aynı olmasıdır. Ersen-Rach ve Onası bu tür örnekler için yan cümlenin öznesinin olmadığını söyler ve bunun nedenini ana cümledeki öznenin, sıfat-fiille bildirilen işi yapanla aynı olmasına bağlar (2015, s. 311). Erkman Akerson ve Ozil ise yan cümlenin öznesinin dile getirilmemesinin bu ögenin olmadığı anlamına gelmeyeceğini, bu ögenin bir bakıma yer değiştirdiğini ve üst cümleye geçtiğini, üst cümlede ise zaten bu kavramın yer aldığını belirtir. Ayrıca Türkçenin, dilin ekonomi ilkesi gereği aynı kavramı yinlemek istemediğini, bu nedenle de bir kez dile getirmenin yeterli olacağını ekler (2015, s. 90).

Yukarıdaki örneklerde ortak olan ögeler özne olduğu için birinci cümleden elde edilen - (y)An'lı grup, ikinci cümlenin öznesini nitелеmek amacıyla temel cümleye taşınır. Ancak bu taşıma işlemi yapılırken tekrar edilmesine gerek olmayan ortak öğelerden biri silinir. (1)'de olumlu nitелеme, (2)'de olumsuzluk ekiyle yapılan nitелеme ve (3)'te öznenin insan dışı bir varlık olması bu üç cümleyi birbirinden ayıran temel farklardır. Bunlarla ilgili yeterli alıştırma yapıldıktan sonra öznelerin aynı olmadığı ve nitelenen ismin çoğul eki dışında ad durum ekli hâlini de gösteren cümle birleştirme örneklerine geçilebilir:

(4) Karşı masada bir kız oturuyor. Ben onu seviyorum.

Örnekte görüldüğü gibi verilen iki cümlenin öznesi birbirinden farklıdır. Bu durumda -(y)An'lı grup temel cümlenin öznesi dışında başka bir ögeyi nitelemek amacıyla kullanılacaktır. Bunun hangi öge olduğunu bulabilmek için ikinci cümlede, ilk cümleden tekrar edilen ya da gönderim ögesi olarak kullanılan bir sözcük olup olmadığına bakılır. Örnekteki cümlede *onu* kişi zamiri ilk cümledeki *kız* için art gönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla ilk cümleden dönüştürülen *Karşı masada oturan kız* sıfat cümlesi ikinci cümledeki *onu* zamirinin yerine yazılarak üst cümleye taşınır. Bu işlem sırasında zamirdeki belirtme eki de nitelenen isme ünlü uyumuna göre eklenir: *Karşı masada oturan kız-ı çok seviyorum*. Diğer ad durum eklerinin nitelenen isme getirildiği başka örneklerle de sıfat-fiil cümlesinin temel cümledeki farklı görevlerine dikkat çekilebilir:

- (5)
- a. Müdür, **projeyi tamamlayan ekibi** tebrik etti.
 - b. **Markette çalışan kıza** adresi sormuşlar.
 - c. **Yalan söyleyen insanlardan** hiç hoşlanmam.

Erkman Akerson ve Ozil, temel cümleye çıkan ögenin bu cümledeki fiilin yönetimine girdiğini bu nedenle de sıfat-fiilin değil temel cümle fiilinin gerektirdiği ekleri yüklediğini belirtir. Ayrıca nitelenen ögeyi yönetme açısından temel cümle fiilinin, sıfat-fiilden daha güçlü olduğunu ekler (2015, s. 91).

-(y)An eki için verilen genel kural, -(y)An ekli fiilden sonra bu fiilin öznesinin bulunmasıdır: *Bana mektup getiren çocuğu tanımiyorum*. cümlesinde sıfat-fiilin öznesi olan *çocuk*, *getirme* işini yapandır ve sıfat-fiilden sonra gelerek genel kuralı örneklendirmektedir. Bu, yabancı öğrencilere öncelikle öğretilmesi ve pekiştirilmesi gereken kural olmalıdır. Ancak bu kuralın her zaman geçerli olmadığı (*güneş girmeyen ev, karısı ölen adam vb.*) bazı durumlar da vardır.¹⁹ Ders kitaplarında edilgen yapıdaki sıfat-fiiller oldukça sık görülmektedir:

¹⁹ Tezin sınırlılıkları düşünüldüğünde genel kurala uymayan başlıkların hepsine bu bölümde yer vermek mümkün değildir (Ayrıntı için bk. Özsoy, 1994; Erkman Akerson ve Ozil, 2015).

- (6) a. Geçen hafta televizyon tamir edildi. O televizyon yine bozuldu.
b. Geçen hafta **tamir edilen televizyon** yine bozuldu.

Örnekte görüldüğü gibi *-(y)An* sıfat-fiili edilgen yapıyla kullanılmıştır. Yabancı öğrenciler, sıfat-fiilden önce edilgen konusunu öğrenmişlerse (6)'ya benzer cümlelere derste yer verilebilir. Öncelikle edilgen yapısı kısaca hatırlatılır sonra bunun sıfat-fiille nasıl birleştiği örnekler üzerinden gösterilebilir. Ancak edilgen konusu öğrenilmemişse *yapılan, açıklanan, unutulmuş* gibi yapıları içeren cümlelerin sınıfta gösterilmesi olumlu sonuç vermeyerek daha çok karışıklık yaşanmasına sebep olacaktır. Aynı durum ettirgen (*okutan, aldırın vb.*) ve dönüşlü (*süslenen, hazırlanan vb.*) yapılar için de söz konusudur.

Fiil cümlesinin *-(y)An* ekli sıfat-fiilli yan cümleye dönüştürülmesi ve üst cümleye yerleştirilmesi iyice kavratıldıktan sonra isim cümlelerine geçilebilir. İsim cümlelerini, temel cümleye taşımak için *ol-* fiilinden yararlanılır:

- (7) a. Arkadaşım hasta. O arkadaşım okula gitmedi.
b. **Hasta olan arkadaşım** okula gitmedi.

İsim cümlelerinden sıfat-fiil cümlesi oluşturmak için gerekli dönüşüm ve taşıma işlemleri fiil cümlesiyle aynı olduğundan burada tekrar edilmemiştir. Ancak fiil cümlesinde dönüştürülebilecek bir fiil varken isim cümlesinde bunun bulunmaması *ol-* fiilinin kullanımını ihtiyaç hâline getirmektedir. Bu da iki cümle türü arasında söz dizimi açısından bir farklılık oluşturur. 7(b)'de *arkadaşım* hem özne hem de nitelenen öge olduğu için *olan*'dan sonra yazılmış ve sıfat-fiil, özneyi nitelediği için *-(y)An* ekini almıştır. Olumsuz isim cümlesinde *değil* yerine *olmayan* kullanılır:

- (8) a. Kardeşin öğrenci **değil**. O, indirimli bilet alamaz.
b. Öğrenci **olmayan** kardeşin indirimli bilet alamaz.

Var/yok ile kurulan isim cümlelerini de sıfat-fiil cümlesine dönüştürmek için *ol-* fiili kullanılır:

- (9) a. Adamın arabası var. O adam benim amcam.
b. **Arabası olan adam** benim amcam.
(10) a. Arkadaşımın kalemi yok. O arkadaşım sınava giremedi.
b. **Kalemi olmayan arkadaşım** sınava giremedi.

Burada *sahip olma* ya da *olmama* anlamındaki *var/yok* cümlelerine örnek verilmiştir. Bu nedenle örneklerdeki *adamın arabası*, *arkadaşımın kalemi* belirtili ad tamlamaları *var/yok* ile iyelik ilişkisi içindedir. Bu tür tamlamalardan sıfat-fiil cümlesi yapmak için *var/yok* sözcükleri yerine olumlu için *olan* olumsuz için *olmayan* eklenir ve tamlama bölünerek birinci unsur -tamlayan ekinin silinmesiyle- nitelenen öge yapılır.

Sahip olma/olmama dışında farklı bir anlam içeren *var/yok* cümleleri de vardır:

(11) a. Evde kedi var. O kedi çok hareketli.

b. **Evde olan kedi** çok hareketli.

Örnekte -DA durum ekiyle *bulunma* anlamı bildiren *var* cümlesi görülmektedir. Bu tür cümlelerde *olan*'ın yanı sıra *bulunan* da kullanılabilir: *evde olan kedi*, *evde bulunan kedi* gibi. *Yok* ile yapılan olumsuz cümlelerde ise *olmayan* ya da *bulunmayan* sözcüklerinden biri yazılır.

Yabancı öğrenciler 11(a)'daki gibi bir cümleyi temel seviyede -ki ekiyle birleştirmeyi öğrenmişlerdir: *Evdeki kedi çok hareketli*. Öğrencilere bildikleri bu yapı hatırlatılarak *evdeki kedi* yerine *evde olan kedi* ifadesinin de kullanılabileceği, her ikisinde de niteleme fonksiyonu olduğu söylenebilir.

İsim cümlelerini sıfat-fiil cümlesine dönüştürmeyi anlatmak isteyen öğretim elamanı örneklerini dikkatli seçmelidir. Çünkü yukarıdaki cümlelerde de görüldüğü gibi isim cümleleri kendi içinde farklı özellikler gösterebilmektedir. Sadece birer örnekle hepsinin öğretilmeye çalışılması konunun anlaşılmasına neden olabilir. Öğrencilerin özellikle *sahip olma/olmama* anlamındaki *var/yok* cümlelerinde zorlandıkları, (7) ve (8)'e benzer örnekleri ise daha rahat yaptıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu tür cümlelerin öğretimine öncelik verilebilir.

Bu bölümde, bir cümleden -(y)An ekli sıfat-fiil cümlesinin oluşturulması ve bunun temel cümleye taşınması anlatılmıştır. Dönüşüm ve taşıma işlemleri özneyi niteleyen diğer sıfat-fiil eklerinde de aynı olduğu için bunlar o eklerle ilgili bölümlerde tekrar edilmeyecektir. Bu nedenle önerimiz dönüşüm ve taşıma için gerekli dil bilimsel işlemlerin -(y)An ekinde hiç acele edilmeden iyice anlaşılmasının ve pekiştirilmesinin sağlanmasıdır. Aksi takdirde -(y)AcAK/olan, -miş/olan eklerinin her birinde bu işlemlerin hatırlatılması yerine en baştan anlatılması zaman kaybına neden olacaktır.

Kendi içinde bir düzeni olmayan, gelişigüzel seçilen örneklerle herhangi bir dil bilgisi yapısının öğretiminin yapılamayacağına inanmaktayız. Bu nedenle *-(y)An* ekinin öğretiminde faydalı olacağı düşünülen bir sıralama sunulmaya çalışılmıştır. Bu sıralamada ilgili yapı için geçerli olan genel kuralın öncelikle anlaşılması hedeflenerek cümleler çok basit düzeyde tutulmuş ve öğrencilerin bilmedikleri başka bir yapıya konu içinde yer verilmemesi gerekliliği vurgulanmıştır. Örneğin birleşik çekimli fiilleri ya da çatı konusunu henüz öğrenmemiş bir öğrenciye verilecek etkinlikte bunların geçtiği cümleler bulunmamalıdır. Öğrencinin bildiği konulardan yararlanırken de göz ardı edilmemesi gereken noktalar vardır. Örneğin ad tamlamasının özne olduğu cümleler ilk sırada yer almamalıdır. Bunun nedeni nitelenen isimle 3.kişi iyelik ilişkisinde olan ifadelerde (*Telefonu kaybolan arkadaşım çok üzgün.*) öğrencilerin daha çok zorlanmasıdır. Öğretimin kolaydan zora doğru planlanması öğrenci açısından daha olumlu sonuçların ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

3.2.1.2. *-(y)AcAK* Sıfat-fiilin Öğretimi

Türkçede gelecek zaman anlamlı sıfat-filler oluşturmak için fillerin kök ya da gövdesine ünlü uyumuna göre *-(y)AcAK* eki eklenir. Bu yapıyı, yabancı bir öğrenci temel seviyede zaman eki olarak öğrendiği için ekin hem biçimsel özelliklerine hem de taşıdığı zaman kavramına hâkimdir. Dolayısıyla *Kütüphaneye gideceğim., Hafta sonu alışveriş yapacağız.* gibi cümlelerde *-(y)AcAK*'lı şeklin yüklemleştirici olarak kullanıldığını ve fiillerin konuşma anından sonra gerçekleşeceğini bilir. Öğretim elemanı yapıyla ilgili genel hatırlatmaları yaptıktan sonra ekin aynı zamanda söz dizimsel açıdan niteleme işlevli sıfat-fiil cümlesi kurmaya yaradığından bahsedebilir²¹:

- (1) a. Arkadaşlarım partiye gidecek. **Onlar** yeni elbise alacak.
b. **Partiye gidecek arkadaşlarım** yeni elbise alacak.

Örnek (1a)'daki ilk cümleden elde edilen *Partiye gidecek arkadaşlarım...* sıfat-fiil cümlesi, temel cümleye ortak öge olan *onlar* sözcüğünün yerine yazılmasıyla taşınır. Burada açıklanması gereken esas nokta (1a) ve (1b)'de biçimce aynı olan *gidecek* ifadesinin fonksiyon farklılığıdır. (1a)'daki çekimli fiilin (1b)'de kendisinden sonra

²¹ Yan cümle kurmak için gerekli dönüşüm işlemleri, *-(y)An* sıfat-fiilinde anlatıldığından burada tekrar edilmemiştir.

gelen ismi niteleyerek sıfat görevini üstlendiği ve nitelediği ismin de kendisinin öznesi olduğu açıklanarak başka örneklerle bu bilgi pekiştirilmelidir. Özneyi nitelemesi yönüyle -(y)An ekinin önce öğretilmesi, -(y)AcAK sıfat-fiili için de bir kolaylık sağlayacaktır. Ancak çekimli fiildeki zaman -varsa kişi-ekleri silinerek -(y)An ekli bir yapı (~~yapıyor~~ - yapan, ~~çalışır~~ - çalışan vb.) oluşturulurken -(y)AcAK sıfat-fiilinde buna ihtiyaç olmayacaktır. Çünkü gelecek zaman ekiyle çekimlenmiş fiiller, aynı zaman anlamıyla özneyi niteleyen sıfat-fiil olarak kullanıldıklarında şekilce hiçbir değişikliğe uğramamaktadır (Öğrenciler müzik dinleyecek - Müzik dinleyecek öğrenciler vb.). Bir değişiklik olarsa bu sadece üçüncü çokluk şahıs ekinin silinmesi olabilir (Öğrenciler müzik dinleyecekler - Müzik dinleyecek öğrenciler vb.). Bunun nedeni özneyi niteleyen sıfat-fiil cümlesi oluşturmak için verilen iki cümleden birincisinin öznesinin daima o ya da onlar olmasıdır. Konunun öğretimi için verilecek cümlelere bu açıdan ayrıca dikkat edilmelidir. Böyle bir farkındalık sağlandıktan sonra etkinlikler, ekin olumsuz şeklini içeren ve nitelediği ismin ad durum eklerini alarak temel cümlede çeşitli görevler üstlendiği örneklerle zenginleştirilmelidir:

- (2) a. Bazı öğrenciler derse gelmeyecek. Ben **onları** biliyorum.
b. **Derse gelmeyecek öğrencileri** biliyorum.
- (3) a. Çocuklar yemek yiyecek. **Onlara** bir şeyler hazırlamalısın.
b. **Yemek yiyecek çocuklara** bir şeyler hazırlamalısın.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında -(y)AcAK sıfat-fiili için verilen cümle dönüştürme alıştırmalarında iki cümlelerin zamanı genellikle gelecek zaman ekiyle verilmiştir:

- (4) a. Bazı adaylar sınava girecek. **Bu adaylar** başvuru ücreti ödeyecek.
b. **Sınava girecek adaylar** başvuru ücreti ödeyecek.

Her iki cümlede sadece gelecek zamanın bulunduğu örneklere yer vermek, öğrencinin -(y)AcAK sıfat-fiilli yapı oluşturmasına yardım edecek gibi görünse de temel cümledeki zamanın aslında bu yardıma bir katkısı yoktur. İlgili yapının öğretimine (2) ve (3)'teki cümleye benzer örneklerle giriş yapılmasının faydalı olacağı şüphesizdir ancak bütün cümlelerin bu şekilde devam etmesi temel cümlede daima gelecek zaman ekinin

kullanılması yönünde yanlış bir genelleme yapılmasına sebep olabilir. Bu nedenle ikinci cümlede farklı zamanların yer aldığı örneklerle etkinliklere çeşitlilik katılmalıdır:

- (5) a. Bazı adaylar sınava girecek. **Bu adaylar** başvuru ücretini ödedi.
b. **Sınava girecek adaylar** başvuru ücretini ödedi.

Örnek (4)'te adayların sınava girmesi ve ücretini ödemesi konuşma anına göre henüz gerçekleşmemiştir. Temel cümlelerin ve sıfat-fiil cümlesinin zamanı geleceğe gönderimde bulunmaktadır. Ancak (5)'te sınava girme işi gelecekteyken ücreti ödeme işi tamamlanmıştır. Dolayısıyla bu cümleyle dikkat çekmeye çalıştığımız nokta - (y)AcAK'lı sıfat-fiilin temel cümlelerin yüklemine göre sonrakilik bildirmesidir. Yapıyla ilgili bu özelliğin anlaşılması, yabancı öğrencinin gerek yazılı gerekse sözlü becerilerinde doğru üretim yapmasını sağlar.

-(y)An sıfat-fiili gibi -(y)AcAK eki de çatı ekleriyle kullanılabilir. Özellikle ders kitaplarında çok sık görülen edilgen yapıları sıfat-fiil üzerinde ayrıca durulmalıdır:

- (6) a. Bazı eşyalar alınacak. **Bu eşyaların** listesini hazırlasınlar.
b. **Alınacak eşyaların** listesini hazırlasınlar.

Örnek (6b)'de -(y)AcAK sıfat-fiili işi yapanı değil işten etkileneni nitelemektedir. Edilgen konusu, sıfat-fiilden önce öğrenilmişse bu iki yapının birleştiği cümleler sınıfta gösterilebilir ancak aksi durumda öğrencide soru işaretleri oluşabilir. Öğretim elemanı, uygulayacağı etkinliklere bu açıdan özen göstermelidir. Çünkü yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde herkes tarafından takip edilen ortak bir müfredatın olmaması, farklı kaynaklardaki alıştırmaların kullanılmasında bazı problemlerin yaşanmasına yol açabilir.

-(y)AcAK sıfat-fiilinin *amaç* anlamını taşıdığı örnekler bu eke dair verilen genel kuralı yansıtmamaktadır. *Ozil yakacak odun, tutunacak bir yer, basacak bir toprak* örneklerindeki sıfat-fiil ekinin *-mAk için* anlamıyla amaç bildirdiğini belirtmekle beraber ekin bu kullanımını söz dizimsel açıdan sıfat işlevli yan cümleden çok amaç yan cümlelerine daha yakın olduğunu eklemiştir (1994, s. 356). Örneklerde nitelenen öğeler (*odun, yer, toprak*) özne olmamasına rağmen -(y)AcAK sıfat-fiili kullanılmıştır. Dolayısıyla bu noktada yabancı öğrenciler ekin hiç bilmedikleri, yeni bir fonksiyonuyla karşılaşmaktadır. Ancak bu fonksiyona geçmeden önce ekle ilgili asıl hedeflenen *Otobüse binecek yolcular sıraya girdi.* cümlesindeki gibi örneklerin üretime yönelik dil

becerilerinde çıktı olarak gözlemlenmesidir. Aksi takdirde yabancı öğrencilerin bu tür üretimden uzak olması hedeflenen kazanımın gerçekleşmediğini gösterir. Böyle bir durumda da ekin *-mAk için* anlamıyla yeni bir işlevinin daha anlatılmasının hiçbir faydası olmayacaktır.

Ozil, verdiği örnekleri anlam açısından inceleyerek bunları amaç yan cümlelerine daha yakın görmüş ancak ekin etken görünümlü edilgen yapısına değinmemiştir. Bazı kullanımlarda biçimce farklı bir özellik gösteren ekin bu açıdan da değerlendirilmeye ihtiyacı olduğunu düşünmekteyiz. Banguoğlu *-(y)AcAK* sıfat-fiilinin gelecek zaman anlatımı dışında *yatacak yer, içecek su* gibi örneklerde ayrıca mahsusluk anlamı taşıdığını ve özellikle bu anlamdaki ekin edilen sıfat-fiili ifade ettiğini belirtir (2015, s. 426). Görünüşte etken gibi algılanan ve kullanılan *yiyecek bir şey, gidecek yer, yapacak iş* vb. örneklerin aslında edilgen anlamda olduğu fikrini paylaşan başka araştırmacılar da vardır (Lewis, 2000, s. 161; Karabulut, 2010, s. 394; Ersen-Rasch ve Onası, 2015, s. 260). Bununla beraber söz konusu ek *yiyecek bir şey, giyecek bir şey, içecek su* örneklerinde deyimsel kullanım olarak da değerlendirilmiştir (Underhill, 1985, s. 281).

Ekin yukarıda bahsedilen örneklerinin yabancılara yönelik Türkçe öğretimindeki yerini belirleyebilmek için öncelikle alanla ilgili ders kitaplarına bakmak gerekir. İncelediğimiz kitaplardan *Yedi İklim*'de ekin söz konusu kullanımına hiçbir başlık altında yer verilmemiştir. Dolayısıyla öğretim elemanına bu konuda herhangi bir çerçeve sunulmamıştır. *Yeni Hitit B1*'de *yiyecek ekmek, giyecek elbise, yakacak odun* örnekleri sıfat-fiillerin sözlüksel alt başlığında sıralanmıştır (2019, s. 186). *İstanbul* kitabında ise *Artık senin için yapacak bir şeyim kalmadı.* cümlesi tümleci işaret eden sıfat-fiiller başlığı altında verilmiştir (2017, s. 65). Ancak ders kitabındaki bu bölümde *-(y)AcAK*'lı yapıların hepsi iyelikli (*gideceğimiz otel, dinleyeceğimiz şarkı*) gösterilirken *yapacak bir şeyim* tamlamasındaki iyeliksiz kullanım dikkat çekmiş ve örnek bu yönüyle öğrencinin kafasını karıştıracığı düşüncesiyle tarafımızdan eleştirilerek verildiği yer bakımından uygun bulunmamıştır.

Göksel ve Kerslake, nitelenen ögenin belirsiz olduğu durumlarda ve *yaş* sözcüğünden önce *-(y)AcAK* sıfat-fiilin kişi eki almadan kullanılabileceğini [*Çayla yiyecek*] *bir şeyler* ve [*Seni anlayacak*] *yaşta değil* cümleleriyle göstermiştir (2005, s. 386). Buradan hareketle *İçecek bir şey getirdin mi?, Yiyecek bir şeyler almalısın., Anlatacak çok şey*

var. örneklerindeki iyeliksiz kullanım açıklamadaki gibi nitelenen ögenin belirsizliğine bağlanabilir.

3.2.1.3. -(y)AcAK olan Sıfat-fiilinin Öğretimi

Çalışmamız için incelediğimiz üç ders kitabının ikisinde (*İstanbul C1/+*, *Yeni Hitit B1*) -(y)AcAK sıfat-fiiliyle beraber -(y)AcAK olan yapısına da yer verildiği ancak *Yedi İklim*'de buna dair herhangi bir açıklamanın ya da örneğin bulunmadığı tespit edilmiştir. *İstanbul* ders kitabında hangi durumlarda -(y)AcAK'ın olan'lı şekline ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmemiş, *Yarın beni ziyaret edecek (olan) arkadaşımın adı Engin. (öznesel)* örneğinde olan sözcüğü bulunmadan da bu cümlenin kurulabileceği ve bunun sözlüksel²² sıfat-fiillerle karıştırılmaması gerektiği *Bakalım, gelecek günler neler gösterecek? (sözlüksel)* örneğiyle belirtilmiştir (2016, s. 121). Ders kitabında -(y)AcAK olan yapısının olan'sız da kullanılabileceğinin söylenmesi, bu konuyu öğretmek ve öğrenmek isteyenler için açıklayıcı değildir. Cümlede bu sözcüğün bulunup bulunmamasının hiçbir anlam farkına yol açmayacağını ifade etmek söz konusu biçimle ilgili doğru bir betimleme yapılmasını sağlar mı? İkisi arasında bir fark yoksa olan'lı şekil Türkçede hangi ihtiyacı karşılamak için ortaya çıkmış olabilir? Ders kitabında bu soruların tatmin edici bir açıklamasının yer almaması, ilgili konu üzerinde ayrıca durmamızı zorunlu hâle getirmiştir.

Yeni Hitit B1'de -(y)AcAK'la nitelenen isimlerin, içinde bulunduğu cümlenin öznesi olduğu vurgulanmak istendiğinde bu eke ayrıca olan sözcüğünün eklenebileceği *Yarın beni ziyaret edecek olan arkadaşımın adı Emre.* örneğiyle belirtilmiştir (2019, s. 186). Aynı örneğin olan'sız şekli ise -(y)An sıfat-fiilinin gelecek anlamının özellikle vurgulanmak istenmesiyle açıklanmıştır. Buna göre bir cümlede olan'a yer verilip verilmemesi o cümlede neyin vurgulanacağına bağlıdır.

Benhür, -(y)AcAK olan yapısındaki olan'lı şeklin kullanılmasını iki farklı görüşle dile getirmiştir. Bunlardan birincisi -(y)AcAK sıfat-fiil ekinin anlamını güçlendirmek ve sıfat

²² Özneyi işaret eden ve kalıcı isim terimlerini kullanan *İstanbul* (B2, 2017) kitabı, bir sonraki seviyede (C1/+, 2017) bunlar için öznesel ve sözlüksel ifadelerine yer vererek terim konusunda tutarlılık yakalayamamıştır. Ayrıca -(y)AcAK olan yapısının -hiçbir açıklama yapmadan- olan'sız şekliyle kullanıldığında sözlüksel sıfat-fiillerle karıştırılmaması gerektiğine not düşmesi anlaşılabilir değildir. Çünkü ders kitabı bunlara bir önceki seviyede ayrı bir bölüm ayırmıştır.

görevini daha da pekiştirmek, ikincisi ise -(y)An sıfat-fiilinin gelecek zaman anlamını özellikle belirtmek (1993, s. 29; 2012, s. 242). Buna göre -(y)An'lı yapının gelecek anlamı için -(y)AcAK yeterli görülmemekte, zamanın vurgulanması yönüyle eksik kalması *olan* sözcüğüyle giderilmektedir. Oysaki *Yeni Hitit*'te bunun tam tersinin söylenmesi, farklı kaynaklarda aynı biçim için yapılan açıklamalarda bir tutarlılığın olmadığını göstermektedir.

Kaynaklarda -(y)AcAK ekinin *olan*'lı biçiminde öznenin ya da zamanın vurgulanması dışında başka sebeplerin de rol oynadığı belirtilmiştir. Erkman Akerson ve Ozil, -(y)AcAK *olan*'lı sıfat-fiilin gelecekte bir noktada tamamlanacağını söylemekle birlikte bu biçimin -(y)AcAK'a göre daha kesin olduğunu ve belirtili ögelere daha çok yakıştığını ifade eder (2015, s. 228):

(1) Yarın tam on ikide **gelecek olan Ayşe**'yi karşılamaya hepimiz gideceğiz.

Bu cümlede hem *yarın* ve *tam on ikide* ifadeleriyle sağlanan zamansal kesinlikten hem de nitelenen öge *Ayşe*'nin belirtili ve istençli olmasından dolayı -(y)AcAK *olan*'ın kullanıldığı açıklanmıştır. Ancak aynı cümlede gelecekteki bir noktayı işaret eden *tam on ikide* ifadesi yer almasa da nitelenen unsurda kişi isminin (*Ayşe*) verilmesinden dolayı *olan*'lı yapıya yine ihtiyaç duyulacağını düşünmekteyiz.

(2) Umarız, ileride **çıkacak bazı yasalar** bu sorunları çözer.

Gelecekte ne zaman gerçekleşeceği tam da belli olmayan fiiller için -(y)AcAK ekinin daha uygun olduğu (2)'deki cümleyle belirtilmiştir. Bu ekin daha uygun olduğunu belirtmek, diğerini kullanmanın da yanlış olmadığını göstermez mi? Çünkü aynı cümleyi zamandaki belirsizliğin korunduğu ... *ileride çıkacak olan bazı yasalar* şeklinde *olan*'la da söylemek mümkündür. Dolayısıyla yabancı öğrencilere -(y)AcAK *olan*'lı örneklerde bütünü kapsayacak bir açıklama yapmak zor görünmektedir.

Ersen-Rasch ve Onası, -(y)AcAK veya -(y)AcAK *olan*'la kurulan cümlelerin bilgi yapısı bakımından farklı görünüme sahip olduklarına dikkat çeker (2015, s. 321):

- (3) a. Bursa'da **Yapılacak** Türk-Arap Turizm Buluşması, Arap Basınında
b. Bursa'da **gerçekleşecek olan** Türk-Arap Turizm Buluşması Arap basınında da geniş yer buldu.

Örneklerde (3a)'nın bir gazetede üst başlık, (3b)'nin ise aynı haber için alt başlık olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. -(y)AcAK'la nitelenen isim, ilk kez geçtiği yerde yeni bilgi kabul edildiğinden *olan*'sız şekil yazılmıştır. Ekin (3b)'de *olan*'lı biçiminin kullanılmasının nedeni ise verilen bilginin artık eski olmasıdır. Yabancı bir öğrenciye böyle bir açıklamanın uygulamasını yapabilmek, hem konu bütünlüğü olan hem de nitelenen isme dair bilgi yapısındaki farklılıkların göz önünde tutulduğu metinlerin bulunmasına bağlıdır. Ancak bu tarz metinleri her zaman bulmak kolay değildir.

Aynı araştırmacılar, bilgi yapısının göz ardı edildiği tek cümleden oluşan örneklerdeki *olan*'lı yapıyı ise nitelenen ismin belirli olmasına bağlamıştır (2015, s. 321):

- (4) a. Berkay eve **gelecek** çocuk bakıcısı arıyor.
b. Berkay eve **gelecek olan** çocuk bakıcısını arıyor.

(4a)'da eve gelecek çocuk bakıcısının belirli olmamasından dolayı -(y)AcAK ekinin, (4b)'de ise belirli bir çocuk bakıcısından bahsedildiği için *olan*'lı şeklin yazıldığı belirtilmiştir. Cümleler arasındaki tek fark (4b)'de nitelenen ad tamlamasında belirtme durumu ekinin bulunmasıdır. (4a)'daki belirsizlik bu ek sayesinde (4b)'de belirli hâle gelerek *olan*'ın kullanılmasını sağlamıştır. Ancak *Seninle evlenecek olan adama acıyorum*. Ya da *Bu işi yapacak olan birisi böyle davranmaz*. Cümlelerindeki gibi nitelenen ismin belirsiz olduğu örneklerde de söz konusu yapı bulunabilmektedir. Bu nedenle belirlilik ve *olan* arasındaki ilişkiyi genelleyerek bir kural oluşturmaya çalışmak her zaman için geçerli olmayabilir.

Söz konusu yapıya çalışmasında yer veren diğer bir araştırmacı da Underhill'dir:

- (5) a. Gazeteyi **getirecek (olan)** çocuğa para vereceğim.
b. Bu yazıyı **okuyacak olan** sen...

Underhill, -(y)AcAK sıfat-fiilinden sonra genellikle *olan* sözcüğünün kullanıldığını ancak geçmiş zaman sıfat-fiilindeki kadar kullanımına tam anlamıyla ihtiyaç duyulan bir yapı olmadığını ifade etmiş ve bazı istisna durumlar haricinde diyerek yukarıdaki iki örneği vermiştir (1985, s. 280). Ancak Underhill'in açıklaması da *olan*'lı biçimle ilgili soru işaretlerini gidermemekle beraber bahsettiği istisna durumların da ne olduğu örneklerde çok açık değildir. (5a)'da *olan*'ın *İstanbul* ders kitabındaki (2016, s. 121)

gibi parantez içinde yazılması bu biçimin cümlede gerekli olmadığını ve kullanıcının isteğine bırakıldığını gösterir. Demek ki Underhill (5a)'daki örneğin *olan*'lı ve *olan*'sız şekli arasında bir fark bulunmadığını, her iki durumda da kullanımının mümkün olduğunu düşünmektedir. (5b)'de ise *olan*'ın parantezle verilmemesi cümlede bu biçimin gerekli olduğunu işaret eder. Bu gerekliliğin nedeni belirtilmese de bunun *sen* kişi zamirinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu örnek nitelenen unsurun belirli olması bakımından Erkman Akerson ve Ozil'in verdikleri ...*gelecek olan Ayşe* (bk.ör.1) örneğiyle benzerlik göstermektedir. İki örnek arasındaki tek fark ise (5b)'de zamansal kesinlik bildiren bir ifadenin olmamasıdır. Dolayısıyla *olan*'lı şeklin ortaya çıkmasında nitelenen ögenin kişi ismi ya da zamiri olması, zamansal kesinlik bildiren ifadelerin kullanılmasından daha etkili görünmektedir.

Göksel ve Kerlake, *-(y)An* sıfat-fiilinin resmî olmayan dil kullanımı bağlamında gelecek zamana atıfta bulunduğunu söylemekle beraber bunun resmî karşılığı olarak *-(y)AcAK olan* yapısından yararlandığını belirtir (2005, s. 393):

- (6) a. **[Yarın çıkan]** gazetede önemli bir yazı bulunacak.
b. **[Yarın çıkacak olan]** gazetede önemli bir yazı bulunacak.

Bu bölümde *-(y)AcAK* sıfat-fiilinin hangi durumlarda *olan*'lı şekliyle beraber kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için hem ders kitaplarının hem de alanla ilgili diğer kaynakların *-(y)AcAK olan* yapısına nasıl bir açıklama getirdikleri ve bunu hangi örneklerle destekledikleri değerlendirilmiştir. Ancak bahsedilen kaynakların konuya bakış açılarında tam bir bütünlük yakalanamadığı için değerlendirme sonucunda ilgili yapıya ait genelgeçer bir kural ortaya konulamamıştır. Bu bakış açıları özet olarak toparlandığında *olan*'lı şeklin kullanılmasında *-(y)AcAK* sıfat-fiilinin anlamını kuvvetlendirerek sıfat görevinin daha da pekiştirilmesinin, *-(y)AcAK*'la nitelenen ismin; cümlenin öznesi olmasının ya da gelecek zaman anlamının özellikle vurgulanmak istenmesinin, belirli (belirtili) olmasının, bilgi yapısı bakımından verilmiş/eski bilgi görünümüne sahip olmasının ve gelecek zamana da gönderimde bulunan *-(y)An* sıfat-fiilinin resmiyetteki karşılığı olarak görülmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kullanımında birden fazla etkenin rol oynadığı böyle bir yapının yabancı öğrenciye anlatılması, anlatılsa bile üretime yönelik dil becerilerinde çıktı olarak gözlemlenmesi çok da kolay görünmemektedir. Bu nedenle öğretim elemanı, öncelikle

bu konunun ders kitabında yer alıp almamasına bakmadan sınıfındaki hedef kitle için gerekli olup olmadığına karar verip buna göre ders planlamasını yapmalıdır. Konuyla ilgili bizim önerimiz *-(y)AcAK* sıfat-fiiline öncelik verilmesi, *-(y)AcAK olan* yapısının ise -anlatılacaksa- sonraki ünitelerde ya da seviyelerde öğretiminin yapılmasıdır.

3.2.1.4. *-miş* Sıfat-fiilinin Öğretimi

-miş, Türkçede *-DI* ile beraber geçmiş zamanı işaret eden ve geleneksel dil bilgisi kitaplarında *duyulan, öğrenilen ya da belirsiz geçmiş zaman* gibi farklı terimlerle belirtilen bir ektir. Olayın, konuşma anından önce gerçekleştiğini bildirmesi her iki ek için ortak bir özellikken *-miş*'in hem kanıtsallık²³ hem dolaylılık bildirmesi ikisi arasındaki en önemli farkı oluşturmaktadır. Temel seviyede öğretilen bu yapıyı, yabancı öğrenciler bilgiyi başkasından duyma yönüyle daha çok kullanmalarına rağmen çıkarımda bulunma, varsayma, dokunma, koklama gibi değişik kaynaklardan dolaylı olarak elde edilen bilgiyi aynı yapıyla ifade etmekte zorlanmaktadırlar.

Çalışmamızın bu bölümünde *-miş*'in zaman eki dışında sıfat-fiil fonksiyonuna değinilecektir. Türkçede fiil kök veya gövdelerine *-miş* getirilerek geçmiş zaman anlamlı sıfat-fiiller elde edilir. Bu konudan önce ilgili yapının zaman eki olarak öğrenilmesi, biçimsel özelliklerinin de bilinmesini beraberinde getirirken kullanım ve anlam boyutu için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü yabancı öğrenciler bu biçimi *Arkadaşım dün okula gitmemiş.*, *Gece yağmur yağmış.* Gibi cümlelerin yüklemleştiricisi göreviyle ve yukarıda bahsedilen anlam özellikleriyle bilmektedir. Ancak sıfat-fiil konusunda bu özellikler değişecektir. Öğretim elemanı konuya giriş yapmadan önce tahtaya *-miş*'in zaman eki fonksiyonunu örneklediren birkaç cümle yazarak ekin ünlü uyumuna göre farklı şekilleri olduğunu ve olumsuzunun *-mA-* ile yapıldığını hatırlatabilir. Bu hatırlatmadan sonra da *-miş*'in sıfat-fiil eki olarak farklılaşan özelliklerine değinebilir:

- (1) a. Çocuklar acıkmış. **Onlar** iki tabak yemek yedi.
- b. **Acıkmış çocuklar** iki tabak yemek yedi.

²³ Ayrıntı için bk. Bacanlı , 2006; Demir, 2012.

(1b)'de *-mİş* eki, *-(y)AcAK* sıfat-fiili gibi yapısı bakımından bir değişikliğe uğramadan sıfat cümlesi kurmuştur. (1a)'daki birinci cümleden dönüştürülen *Acıkmış çocuklar* ifadesinin bir üst cümleye taşınması, gönderimde bulunduğu *onlar* zamirinin yerine yazılmasıyla yapılır. Örnekte görüldüğü gibi *-mİş*'li yan cümle kurma ve bunu temel cümleye taşıma işlemleri *-(y)An* ve *-(y)AcAK* ekleriyle benzerlik göstermektedir. Her iki ekin *-mİş*'tan önce öğretilmesi ve işlem basamaklarındaki bu benzerlik sayesinde yabancı öğrenciler *Hayvanlar susamış-susamış hayvanlar, yapraklar sararmış-sararmış yapraklar* gibi *-mİş*'li sıfat cümlesini rahatlıkla kurabilecektir. Ancak (1a) ve (1b)'de biçimce aynı olan ekin işlev yönüyle farklı olması üzerinde durulması gereken noktadır. (1a)'da yüklemleştirici göreviyle kullanılan çekimli fiil, (1b)'de kendisinden sonra gelen ismi niteleyerek cümlenin öznesi olmakla beraber kanıtsallık ve dolaylılık anlamlarından sıyrılarak sadece geçmiş zamanı belirtme değerini korumaktadır. Yabancı öğrenciler için ekin yeni olan bu özelliği bol alıştırmaya yapılarak kavratılmalıdır. Alıştırmalarda ayrıca ekin olumsuz şeklini ve nitelediği isimde farklı ad durum ekleriyle beraber çokluk kullanımını da içeren cümlelerin olmasına dikkat edilmelidir:

- (2) a. Kazada insanlar yaralanmış. Çevredeki vatandaşlar **onlara** yardım etmiş.
b. Çevredeki vatandaşlar **kazada yaralanmış insanlara** yardım etmiş.
- (3) a. Bazı öğrenciler formu doldurmamış. **Onların** sınavları geçerli değil.
b. **Formu doldurmamış öğrencilerin** sınavları geçerli değil.

Yukarıdaki örneklerden farklı olarak birinci cümlenin yüklemde *-mİş*'in yanı sıra *-DI* eki de kullanılabilir:

- (4) a. Yumurtalar pişti. **Onları** kahvaltı masasına koyacağım.
b. **Pişmiş yumurtaları** kahvaltı masasına koyacağım.

Örnek (2) ve (3)'te ilk cümledeki *-mİş* eki biçimce aynı kalarak niteleme göreviyle (2b) ve (3b)'de yerini almıştır. Ancak (4)'te ise *-DI* ekinden dolayı farklı bir durum söz konusudur. Bu ek (4b)'de sıfat işlevini üstlenebilmek için silinmiş, yerine *-mİş* yazılmıştır. Öğrencilere her iki ekin olduğu bu tür örnekler verilerek cümle birleştirme alıştırmalarının birincisinde *-mİş*'la beraber *-DI* ekinin de olabileceği gösterilebilir.

Burada ikinci cümledeki zaman ekleri üzerinde durulmamıştır. Bunun nedeni temel cümlelerin zamanı ne olursa olsun *-mİş*'li sıfat cümlesinin her zaman öncekilik bildirmesidir. Söz konusu yapıyla ilgili bu özellik dönüştürme alıştırmalarıyla öğrencilere kavratılabilir.

Özneyi niteleyen diğer sıfat-fiil ekleri gibi *-mİş* eki de çatı ekleriyle kullanılabilir. Bu ekin özellikle edilgen yapıyla birlikteliği yaygındır: *kırılmış cam, yırtılmış kâğıt, bozulmuş yemek, haşlanmış yumurta, dilimlenmiş ekmek* gibi. Bacanlı, sonuç bildiren fiillerin durağan durumları iletmek için edilgen fiillerle son derece uyumlu olduğunu ifade eder (2008, s. 12). Bu uyumu da edilgen fiillerin durağan görünümlü olmasıyla açıklar. Bu nedenle dil bilgisi sıralamasında edilgen konusunun sıfat-fiilden önce anlatılmasında fayda vardır.

3.2.1.5. *-mİş* Olan Sıfat-fiilin Öğretimi

Çalışmamız için incelediğimiz ders kitaplarından ikisinde (*İstanbul C1/+*, *Yeni Hitit B1*), *-mİş*'la beraber *-mİş* olan yapısının da yer aldığı ancak *Yedi İklim*'de bununla ilgili hiçbir açıklamanın ya da örneğin bulunmadığı tespit edilmiştir. *İstanbul* kitabında *-mİş*'in *olan*'lı şeklinin hangi durumlarda ortaya çıkabileceğine hiç değinilmemiş, *Bu kitabı okumuş olan öğrenciler el kaldırsın*. Örneğiyle *olan* sözcüğüne yer verilmeden de bu cümlelerin kurulabileceğine dair not düşülmüştür (2016, s. 121). Böyle bir nottan, *-mİş*'in *olan*'lı ya da *olan*'sız kullanımı arasında hiçbir fark olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer ikisi arasında herhangi bir fark yoksa *olan*'lı şekil neden kullanılmaktadır? Ders kitabında belirtildiği gibi bu iki yapı birbirini tamamen karşılamakta mıdır? Bu soruların cevaplanmaya ihtiyacı olduğunu düşünmekteyiz. Ancak buna geçmeden önce *Yeni Hitit*'te söz konusu yapının nasıl yer verildiğine bakmak gerekir. Bu kitapta *-mİş* sıfat-fiilinin nitelediği ismin özne olduğu vurgulanmak istendiğinde bu yapıya ayrıca *olan* sözcüğünün eklenebileceği *Eskimiş olan eşyaları yakında değiştireceğiz*. örneğiyle gösterilmiştir (2019, s. 186). Aynı cümlelerin *olan*'sız şeklinde ise *-mİş*'in geçmişte bitmişliği özellikle vurgulamak için kullanıldığı ifade edilmiştir. Buradan hareketle her iki yapıda da vurgunun ön planda tutulduğu ancak bunların seçimine göre vurgulanmak istenenlerin farklılık gösterebileceği sonucu çıkarılabilir. Ancak *-mİş* ve *-mİş* olan

arasındaki fark sadece bununla açıklanabilir mi yoksa bunun başka sebepleri de var mıdır?

Benhür, *-mİş* ekinin kesin bitmişlik anlatan sıfatlar (*yıkılmış bina, çöpe atılmış kâğıt*) yaptığını, *-mİş olan*'ın ise *-(y)An* sıfat-fiilinin geçmiş zaman anlamı özellikle belirtmek istendiğinde (*seçilmiş olan tüm resimler*) kullanıldığını ifade eder (2012, s. 242). Oysaki *Yeni Hitit*, ekin *olan*'lı şeklinin ortaya çıkmasını öznenin vurgulanmasına bağlamıştır. Dolayısıyla farklı kaynaklarda aynı yapı için birbiriyle çelişen ifadelerin olduğu görülmektedir.

Erkman Akerson ve Ozil, *-mİş* sıfat-fiilinin geçmişte tamamlanmış ve tamamlanmasının üstünden çok uzun süre geçmiş olan fillere gönderme yaptığını söylemekle beraber bu durumun artık nitelenen ismin sürekli ve durağan bir özelliği hâline geldiğini ekler (2015, s. 227):

(3) **Kurumuş** dallar kesilmeli.

Örnek (1)'de dalların kuruma süreci tamamlandığı ve kurumuş olma artık dalların durağan bir özelliği hâline geldiği için *-mİş* kullanılmıştır. Burada bahsedilen özellik temelde postterminal²⁴ (Csató ve Johanson 1998, s. 216) bakış açısının bir sonucudur. *Solmuş çiçekler, kırılmış cam, haşlanmış yumurta, ağarmış saçlar* vb.nde fiil kritik sınırın aşıldığı bir safhada gösterilmektedir. Ders kitaplarında örneklerine sıkça rastlanılan bu tür sözcük gruplarının oluşmasında *-mİş*'ın sıfat olarak kalıplaşmaya daha elverişli olması etkili görünmektedir ve bunların öğretiminde görsellerden yararlanılması son derece yararlı olacaktır.

Erkman Akerson ve Ozil, *-mİş olan*'da fiilin tamamlanmasıyla ortaya çıkan durumun henüz süreklilik kazanmadığını belirterek fiilin bir kezlik ve *-mİş*'a göre daha yakın bir geçmişte gerçekleştiğini, belirtili adları nitelemeye daha yatkın olduğunu ekler (2015, s. 228):

(2) Böylece yargıca bildiği her şeyi **anlatmış olan** tanık gönül rahatlığıyla yerine oturdu.

²⁴ Postterminal (sınır ötesi/sonrası) bakış açısında, fiilin kritik sınırının aşıldığı bir kesit gözlemlenir. Konuşmaya göre geçmiş olarak yorumlanan bu bakışla geçmiş zaman bildiren şekiller arasında yakın bir ilişki vardır (Uğurlu, 2003).

Yukarıdaki açıklamaya göre bu cümlede anlatmış olma işi gerçekleşmiş ve bitmiştir ancak bu, nitelenen ve belirtili olarak kullanılan *tanık* isminin durağan bir özelliği hâline gelmemiştir. Bu nedenle örnekteki *anlatmış olan* yerine sadece *anlatmış* yazılamaz. Yabancı bir öğrenci için böyle bir örnekte *olan*'ın kullanımına dair anlaşılabilir açıklama nitelenen ismin belirtili/belirli olmasıdır. Yoksa fiilin bir kezlik olup olmaması ya da bunun uzak/yakın bir geçmişte gerçekleşip gerçekleşmemesi onun için çok açıklayıcı gibi durmamaktadır.

-miş'in *olan*'lı yapısının ortaya çıkmasıyla nitelenen ismin belirli olması arasında ilişki kuran başka araştırmacılar da vardır (Underhill, 1985; Ersen-Rasch ve Onası, 2015):

(3) **İstasyona gelmiş olan trenden** insanlar iniyordu.

(4) **Masada oturmuş olan Ahmet** gazeteyi okuyordu.

Underhill, nitelenen isim belirli veya insan ise *olan*'ın gerekli olduğunu örnek (3) ve (4)'le açıklar. Aksi takdirde kullanımının isteğe bağlı olduğunu, bu konuda kuralların sabit olmadığını ekler (1985, s. 280). Böyle ucu açık bir ekleme yapılması, ilgili yapıya dair kesin bir çerçevenin çizilemeyeceğinin de bir göstergesidir.

(5) İçinizde daha önce **tezgâhtarlık yapmış** ya da **kasada çalışmış birisi** var mı?

Ersen-Rasch ve Onası örnek (5)'te *-miş*'in *olan*'sız kullanılmasını, bu ekle nitelenen ismin belirsizliğine bağlar (2015, s. 323) ve bu açıklamaları onları yukarıda bahsedilen araştırmacılarla ortak bir noktada buluşturur. Ancak örnek (5)'i *...çalışmış olan birisi var mı?* Şeklinde kullanmak da mümkündür. Nitelenen ismin yine belirsizliğini koruduğu böyle bir cümlede *olan* için ne söylenebilir? Yukarıdaki kuralla çelişen bu durum tamamen belirsizliği ifade eden *birisi* zamirini biraz daha belirli hâle getirme çabasından mı kaynaklanmaktadır? Ayrıca aynı cümle *...çalışmış olan var mı?* Biçiminde de görülebilir. Peki buradaki *olan*'ın bulunmasında nitelenen ismin düşmesinin ya da sıfat-fiille de kullanılabilen *var/yok*'lu soru kalıplarının bir etkisi var mıdır? Örnek (5)'in üç farklı şekilde söylenebilmesi bu konu hakkında birden fazla soru işaretinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür cümlelerin sadece tek bir kuralla izah

edilememesi bunların yabancı öğrenciye anlatılmasında birtakım zorlukları da beraberinde getirecektir.

Ancak *-miş*'in *olan*'la kullanılmasının diğer bir nedeni olarak da nitelenen ismin bilgi yapısı bakımından farklı görünüm sergilemesini belirtmeleri, onları diğerlerinden ayırmaktadır:

- (3) İki tür destan vardır: Biri çok eskiden saz ozanları ya da ulusal bir ozan tarafından **söylenmiş doğal destan**dır (...) Öteki de yakın çağlarda belli bir ozan tarafından **yazılmış olan yapma destan**dır.

Örnek (6)'da *-miş*'la nitelenen *destan* ismi metinde ilk kez geçtiği yerde yeni bilgi kabul edildiği için *olan*'sız yapı tercih edilmiştir. Metnin devamında *olan*'lı şeklin yazılmasının sebebi ise *destan* isminin artık eski, önceden verilmiş bilgi olmasıdır. Bilginin yeni/eski oluşuyla kullanım farkının belirtildiği iki yapı için metnin bütününe iyi takip edilmesi gerekir.

Diğer araştırmacılardan farklı olarak *-miş olan* yapısı, *-(y)An*'la belirtilmiş sıfat cümlesinin biraz daha resmî değişkeni olarak da değerlendirilmiştir (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 395):

- (3) [kızı dün gelen] kadın / [kızı dün gelmiş olan] kadın

Bu bölümdeki amacımız *-miş*'in hangi durumlarda *olan*'lı biçiminin ortaya çıktığına cevap bulmaya çalışarak yabancı öğrencilere bu yapıyı öğretmek isteyen öğretim elemanına yol gösterebilmektir. Bu nedenle mevcut kaynaklar belirlenen hedefe yönelik olarak taranmış, konuyla ilgili açıklamalara ve örneklere yer verilmiştir. Ancak açıklamalarda benzer ve ayrılan noktaların bulunması söz konusu yapıyla ilgili geçerli olabilecek genel bir kurala ulaşmayı engellemiştir. *Olan*'lı şeklin ortaya çıkmasında *-miş*'la nitelenen ismin; cümlenin öznesi olmasının ya da geçmiş zaman anlamının vurgulanmak istenmesinin, belirli (belirtili) olmasının, bilgi yapısı bakımından verilmiş bilgi görünümüne sahip olmasının, *-miş*'li sıfat-fiilin yakın bir geçmişte gerçekleşerek nitelediği ismin durağan bir özelliği hâline gelmesinin ve *-(y)An* ekinin resmîyetteki karşılığı olarak görülmesinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak elde edilen bu sonucun hem öğretim elemanının hem de öğrencinin işini ne kadar kolaylaştıracağı tartışmaya açık gibi durmaktadır. Çünkü çok fazla kullanılmayan ve yeri geldiğinde *Dün tahtaya şiir yazan / yazmış olan öğrenci bugün gelmedi* örneğindeki gibi başka bir yapıyla da karşılanabilecek *-miş olan* için yabancı öğrenciye bu kadar bilgi yüklemeye

gerek var mı ya da bunlardan sadece birini söylemek bütünü için kapsayıcı olabilir mi? Bu nedenlerden dolayı, ders planlaması hedef kitlenin ihtiyacına göre yapılmalı, öğretim elemanı tarafından bu yapının öğretilip öğretilmeyeceğine karar verilmelidir. Ancak konuyla ilgili bizim önerimiz *-mİş olan*'a ders planlamasında öncelik verilmemesi, yapı özellikle öğretilmek isteniyorsa da bunun öğretiminin sonraki ünitelere ya da seviyelere bırakılması yönündedir.

3.2.1.6. *-mAktA olan* Sıfat-fiilin Öğretimi

Erkman Akerson ve Ozil'in yapmış olduğu ve çalışmamızda esas aldığımız sınıflandırmada²⁵ özneyi niteleyen sıfat-fiil ekleri arasında her ne kadar *-mAktA olan* yapısı yer almasa da incelediğimiz üç ders kitabının birinde (*Yeni Hitit B1*) bu yapının bulunması, onunla ilgili açıklama yapılmasını gerekli kılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmek için *-mAktA*²⁷ eki hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra bu ekin *olan* sözcüğüyle birleşmiş şeklinin hangi durumlarda kullanıldığına değinilecektir.

Korkmaz *-mAktA* ekinin, süren bir oluşu ve kılışı kesin olarak anlattığını belirterek bu ekin *-(I)yor*'lu şekillere göre zaman çerçevesinin daha dar olduğunu vurgulamıştır. Ekteki *sürmekte oluş* özelliğinin *içinde bulunma* işlevi taşıyan *-DA* bulunma durum ekinden kaynaklandığını ileri sürmüştür (2017, s. 557).

Ergin, *-mAktA*'lı şekilde bildirilen hareketin mutlaka başlamış olduğunu söylemekle birlikte *-(I)yor* ekli şeklin ise bazen başlamamış fakat başlamak üzere olan hareket için de kullanılabilmesini (*Biraz sonra geliyorum., Biraz sonra gelmekteyim.*) bu iki ek arasındaki temel fark olarak göstermiştir. Ayrıca *-mAktA*'nın daha belirli, daha kesin bir şimdiki zaman bildirdiğini açıklayarak bu farklılığa bir ekleme yapmıştır (1998, s. 298).

Johanson'a göre Türkçede şimdiki zaman ifade eden *-(I)yor, -(A/I)r* ve *-mAktA* biçimleri odaklılık açısından birbirinden ayrılmakta ve *-mAktA[dIr]* biçimi sadece odaklı şimdiki zaman için kullanılmaktadır (1994, s. 255).

²⁵ bk. s. 80.

²⁷ *-mAktA* mastar eki ve *-DA* bulunma durum ekinin birleşmesinden oluşan bu yapıyı Ergin *fiil isimleri ile yapılan şimdiki zaman* başlığı altında incelemiştir (1998, s. 297), Erkman Akerson ve Ozil, aynı yapı için *adlaşmış bir fiil biçimi* ifadesini kullanmıştır (2015, s. 228).

Daha çok yazı dilinde karşılaşılan *-mAktA* eki, resmî ve akademik söylem alanlarına sahiptir. Akaslan bu ekin halkın dilinde, senli benli dil düzleminde, resmiyetin olmadığı mekân ve ortamlardaki konuşmalarda ya da diğer günlük konuşmalarda ve sohbetlerde yani informel günlük dilde kullanılmayacağını ifade eder (2011, s. 341).

Buraya kadar hakkında genel olarak bilgi verilen *-mAktA* eki, *olan* sözcüğü sayesinde sıfat-fiil görevini üstlenir. Erkman Akerson ve Ozil (2015, s. 228), Ediskun (2017, s. 250), Behür (2012, s. 242) *-(y)An* ekli sıfat-fiile kesin bir şimdiki zaman anlamı kazandırılmak istendiğinde *-mAktA olan* yapısına yer verilebileceğini belirtmiştir:

- (1) Ödev yapan öğrenciler müzik dinliyor.
- (2) Ödev yapmakta olan öğrenciler müzik dinliyor.

Örnek (1)'de öğrencilerin ödev yapma işinin bitip bitmediğiyle ya da bu işe hâlâ devam edip etmedikleriyle ilgili kesin bir yorum yapılamaz. Ancak (2)'de ödev yapma işinin şu anda devam ettiğini, *yap-* ve *dinle-* fiilleri arasında eş zamanlılık ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle *-mAktA olan* yapısının, *-(y)An* ekine göre sınırları daha belirli bir zamana göndermede bulunduğu ve *ödev yapma* işinin hâlâ devam ettiği sonucu çıkarılabilir. Johanson özellikle sıfat-fiil cümlesinin yüklemine *-mAktA ol-* birleşik yapısı varsa *-(y)An* ekinin, “odaksız intraterminal²⁸” bir biçim olarak işlev gördüğünü söyler (1998, s. 61).

Ersen-Rasch ve Onası, olay zamanını belirtirken şimdiki veya geçmişteki sürerlik için *-mAktA olan/olduğu*, bazen de zaman birimini daraltarak şimdiki zamana atıf için *-(I)yor olan* yapıları fiiller kullanıldığını belirtir (2015, s. 326). Korkmaz da *-(I)yor olan* yapısına değinen diğer bir araştırmacıdır (2017, s. 808). Ona göre hâlen sürmekte olan bir hareketi, bağlı bulunduğu ada nitelik olarak veren *-(y)An*'lı sıfat-fiil, zaman bakımından *-(I)yor olan*, *-mAktA olan* anlamını taşımaktadır. Ancak Akaslan, *-(I)yor olan* yapıları fiillerin kullanımıyla ilgili Ersen-Rasch ve Onası ile Korkmaz'dan farklı düşünmektedir. Akaslan, *-mAktA olan* yapısının yaygın olarak yazılarda ve formel konuşmalarda sürmekte olanı belirtmek için kullanılmasının nedenini *-(I)yor*'un *ol-* fiiliyle sıfat-fiilli yapısının olmamasına bağlar (2011, s. 335). Bundan dolayı da *Konuşmakta olan adamı*

²⁸ İntraterminal bakış açısı konuşmacıya olayı, başlangıç sınırı ile bitiş sınırı arasında yani süreç safhasında gözlemlene imkânı vermektedir (Aydemir, 2019, s. 100).

tanyorum. cümlesini doğru kabul ederken *Konuşuyor olan adamı tanyorum.* cümlesini yanlış kabul etmektedir.

İnceleme kapsamında ele aldığımız ders kitaplarından *İstanbul* ve *Yedi İklim*'de sıfat-fiiller konusunda rastlanılmayan *-mAktA olan* yapısı, sadece *Yeni Hitit B1* (2019, ss. 91,186) ders kitabında tespit edilmiştir²⁹:

(3) Şu anda kürsüde konuşmakta olan adamı tanyor musun?

(*Yeni Hitit B1* DK, 2019, s. 186)

İki cümlenin *-makta olan* ifadesiyle birleştirilmeden önceki hâli şöyle gösterilebilir:

- a. Şu anda kürsüde bir adam konuşuyor. O adamı tanyor musun?
- b. Şu anda kürsüde bir adam konuşmakta. O adamı tanyor musun?

Özneyi niteleyen sıfat-fiillere öncelikle *-(y)An*'ın öğretimiyle başlandığı ve bununla ilgili gerekli alıştırmaların yapıldığı düşünüldüğünde (a)'daki cümleleri yabancı bir öğrenci *Şu anda kürsüde konuşan adamı tanyor musun?* şeklinde rahatlıkla birleştirebilecektir. Birleştirme işlemi yapıldıktan sonra bunun alternatifini olarak da *Şu anda kürsüde konuşmakta olan adamı tanyor musun?* cümlesi yazılarak *-mAktA olan* yapısındaki ekin, ünlü uyumuna göre kalın ve ince sıradaki biçiminden, olumsuz hâlinin çok fazla kullanılmadığından, özellikle şimdiki zamanı vurgulamaya yaradığından bahsedilerek farklı etkinliklerle bu yapı pekiştirilebilir. Örnekteki birleştirmeden hareketle yabancı öğrenci *şu anda* zaman zarfıyla da desteklenen (a)'daki birinci cümlenin yüklemine yer alan *-(I)yor*'un sıfat-fiilli cümlede eş zamanlılık ve bitmemişlik karşılığı olarak hem *-(y)An*'ı hem de *-mAktA olan* yapısını öğrenmiş olacaktır. Ancak (b)'de birinci cümlenin yüklemine kullanılan *-mAktA* ekini öğrenci bilmiyorsa cümledeki yüklemleştircinin bu ekle verilmesi karışıklığa sebep olabilir. Çünkü buradaki amaç *-mAktA* ekini değil *-mAktA olan* yapısını öğretmektir. Hedeflenen yapının öğretim planlaması yapılırken cümlede bilinmeyen sadece o yapı olmalı, bir bilinmeyen yanına başka bir bilinmeyen eklenmemelidir. Dolayısıyla öğrencinin bildiklerinden hareketle bilmediği bir yapıyla tanışması sağlanmalıdır.

-(y)An'lı sıfat-fiillere göre daha uzun ve karmaşık bir biçime sahip olmasından ayrıca konuşma dilinde çok fazla tercih edilmemesinden dolayı *-mAktA olan* yapısının ders

²⁹ İncelenen ders kitaplarının hiçbirinde *-(I)yor olan* yapısı tespit edilmemiştir.

kitaplarında bulunması doğru mudur? Aslında ders kitaplarında bu yapıya yer verilip verilmemesinin doğruluğundan çok bunun Türkçe bilmeyen bir öğrenci için gerekli olup olmadığına değinmek daha faydalı bir sonuca ulaşılmasını sağlayabilir. Bu yapının ders kitaplarında işlenip işlenmemesi onun öğretiminde belirleyici olmamalıdır. Burada esas belirleyici olan unsur, yabancı öğrencilerin dil öğrenme ihtiyaçlarıdır. Akademik düzeyde eğitim almak için Türkiye'ye gelen bir öğrencinin *-mAktA olan* yapısıyla karşılaşma ihtimali çok yüksektir ve bu yapıyı bilmek onun için bir gereklilik olabilir. Ancak Türkçeyi sadece günlük işlerini halledebilmek amacıyla öğrenmek isteyen biri için aynı gereklilikten söz edemeyiz. Dolayısıyla akademik hedefi olan öğrencilere *-(y)An*'lı sıfat-fiillerle birlikte *-mAktA olan* yapısı öğretilirken böyle bir amaç taşımayan öğrencilere ise sadece *-(y)An*'lı şekillerin öğretilmesi daha yararlı olacaktır.

3.2.2. Tümleci Niteleyen Sıfat-fiiller

Erkman Akerson ve Ozil, öznesi dışında herhangi bir ögesini niteleyen sıfat-fiiller için *tümlecini niteleyen sıfat-fiiller* ifadesini kullanmış ve *-DIĞI*, *-mİş olduğu*, *-(y)AcAĞI/- (y)AcAk olduğu* eklerini bu başlık altında toplamıştır (2015, s. 100). Yapılan sınıflandırmadan hareketle çalışmamızın bu bölümünde yaygın bir kullanım alanına sahip olan *-DIĞI* ve *-(y)AcAĞI* eklerinin öğretimine yer verilmiştir.

3.2.2.1. *-DIĞI* Sıfat-fiilinde Zaman

-DIK sıfat-fiili ve üçüncü kişi iyeliğin birleşmesiyle karşımıza çıkan bu ekin öğretimine geçmeden önce taşıdığı zaman kavramına ayrıca değinmek gerekir. Bunun nedeni ekin *-(y)An* sıfat-fiilinde olduğu gibi kullanıma göre farklı zamanları bildirebilmesidir. Geleneksel dil bilgisi kitaplarında *-DIK* sıfat-fiilinin geçmiş zaman anlamı içerdiği belirtilmiştir (Ergin, 1998, s. 335; Banguoğlu, 2015, s. 423; Korkmaz, 2017, s. 785). Ersen-Rasch ve Onası ise iyelik ekli *-DIĞI* sıfat-fiilinin geçmiş zamanla beraber şimdiki zaman anlamında da kullanıldığını söylemiştir (2015, s. 316). Aydemir de *-DIK* ekinde zaman açısından kesin bir öncelik (geçmiş zaman) anlamı olduğunu ancak *-DIĞI* ekinin bahsedilen zamanın yanı sıra eşzamanlılık (şimdiki zaman) da bildirdiğini ve bu yönüyle de *-DIK*'tan kesin bir şekilde ayrıldığını ifade etmiştir (2019, s. 106). Erkman

Akerson ve Ozil ise bu iki zamanla beraber ekin dilimlenmemiş zamana (geniş) da gönderme yaptığına dikkat çekmiştir (2015, s. 230).

Çalışmamız için incelediğimiz yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarından *İstanbul B2* ders kitabında (2017, s. 64) ve *Yeni Hitit B1* öğretmen kitabında (2011, s. 124) söz konusu ekin zaman değeri taşıdığına ve zamansal gönderimin geçmiş, geniş veya şimdiki zaman olabileceğine yer verilmiş ancak hangi durumlarda bu zamanlarda değerlendirilebilecekleriyle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. *Yedi İklim B1* ders ve öğretmen kitabında ise ekin taşıdığı zaman kavramına hiç değinilmemiş, öğretmen kitabında öğretim elemanı bu ekin sıfat tamlaması oluşturma işlevinin anlatılması için yönlendirilmiştir (2018, s. 160).

-*DIĞI* ekli niteleme işlevli yan cümlenin bir zaman yerine birden fazla zamanı karşılayabilmesi konunun yabancı öğrencilere öğretilmesinde birtakım zorlukları beraberinde getirebilir. Örneğin *Dinlediğin şarkı* sıfat-fiil grubu; yerine göre şimdiki, geçmiş veya geniş zaman anlamı taşıyabilir. Cümledeki zamanı netleştirebilmek için bağlama ya da zaman zarflarına ihtiyaç vardır. Aynı örneği *Dün dinlediğin şarkıyı beğendin mi?*, *Şu anda dinlediğin şarkıyı kim söylüyor?* ve *Her sabah dinlediğin şarkıdan bıktım.* cümlelerindeki gibi *dün*, *şu anda* ve *her sabah* zaman zarflarıyla kullanmak sıfat-fiil grubundaki zamanı somutlaştırmaya yardım ederek yabancı öğrencilerin işini de kolaylaştırabilmektedir.

3.2.2.1.1. -*DIĞI* Sıfat-fiilin Öğretimi

Fiil kök ya da gövdelerine *-DIK +iyelik* ekinin getirilmesiyle oluşturulan bu sıfat-fiil, özne tipi sıfat-fiillerde olduğu gibi niteleme amacıyla kullanılır. Bu yönüyle de ekin işlevi aslında yabancı bir öğrenci tarafından bilinmektedir. Ancak bu ekin ilgi-iyelikli yapısıyla beraber özne dışındaki bir ögeyi nitelemesi, hem biçimsel hem de söz dizimsel farklılığını meydana getirmektedir. Bu farklılık da öğrencinin yeni karşılaştığı bir bilgidir. Dolayısıyla bu bölümdeki amacımız *-DIK +iyelik* ekli sıfat-fiil cümlesi elde edebilmek ve bunu temel cümleye taşımak için gerekli dönüşüm ve taşınım işlemlerini anlatmaktır.

Durakta otobüs bekleyen insanlar, pikniğe gidecek öğrenciler gibi özne tipi sıfat-fiilli yan cümleyi içeren örneklerde yabancı öğrenciler silme, ekleme, yer değiştirme işlemlerini yapmayı öğrenmişlerdir. Bu işlemler nesne tipi sıfat-fiiller için aynı görünse de uygulamada aynı değildir. Yukarıdaki örneklerde sıfat-fiil ekleri, özneyi nitelediklerinden bir daha özneyi işaretleyecek bir dil bilgisel yapıya ihtiyaç duymazlar. Ancak nesne tipi sıfat-fiillerde buna ihtiyaç vardır.

(1) a. Kütüphanede öğrenciler ders çalışıyor. **Onlar** sınava hazırlanıyor.

b. **Kütüphanede ders çalışan öğrenciler** sınava hazırlanıyor.

(2) a. Dün bir kitap okudum. **O kitap** çok kalındı.

b. **Dün okuduğum kitap** çok kalındı.

-*DIĞI* ekinin öğretimine başlamadan önce (1)'deki gibi özneyi niteleyen sıfat-fiil cümlesi örnek verilerek geçmiş konuda hatırlatma yapılabilir ve öğrencilerden örnekleri çoğaltmaları istenebilir. Yapılan hatırlatmadan sonra (2)'deki cümleyle yeni yapının öğretimine geçilebilir. *Dün bir kitap okudum.* cümlesindeki çekimli fiilin zaman ve kişi eki silinip fiilin ses uyumu dikkate alınarak *-DIK* eki eklenir. Ekin eklenmesinin sebebi ise yan cümlede nitelenecek olan ögenin özne olmamasıdır. Bu bilginin üzerinde özellikle durulup konuyla ilgili farkındalık yaratılmalıdır. Bundan sonra *oku-* fiilini kimin yaptığı sorularak öznenin bulunması sağlanır ve bunu belirtmek için ilgi-iyelik yapısından yararlanıp birinci cümlenin öznesine ilgi eki *-(n)In*, fiiline ise öznesiyle uyumlu iyelik eki eklenir: *Benim okuduğum.* Böylece *...okudum* çekimli fiilinden *...okuduğum* sıfat-fiili elde edilir. Elde edilen bu yapı yer değiştirme işlemiyle temel cümleye taşınıp *Dün (benim) okuduğum kitap çok kalındı.* şeklinde tamamlanmış olur. *Hangi kitap?* sorusuyla da ekin niteleme fonksiyonuna dikkat çekilerek nitelenen isim vurgulanır. Burada özellikle üzerinde durulması gereken nokta özne hakkında bilgi veren ilgi-iyelik yapısıdır. Bu yapı derste bütün şahısları içerecek şekilde bir tablo hâlinde verilebilir:

Benim	okuduğ um	kitap	çok kalındı.
Senin	okuduğ un		
Onun	okuduğ u		
Bizim	okuduğ umuz		
Sizin	okuduğ unuz		
Onların	okuduk ları		

İyelik ekleri ve ilgi eki ders kitaplarında temel seviyenin birinci basamağı olan A1’de bulunmaktadır. Ancak bu seviyede iyelik eklerinin sahiplik (*benim kalemim, senin telefonun, onun evi* vb.), ilgi ekinin ise isim tamlaması kurması (sınıfın kapısı, öğretmenin defteri vb.) özelliğine yer verilirken nesne tipi sıfat-fiillerde bu eklerin diğer bir fonksiyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Demir; *Ali’nin gelmesi, Ali’nin tanıdığı adam* örneklerini vererek tamlamaların tamlanan kısmının bir isim-fiil veya sıfat-fiil de olabileceğini ve belirtili isim tamlaması gibi görünen bu tür yapılarda ilgi ekinin işlevinin farklı olduğunu, bu eki almış kelimenin özneyi gösterdiğini belirtir (2017, s. 85). Aynı şekilde *senin konuşman, tanıdığımız çocuk* örneklerinden hareketle de buradaki iyelik eklerinin -ortada sahip olunacak, üzerinde hak iddia edilecek bir varlık olmamasından dolayı- özneyi işaret ettiğini ifade eder (2017, s. 83). Çalışmamız için incelediğimiz ders kitaplarında isim-fiil konusu sıfat-fiillerden önce verilmektedir. Dolayısıyla öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyinde *benim çalışmam, senin gitmen* gibi özne işaretleyicisi olarak kullanılan ilgi-iyelik yapısının bulunduğu varsayılmaktadır. İsim-fiil konusunda bu yapıyı iyi öğrenen ve gerek yazma gerekse konuşma becerilerinde çıktı olarak kullanabilen bir öğrencinin aynı yapıya sahip olan -*DIĞI* sıfat-fiilinde zorlanmayacağı düşünülmektedir. Ancak bu yapının sıfat-fiiller için de iyice pekişmesini sağlamak amacıyla *Ben bir film izledim. Benim izlediğim film... , Sen yemek yiyorsun. Senin yediğin yemek...* örneklerine benzer bütün şahısları içeren dönüşüm alıştırmaları yapılabilir. Bu alıştırmalarda ekteki ses değişikliklerini ve ekin olumsuz şeklini (*yaptığımız/yapmadığımız*) yansıtabilecek cümlelere de yer verilmelidir. Ayrıca yan cümle kurmak için verilen cümlelerde çekimli fiillerin sadece geçmiş zamanı değil farklı zamanları da içermesine dikkat edilmelidir.

-*DIĞI* ekli sıfat-fiilli yan cümlelerde ilgi-iyelik yapısı kavratıldıktan sonra *Arkadaşımın aldığı elbise çok pahalıydı (Arkadaşım bir elbise aldı. O elbise çok pahalıydı.)*., *Tatilde kaldığımız otel temiz değildi (Tatilde bir otelde kaldık. O otel temiz değildi.)*. gibi isim cümleleriyle alıştırmalara başlanabilir. Bu tür cümlelerde nitelenen ismin herhangi bir durum eki almayacak olması, -öğrenci açısından düşünüldüğünde- işlem yükünün azalmasını sağlayacaktır.

İsim cümlelerinden sonra fiil cümleleriyle ilgili örneklere geçilebilir: *Geçen sene çalıştığım şirketteki arkadaşlarımı özliyorum (Geçen sene bir şirkette çalıştım. O şirketteki arkadaşlarımı özliyorum)*., *Ali'nin yaşadığı şehre taşınacağım (Ali bir şehirde yaşıyor. Ben o şehre taşınacağım.)*. vb. -*DIĞI* ekiyle nitelenen ismin temel cümledeki fiilin yönetiminde kalarak farklı ad durum eklerini alan cümleler örnek verilirse etkinlikte çeşitlilik sağlanmış olur.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta -*DIĞI* eki alan bazı sıfat-fiilli yan cümlelerde ilgi ekinin bulunmamasıdır. Gülsevin, makalesinde *Ali'nin kırdığı vazo çok pahalıydı*. ve *Ali, kırdığı vazoyu Çin'den almıştı*. örneklerini vererek her iki cümlede -*DIĞI* sıfat-fiil ekini alan *kır-* fiilinin öznesi *Ali* olmasına rağmen ilgi ekinin birinde kullanılıp diğerinde kullanılmamasının nedenini araştırmıştır (2015, s. 891). Buna göre cümlenin asıl öznesi ile fiilimsinin öznesi aynı ise fiilimsinin de öznesi olan söz fiilimsindeki iyelik ekine bağlı olan ilgi ekini taşımaz; farklı ise taşır. Behür de -*DIĞI* ekinin getirildiği fiilin öznesinin bütün cümlenin öznesi olmadığına ilgi eki ile birlikte kullanıldığını ifade etmiştir (2012, s. 234): *O, bugüne kadar kazandığı tüm başarıları hak etti* (Hem *kazan-* hem de *hak et-* fiilinin öznesi *O* olduğu için ilgi eki kullanılmamıştır.), *Onun bugüne kadar kazandığı başarılar, senin yardımınla gerçekleşti* (*O, kazan-* fiilinin öznesi ancak *gerçekleş-* fiilinin öznesi olmadığı için ilgi eki kullanılmıştır.). Çalışmamızda incelediğimiz ders kitaplarında ilgi-iyelik yapısına sahip örneklerin daha fazla tercih edildiği tespit edilmiş ve konunun öğretimi de bunun üzerinden yapılmıştır. Bu noktada ilgili konunun öğretimini yapacak öğretim elemanının ders planlaması önem taşımaktadır. Dolayısıyla söz konusu yapı iyice pekiştirilmeden sadece iyelikli cümleler içeren alıştırmaların yapılması öğrenci açısından olumsuz sonuçlanabilir.

Yabancı öğrenciler temel seviyede *En sevdiğin renk ne?*, *En sevdiğin şarkıcı kim?*, *En sevdiğin arkadaşının adı ne?* gibi örneklerde *-DIĞI* ekini kalıp olarak görüyorlar ve sadece bu cümleler özelinde kullanabiliyorlar. Ancak başlıca bir gramer konusu olarak bu ekle orta seviyede karşılaşmaktadırlar. Yapılan bazı araştırmalar özne tipi sıfat-fiillerin nesne tipi sıfat-fiillere göre daha kolay işlendiğini ortaya koymuştur (Yumrutaş, 2009; Bulut, 2012; Boran, 2018; Turan, 2018). Dolayısıyla nesne tipi sıfat-fiillerin öğretimine gereken zaman ayrılmalı özellikle bunların özne tipi sıfat-fiillerden farkı bol alıştırmayla pekiştirilmelidir:

- (3) a. Kadın çay içti.
b. Kadın çay içti.

Alıştırmalarda (3)'teki gibi farklı öğelerin altının çizili olduğu aynı cümleler verilerek *-(y)An* ve *-DIĞI* eklerinden sadece birini kullanmak şartıyla bu öğelerden sıfat-fiilli yan cümleler yaptırılabilir: *çay içen kadın*, *kadının içtiği çay*. Böylece öğrencilerin özneyi ve tümleci niteleyen sıfat-fiillerle ilgili bilgileri gözlemlenebilir ve buna bağlı olarak da eksiklikleri giderebilecek farklı çalışmalar hazırlanabilir.

-DIĞI ekinin iyeliksiz şekli olan *-DIK* ekinin geçtiği örnekler de vardır: *tanıdık*, *bildik* vb. Erkman Akerson ve Ozil; bu eki almış fiillerin bazılarının kalıplaştığını ancak henüz sözlükte madde başı olacak kadar kalıplaşmamış yeni sıfatlar türetilebildiğini, yeni türetmelerde olumsuz biçimin (*Aramadık yer bırakmadım.*, *Sormadık kimse kalmadı.*) daha yaygın olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de söz konusu eki yan cümle kurmanın sınırlı olduğu ve sıfatlaşmanın ağır bastığı *ara konumdaki ekler* arasında değerlendirmiştir (2015, s. 84).

Deny, *-DIK* ekinin az sayıdaki hazır yapıları ifadelerde görüldüğünü söylemektedir. *Bildik*, *bulduk* gibi örneklerdeki sıfat-fiil ekinin edilgen bir fiili bildirdiğini açıklamış ancak edilgenlik eklerini almadığı için bunlara yarı edilgen sıfat-fiil adını vermiş ve Türkiye Türkçesinde bu durumun *-DIK*'lı ve *-(y)AcAK*'lı sıfat-fiillerle sınırlı olduğunu da eklemiştir (2009, s. 417). Lewis de çalışmasında *bildik*, *tanıdık*, *okumadık* gibi örneklere yer vererek ekin burada kalıplaştığını ve bunların biçimce etken ama anlamca edilgen olduğunu ifade etmiştir (2000, s. 164).

Benhür, *-DIK* ekinin fiilde tek kullanıldığında genelleme yaptığını *bildik sözler*, *tanıdıklar* örnekleriyle göstermiştir (2012, s. 234). Polat ise bu ekle sıfat tamlaması

yapılan ismin genel bir kavramı karşıladığında kişi ekinin getirilmediğini belirtmiştir. *Tanıdık adam, bildik yer* (2014, s. 375).

Buradaki asıl sorumuz yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere özel ve sınırlı bir kullanım alanına sahip olan *-DİK* ekini yabancı bir öğrenciye ne zaman ve nasıl öğretebileceğimizdir. Önerimiz öncelikle *-DİĞİ* ekinin gerek biçimsel gerekse söz dizimsel farkının anlaşılmasının sağlanmasıdır. Dolayısıyla bu yapının anlatıldığı yerde ekin iyeliksiz şekline yer vermemek gerekir. Konu iyice kavratıldıktan sonra *-DİK*'in geçtiği ve yaygın kullanıldığı örnekler hazır ifadeler üzerinden anlatılabilir ya da bu kalıplaşmış ifadelerle hiç değinilmeden ünitelerde geçtiği yerlerde gerekli açıklamalar yapılarak örnekler çoğaltılabilir. Dolayısıyla öğretim elemanının izleyeceği yol söz konusu yapıyla ilgili hedeflediği kazanımlara göre değişkenlik gösterebilir.

3.2.2.2. *-(y)AcAĞI* Sıfat-fiilinin Öğretimi

Fiil kök ya da gövdelerine *-(y)AcAK +iyelik* ekinin getirilmesiyle oluşturulan bu sıfat-fiil, diğer sıfat-fiil eklerinde olduğu gibi niteleme fonksiyonuyla kullanılır ve özne tipi sıfat-fiillerden olan *-(y)AcAK* gibi gelecek zaman anlamlı yan cümleler kurar. Bu iki ek arasındaki fark; *-(y)AcAK*'lı yapının özneyi, *-(y)AcAK +iyelikli* yapının ise ilgi-iyelik ilişkisi içerisinde özne dışındaki bir ögeyi nitelemesidir. Yabancı bir öğrenci ekin zaman anlamına özne tipi sıfat-fiilden, ilgi-iyelik yapısına da *-DİĞİ* ekinden dolayı hâkimdir. Bu nedenle *-(y)AcAK +iyelik* yapısını öğrenmek onun için zorlayıcı olmayacaktır. Bu ekle sıfat-fiilli yan cümle kurmaya zemin oluşturabilecek temel bilgiler bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı için bu bilgiler burada tekrar edilmeyecek sadece örnek cümleler verilecektir:

- (1) a. Hafta sonu öğrenciler geziye gidecek. **Onlar** çok heyecanlılar.
b. **Hafta sonu geziye gidecek öğrenciler** çok heyecanlılar.

Yeni yapıya geçmeden önce örneklere (1)'deki gibi özneyi niteleyen sıfat-fiil eklerinden *-(y)AcAK*'la başlanabilir. Böylece geçmişteki bir konu hatırlatılarak yeni yapıya geçiş sağlanabilir:

- (2) a. Tatilde bir otelde kalacağım. **Bu otel** Antalya'da.
b. **Tatilde kalacağım otel** Antalya'da.

Bu cümleyle öğrencilerin dikkati yeni yapı üzerine çekilerek gerekli açıklamalar yapılabilir ve (1)'deki cümleyle arasındaki farklara değinilebilir. (2a)'daki çekimli fiilin (2b)'deki sıfat-fiille biçimde aynı olması öğrenciyi yanlış bir genellemeye götürebilir. Bunu önleyebilmek için diğer şahısların da ilgi-iyelikli hâli bir tabloda verilerek örnek cümlelerdeki çekimli fiille sıfat-fiilli şeklin bütün şahıslarda aynı olmadığı gösterilebilir:

Benim	kalacağım	otel	Antalya'da.
Senin	kalacağın		
Onun	kalacağı		
Bizim	kalacağımız		
Sizin	kalacağınız		
Onların	kalacakları		

Ekin olumsuz biçiminin *-mA-* ile yapıldığı (*alacağım elbise/almayacağım elbise*) ve eklendiği fiile göre ses uyumuna girdiği (*okuyacağımız gazete, gideceğimiz yer*) örneklerle hatırlatılabilir.

Hatırlatma yapılacak diğer bir nokta *-Diğl* ekinde olduğu gibi bu sıfat-fiil ekinin geçtiği bazı cümlelerde de ilgi ekinin kullanılmamasıdır:

- (3) a. Aslı, partide giyeceği elbiseyi ütüledi.
b. Aslı'nın partide giyeceği elbiseyi Ayşe Hanım dikti.

(3a)'da sıfat-fiilli yan cümlenin ve temel cümlenin öznesi (*Ayşe*) aynı olduğu için ilgi eki yoktur. (3b)'de ise özneler (*Aslı/Ayşe*) farklı olduğu için ilgi ekine ihtiyaç duyulmuştur. Öğrencilere daha önceden bildikleri bu bilgi tekrar edilerek onlardan da benzer cümleler üretmeleri istenebilir. Böylece konunun tam olarak anlaşılıp anlaşılmadığı öğretim elemanı tarafından fark edilerek yeni etkinlikler hazırlanabilir. Hazırlanan etkinliklerde *-(y)AcAK +iyelik* yapısıyla nitelenen ismin farklı ad durum

eklerinin de aldığı örnekler bulunabilir: *Gideceğiniz yere sizi bırakabilirim., İzleyeceği filmde sadece üç kişi var., Akşam yemek yiyeceğimiz restorandan çok memnun kalacaksınız.* vb.

3.3. SIFAT-FİİLLERİN İSİMLEŞMESİ

Bu bölümde hem özneyi hem de tümleci niteleyen sıfat-fiillerin günlük dilde yaygın olarak karşılaşılan isim görevinde kullanılması ele alınacaktır. Bu işlevin yabancı bir öğrenciye öğretilmesinde izlenebilecek bir yol sunmaya çalışmak ve buna bağlı olarak da etkinlik oluşturabilmek temel amaçlarımız arasındadır. Bu amaca ulaşabilmek için konuyla ilgili kaynaklar taranmış ve kaynaklarda sıfat-fiilin isim işlevi için *Başsız Sıfat-fiil* “Headless Relative Clause” (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 389; Kornfilt, 2000, s. 62), *Başsız Ortaç* (Turan, 2019, s. 49), *Özerk Kullanılan Ortaçlar* (Ersen-Rasch ve Onası, 2015, s. 332), *Özerk Niteleme* (Erkman Akerson ve Ozil, 2015, s. 201) gibi farklı başlıklara yer verildiği tespit edilmiştir. Karabulut Türkçede isimsiz kullanılan sıfat-fiil için *Adlaşmış sıfat-fiil* kavramının kullanıldığını, böyle kabul edilmesinin nedenini ise isim unsuru yüzey yapıdan silinirken onun bütün işlevlerini sıfat-fiilin yüklenbilmesiyle ve bu sıfat-fiilin isim gibi çekimlenebilmesiyle açıklamıştır (2009, s. 99). Çalışmamız için incelediğimiz üç ders kitabında ise söz konusu işlevle ilgili herhangi bir başlık kullanılmamıştır.

Erkman Akerson ve Ozil, *özerk niteleme* olarak adlandırdıkları yapının tıpkı sıfat işlevli yan cümle gibi geçici olarak kurulduğunu ve söz dizimsel açıdan sıfatlar gibi değil ad türü sözcükler gibi işlem gördüklerini belirterek nitelenen ögenin -bağlamda daha önce verilmişse- fazla tekrardan kaçınmak için düşebildiğini, bunların da bir tür eksilteli biçimler ortaya çıkardığını eklemiştir (2015, ss. 126, 202). Eksilteli biçimlere Günay da değinmiş ve bu tür yapılardaki ismin düşmesi sonucunda cümlenin bağlam içindeki anlaşılabilirliğinin kaybolmadığının altını çizmiştir (2007, s. 83). Turan’ın sıfat-fiilin nitelediği ismin daha önce sözü edilip belirgin hâle getirilmesiyle isim unsurunun düşebileceğini söylemesi, Erkman Akerson ve Ozil ile aynı görüşü paylaştığını ortaya koymaktadır (2019, s. 49). Turan ayrıca *Acıkan doymam sanır., Denize düşen yılana sarılır.* vb. örnekleri vererek bunlarda ismin kullanılmamasını sıfat-fiilde bulunan niteliklerin ve atfedilen özelliklerin kişinin ya da varlığın belirlenmesinden daha önemli

olmasına bağlamaktadır (2019, s. 49). Bütün bu açıklamalar hangi durumlarda sıfat-fiille nitelenen ismin kullanılıp kullanılmayacağı sorusuna cevap vermektedir.

Yabancı bir öğrenci dinlediği ya da okuduğu bir metinde geçen *Akşam meyve aldım ama aldıklarımdan bazıları çürükmüş.*, *Bu ödevi yapamadık, çünkü yaptıklarımız daha kolaydı.* vb. cümlelerdeki altı çizili sözcüklerde yer almayan isimleri fark edip bu isimlerin neler olabileceğini bağlamdan hareketle tahmin edebilmeli. Sıfat-fiilin isim fonksiyonunu üstlenebilmesi, yanında nitelenen ögenin olmamasına bağlıdır. Bunun için de birtakım dil bilgisi işlemleri uygulanmakta ancak uygulanacak işlemlerde iyelik ve çokluk ekinin birlikte kullanılması durumunda farklı bir işlem sırası ortaya çıkmaktadır. Bu sıralama örnek cümleler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Özneyi Niteleyen Sıfat-fiillerin İsim Görevinde Kullanılması

-(y)An, *-(y)AcAK*/*-(y)AcAK olan*, *-mİş*/*-mİş olan* eklerinin isim fonksiyonuyla kullanılabilmesi için öncelikli adım bu eklerle nitelenen ögenin belirlenmesidir. Belirlenen ögenin silinmesi ikinci adımı, silinen ögedeki *-varsa-* ek/lerin ses uyumuna dikkat edilerek sırasıyla sıfat-fiile eklenmesi üçüncü adımı oluşturur:

Nitelenen ögeyi belirleme: Ders çalışan **öğrenciler** başarılı olur.

Nitelenen ögeyi silme: Ders çalışan **öğrenci-ler** başarılı olur.

Nitelenen ögedeki ek/leri taşıma: Ders **çalışanlar** başarılı olur.

Bu üç adım, özneyi niteleyen sıfat-fiil eklerinin hepsine uygulanabileceğinden aşağıda *-(y)An* ekiyle ilgili isimleştirmeye diğerlerinden sayıca fazla örnek verilmiştir:

Ön sırada oturan	öğrenci	çok başarılı.
Ön sırada oturan	öğrenci	çok başarılı.

Ön sırada oturan çok başarılı.

Derse gelen	kızı	tanımıyorum.
Derse gelen	kız-ı	tanımıyorum.

Derse geleni tanıyorum.

Çöpü sokağa atan	çocuğa	çok kızdık.
Çöpü sokağa atan	çocuk-a	çok kızdık.

Çöpü sokağa atana çok kızdık.

Sınava giren	öğrencide	kalem ve silgi yoktu.
Sınava giren	öğrenci-de	kalem ve silgi yoktu.

Sınava girende kalem ve silgi yoktu.

Dolmuştan inen	yolcudan	para alınmadı.
Dolmuştan inen	yöleu-dan	para alınmadı.

Dolmuştan inenden para alınmadı.

Yarışmayı kazanan	sporcular	ödül aldı.
Yarışmayı kazanan	sporeu-lar	ödül aldı.

Yarışmayı kazananlar ödül aldı.

Yalan söyleyen	insanlardan	nefret ederim.
Yalan söyleyen	insan -lar-dan	nefret ederim.

Yalan söyleyen**lerden** nefret ederim.

Top oynayan	gençlerin	yanına gittiler.
Top oynayan	genç -ler-in	yanına gittiler.

Top oynayan**ların** yanına gittiler.

Örnek cümlelerdeki nitelenen isimler yalın durumdan başlayarak ad durum ekleri, çoğul ve tamlayan ekiyle genişletilmiştir. İlk örnekte birden fazla ekin geldiği bir yapıya yer vermek öğrenci açısından karışıklığa sebep olabilir. Bunun yaşanmaması için seçilen örneklerin kendi içinde belli bir düzeni takip etmesinin daha faydalı olacağını düşünmekteyiz.

-(y)An eki dışında kalan özneyi niteleyen diğer sıfat-fiil ekleri için de şu örnekler verilebilir:

Bu filmi izleyecek	kişilerin	adını yazın.
Bu filmi izleyecek	kişi -ler-in	adını yazın.

Bu filmi izleyecek**lerin** adını yazın.

Adana'ya gidecek olan	yolcular	biletlerini aldı.
Adana'ya gidecek olan	yöleu -lar	biletlerini aldı.

Adana'ya gidecek **olanlar** biletlerini aldı.

Bu işte daha önce çalışmış	garsona	ihtiyacımız var.
Bu işte daha önce çalışmış	garson-a	ihtiyacımız var.

Bu işte daha önce çalışmışa ihtiyacımız var.

Polis, kaza yapmış olan	sürücülerin	ehliyetini istedi.
Polis, kaza yapmış olan	sürücü-ler-in	ehliyetini istedi.

Polis, kaza yapmış olanların ehliyetini istedi.

3.3.2. Tümlenci Niteleyen Sıfat-fiillerin İsim Görevinde Kullanılması

-DİK, -(y)AcAK/-(y)AcAK olduğu, -miş olduğu eklerinin isim fonksiyonuyla kullanılabilmesi için özneyi niteleyen sıfat-fiillerde olduğu gibi öncelikli adım bu eklerle nitelenen ögenin belirlenmesidir. İkinci adım belirlenen ögenin silinmesi, üçüncü adım ise silinen ögedeki -varsa- ek/lerin ses uyumuna dikkat edilerek sıfat-fiile eklenmesidir. Özneyi niteleyen sıfat-fiiller, isim görevini üstlenirken nitelenen ögedeki ekler düşme esnasında sırasıyla sıfat-fiile eklenir. Ancak tümlenci niteleyen sıfat-fiillerde çoğul eki varsa bunun iyelikli kullanımı bu sıralamaya aykırı bir tutum sergilenmesine neden olmaktadır. Böyle bir durumda tümlenci niteleyen sıfat-fiil ekinden sonra ses uyumuna dikkat edilerek önce çoğul ardından iyelik eki en sonda -gerekliyse- ad durum ekleri getirilir. Üçüncü tekil ve çoğul şahıs iyelik ekinden sonra ise araya zamir “n”si gelir.

Nitelenen ögeyi belirleme:

Okuduğum **kitabı** arkadaşşıma verdim.

Nitelenen ögeyi silme:

Okuduğum **kitap-ı** arkadaşşıma verdim.

Nitelenen ögedeki ek/leri taşıma:

Okuduğumu arkadaşşıma verdim.

(İyelığın çoğul ekiyle kullanımı)

Nitelenen ögeyi belirleme:

Dün yaptığınız **yemekleri** herkes beğenmiş.

Nitelenen ögeyi silme:

Dün yaptığınız **yemek-ler-i** herkes beğenmiş.

Nitelenen ögedeki ek/leri taşıma:

Dün **yaptığınız****ler-i** herkes beğenmiş.

(yap-tık-lar-ınız-ı)

Dün **yaptıklarınızı** herkes beğenmiş.

Tümleci niteleyen sıfat-fiil eklerinden kullanım yaygınlığından dolayı sadece *-DİK ve -(y)AcAK* örneklendirilmiştir:

	Tahtaya yazdığınız	cümle	okunmuyor.
(1)	Tahtaya yaz dığınız	cümle	okunmuyor.

Tahtaya yaz**dığınız** okunmuyor.

	Dün aldığım	çantayı	değiştireceğim.
(2)	Dün ald ım	çanta-y-ı	değiştireceğim.

Dün ald**ımı** değiştireceğim.

	Mağazada sattığı	elbisede	indirim yok.
(3)	Mağazada satt ığı	elbise-de	indirim yok.

Mağazada satt**ığında** indirim yok.

	Toplantıda konuşacağı	kişiyi	daha önce görmemiş.
(4)	Toplantıda konuş acağı	kişi-y-i	daha önce görmemiş.

Toplantıda konuş**acağını** daha önce görmemiş.

	Akşam izleyeceğimiz	filmde	ünlü aktörler yer almıyor.
(5)	Akşam izleye ceğimiz	film-de	ünlü aktörler yer almıyor.

Akşam izleye**ceğimizde** ünlü aktörle yer almıyor.

Yukarıdaki örneklerde düşen isimde çoğul ekinin olmadığı cümleler özellikle seçilmiştir. Buradaki amacımız öğrencinin daha önce öğrendiği özneyi niteleyen sıfat-fiillerdeki isimleşmeyle aynı basamakların uygulandığını göstermektir. Çoğul ve iyelik ekinin birlikte kullanımıyla farklılaşan uygulama basamağının daha sonra verilmesi, öğrencinin dikkat çekilmek istenen noktaya daha iyi odaklanmasını ve bu yapıyı daha iyi kavramasını sağlayacaktır.

(6)	Bayramda sevdiğim	insanlara	mesaj gönderirim.
	Bayramda sev diğim	insan-lar-a	mesaj gönderirim.

Bayramda sev**diğimlere** mesaj gönderirim. (X)

Bayramda sev**diklerime** mesaj gönderirim. (✓)

(7)	Hafta sonu yaptığımız	ödevleri	şimdi kontrol edelim.
	Hafta sonu yapt ığımız	ödev-ler-i	şimdi kontrol edelim.

Hafta sonu yapt**ığımızları** şimdi kontrol edelim. (X)

Hafta sonu yapt**tıklarımızı** şimdi kontrol edelim. (✓)

(8)	Arkadaşına söyleyeceğim	şeyleri	düşünüyorum.
	Arkadaşına söyleyece ğim	şey-ler-i	düşünüyorum.

Arkadaşına söyleyecek**lerimi** düşünüyorum.

(9)	Yarın anlatacağınız	konulara	çalışabildiniz mi?
	Yarın anlatacağ ınız	konu-lar-a	çalışabildiniz mi?

Yarın anlatacak**larınıza** çalışabildiniz mi?

(10)	Marketten alacağınız	ürünlerde	katkı maddesi yok.
	Marketten alacağınız	ürün-ler-de	katkı maddesi yok.

Marketten **alacaklarımızda** katkı maddesi yok.

Gerek özneyi gerekse tümleci niteleyen sıfat-fiillerin isim görevinin öğretimi için seçilen örnekler belirli dönüşüm kurallarının uygulandığı cümlelerdir. Bu tür cümlelerin seçilmesinin nedeni sıfat-fiilli cümle elde etmek değil, var olan sıfat-fiilin isim fonksiyonuna dikkat çekmektir. Bu nedenle yabancı bir öğrenci öncelikle uygun sıfat-fiil ekleriyle cümleleri birleştirmeyi öğrendikten sonra ona bu konunun öğretimi yapılmalıdır. Verilen bilgilerin birbirini tamamlar nitelikte düzenlenmesi doğru bir ders planlamasını ve bununla beraber yeni yapının daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

Konuyla ilgili önce özneyi sonra tümleci niteleyen sıfat-fiillerin isim işlevlerini pekiştirmeye yönelik etkinlikler hazırlanarak bunlar farklı alıştırmalarla genişletilmiştir. Burada yer alan alıştırmalarla konunun öğretimi için bir yol göstermek hedeflenmiştir ancak öğretim elemanı sınıfının durumuna ve ihtiyacına göre etkinliklerde değişiklikler yapabilir.

3.3.3. Etkinlikler

1. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde geçen sıfat-fiilleri isim görevinde kullanınız.

1. Sigara içmeyen insanlar daha sağlıklı olur.

.....

2. Yapılacak işlerin listesini hazırladılar.

.....

3. Törene katılacak futbolcular sahaya çıktı.

.....

4. Sokağa çıkamayan yaşlılar nasıl alışveriş yapacak?

.....

5. Bu işe başvuracak olan adaylar sıraya girsin.

.....

2. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde geçen sıfat-fiilleri isim görevinde kullanınız.

1.

a. Onun yaptığı hataya kızdık.

.....

b. Onun yaptığı hatalara kızdık.

.....

2.

a. Yapamadığım soruyu öğretmene soracağım.

.....

b. Yapamadığım soruları öğretmene soracağım.

.....

3. Alacağımız cep telefonunun vergisi çok yüksek.

.....

4. Söylediğiniz şarkıda anlamadığımız sözcükler yok.

.....

5. Bu ay okuyacağım kitapları internetten aldım.

.....

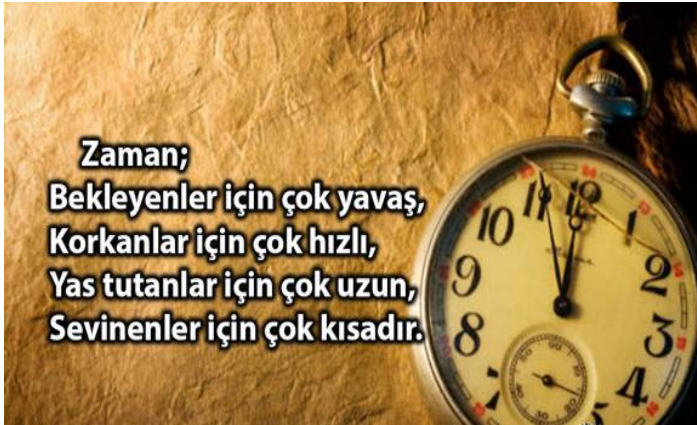
3. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde sıfat-fiilin nitelediği isimler sizce ne/ler olabilir?
Tahminlerinizi yazınız.

	NİTELENEN İSİM (DÜŞEN İSİM)
1. Derse geç kalanlar dışarıda bekledi.	
2. Otobüste unutulmaları ofise bırakacaklar.	
3. Yarınki programa katılacakları tanıyor musun?	
4. Alacaklarınızın listesini yaptınız mı?	
5. Söylediklerinden hiçbir şey anlamadı.	
6. Giymediklerini toplayıp bir kutuya koydum.	

4. Etkinlik

Aşağıdaki şiiri³⁰ okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

1. “Zaman” kavramı sizin için ne ifade ediyor?
2. “Zaman” sizin için nasıl geçiyor?

³⁰ Bu şiire 12.01.2020 tarihinde <https://www.turkedebiyati.org/eserlerde-zaman-kavrami/> adresinden erişilmiştir.

3. Şiirde isim görevinde kullanılan sıfat-fiilleri aşağıya yazınız.

5. Etkinlik

Aşağıdaki cümleleri okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

I. İnenlere öncelik veriniz.
 II. İnecek var mı?
 III. Para üstü almayan kaldı mı?
 IV. Parasını gönderemeyen lütfen uzatsın.
 V. Ön tarafta beklemeyelim, binenler arkaya ilerlesin.

1. Yukarıdaki cümleleri nerede duyuyorsunuz?
2. Bu cümlelerde isim görevindeki sıfat-fiillerin altını çiziniz.
3. Altını çizdiğiniz sözcüklere benzer ifadeleri başka yerlerde duyuyor ya da görüyor musunuz? Bunlar nelerdir?

4.BÖLÜM

SIFAT-FİİL EKLERİYLE KALIPLAŞMA

Çalışmamızın bu bölümünde (-y)An, -DIK, (-y)AcAK, -(I/A)r, -mAz, -mİş sıfat-fiil eklerinin fonksiyonlarından biri olan kalıcı isim yapma özelliği üzerinde durulacaktır. Eklerin bu özellikleri, araştırmacılar tarafından yapım ekleri kategorisinde işlenmiştir³¹. Korkmaz, sıfat ve sıfat-fiil eklerinin ad türetme ekine dönüşebilmelerinin, bu eklerin önce birer kalıplaşma aşamasından geçmesi ile mümkün olabileceğini bu nedenle de bu eklerin söz konusu geçiş aşamasını göstermesi bakımından yalnız türetme değil kalıplaşma bölümünde de ele alınması gerektiğini belirterek *sıfat-fiil eklerinin kalıplaşması* başlığını da açmıştır (2017, ss. 212-214). Ayrıca Korkmaz kalıplaşmaya uğramış olan ekin, türetim yoluyla kurulan kelimelerde olduğu gibi herhangi bir canlı türetme eki özelliği taşımamasını kalıplaşmayı türetimden ayıran bir nokta olarak göstermiş ancak bunu da Türkçenin kelime hazinesini zenginleştiren yollardan biri olarak değerlendirmiştir (2017, s. 255). Salman da sıfat-fiil eklerini sistemli birer yapım eki gibi kullanıp kelime türetme yanlışlığına dikkat çekmek istediği çalışmasında “*döner kebab*” kelime grubunun kısaca *döner* diye kalıcı bir isim hâlini almasını kullanım özelliğinden doğan bir tasarruftan kaynaklandığını ve buna bakıp geniş zaman ekini yapım eki gibi düşünüp kullanmanın Türkçeye yapılacak suni bir müdahale olduğunu belirtir (1999, s. 189). Bu bilgiler doğrultusunda sıfat-fiil eklerinin *kitaplık*, *sözlük*, *gözlük*, *kalemlik* vb. isimlerden ya da *ölüm*, *seçim*, *bilim*, *doğum* vb. fiillerden çok sayıda sözcük türetmek için değil; *dolmuş*, *döner*, *bakan* vb. sözcüklerdeki gibi sayılı türetimler yaptığı sonucuna ulaşabiliriz³².

Kalıcı ismin, incelenen ders kitaplarında hangi seviyede, hangi ekler ve örneklerle ele alındığı ilgili bölümde ortaya konmuştur.³³ İnceleme sonucunda gerek adlandırma ve

³¹ Ergin fiilden isim yapma ekleri içinde partisip eklerinin altında (1998, ss. 306-316), Korkmaz fiilden ad türeten eklerde (2017, ss. 142-171), Banguoğlu fiilden üreme isimlerde (2015, ss. 224-274), Adalı türetim ardıllarında sıfat-fiillerin kalıcı isim fonksiyonuyla ilgili örnekler vermiştir (2004, ss. 83-109).

³² Burada çalışmamızın konusu olduğu için sadece sıfat-fiil eklerinin kalıplaşmasından oluşan adlardan bazılarına örnek verilmiştir. Ad çekim, ad-fiil, zarf-fiil eklerinden ve -DI/-DU görülen geçmiş zaman ekinden oluşan kalıplaşmış adlar için bk. Korkmaz (2017, ss. 253-259).

³³ bk. Ders kitapları inceleme bölümü.

açıklamalarda gerekse örneklerde kitaplar arasında farklılıklar olduğu bununla beraber birden fazla başlık altında gruplanabilecek yapıların karışık olarak aynı yerde verildiği tespit edilmiştir. Buradaki öncelikli amacımız konu başlığını ders kitaplarındaki farklılıklardan hareketle tartışmaya açmaktır. Örnekleri belli bir zemine oturarak sınıflandırmayı denemek ve bu doğrultuda öğretiminin nasıl yapılabileceğine dair önerilerde bulunarak ders materyali oluşturmak diğer amaçlarımız arasındadır.

Kalıcı isim terimini kullanan *İstanbul* ders kitabı açıklamasında *-(I/A)r*, *-mAz*, *-Ası*, *-mİş* eklerinin fiile gelerek geniş zaman anlamlı sıfat, isim, birleşik isim yaptıklarını belirtmiş; *kaynar su*, *yanmaz tava*, *okunası kitap*, *kızarmış ekmek* örneklerinden sonra alıştırmalar kısmına geçmiştir (2017, s. 68). *Yeni Hitit* ise sözlüksel terimini kullanarak *-(I/A)r*, *-mAz*, *-(y)AcAK*, *-DİK*, *-mİş* eklerinin cümlesel bağlantıları kaybolmuş sıfat-fiil yapıları kurarak bazı eylemlerle birlikte sıfat, ad, bileşik ad şeklinde sözlükselleştiğini dil bilgisi desteği bölümünde açıklamış *çıkamaz sokak*, *yanmaz kumaş*, *tükenmez kalem*, *tanıdık kişi*, *bildik hikâye*, *beklenmedik olay*, *yiyecek ekmek*, *giyecek elbise*, *yakacak odun*, *akarsu*, *yazarkasa*, *bilirkişi*, *kızarmış patates*, *haşlanmış sebze* örneklerinden sonra alıştırmalarda farklı örneklerle de yer vermiştir (2019, s. 186). Bu bölümler incelendiğinde kalıcı isim/sözlüksel başlığıyla her iki ders kitabının neyi kastettiği ve örneklerin, yapılan açıklamalarla ne kadar örtüştüğü soruları akla gelmektedir. Bu sorular, bizi tercih edilen terimlerle ilgili literatür taraması yapmaya yöneltmiştir. Buradan çıkacak sonucun da sıfat-fiillerin kalıcı isim/sözlüksel işlevindeki örneklerinin belirlenmesine katkısı olacağı düşünülmektedir.

Sözlükselleşme terimini Vardar, dil bilgisel bir birimin sözlüksel bir birime dönüşmesi şeklinde açıklamaktadır (2002, s. 185). Karaağaç ise aynı terimi “Dil bilgiselleşmenin ters yönüdür. Bir bağlı biçim biriminin asıl biçim birimi hâline gelmesi, bir söz dizimi biriminin kalıplaşarak ve anlam daralmasına uğrayarak bir sözlük birimi hâline gelişi, sözlükselleşmedir.” biçiminde tanımlamaktadır (2013, s. 784). Hengirmen sözlükselleşmeyi “Bir yeni türetme sözcüğün zamanla dilde yayılması ve söz varlığının bir ögesi olarak sözlüklere alınma süreci. Belli bir alanın terimleri de o bilim dalından çıkarak yaygınlaşırsa ve genel dile katılırsa sözlükselleşmiş olur.” şeklinde ele almaktadır (2009, s. 342). Bozkurt da “Farklı yollarla oluşturulmuş ya da dilde zaten mevcut olan sözcükler veya sözcük öbeklerinin var olan anlamları ile ya da bunlara yeni anlamlar yüklenmesi ile veya başka bir dilden ödünçleme olarak alınan yapıların basılı

veya elektronik bir sözlüğe dâhil edilme süreci.” olarak aynı terimi açıklamaktadır (2017, s. 35).

İncelenen ders kitaplarındaki örneklere bu tanımlar çerçevesinde bakıldığında konu başlığına uygun olmayan örneklerin yer aldığı söylenebilir: *yanmaz tava, okunası kitap, eli öpülesi kadın, elleri kırılmalı adam, su geçirmez kumaş, kızarmış ekmek, kullanılmış kâğıt* (İstanbul B2 DK, 2017, s. 68); *kızarmış patates, haşlanmış sebze, okunmuş gazete, kullanılmış araba, patlamış mısır, dondurulmuş gıdalar, tarihi geçmiş ürünler, soyu tükenmiş hayvanlar, gelişmiş ülkeler*, (Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, ss. 99,186) örnekleri Güncel Türkçe Sözlük’te madde başı olarak geçmemektedir. Buna karşın *çalar saat, gelir düzeyi, paslanmaz çelik, yazar kasa, tükenmez kalem, okuryazar görünmez kaza* (İstanbul B2 DK, 2017, s. 68); *çıkılmaz sokak, döner, yürüyen merdiven, güler yüzlü, çıkar yol, dolmuş, okur, yazar* (Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 99) örnekleri madde başı olarak Güncel Türkçe Sözlük’te bulunmaktadır. Dolayısıyla konu başlığıyla uyumlu olan örneklerin de olduğunu söylemek mümkün. Ancak ders kitaplarındaki bu örneklerin seçilmesinde onların bir sözlük birimi olup olmaması bu hâliyle bizi bir sonuca ulaştırmaktan uzak görünmektedir. Öyleyse konu başlığını ders kitaplarında kullanılan şekliyle daha iyi anlamak adına bakış açımızı biraz daha genişletmek gerekmektedir. Yılmaz, sıfat-fiillerin en yaygın işlevlerinden birinin fiilleri sıfatlaştırıp sıfat tamlamaları içinde niteleyen öge olarak kullanılmalarını sağlamak olduğunu belirtmiş; *tanıdık (adam), gelecek yıl* vb. örnekleri kalıcı isimden ayrı tutarak bunlar için “öbek yapı açısından sıfat-fiil ekleri” başlığını kullanmıştır (2017, s. 166). Buradan hareketle *yiyecek ekmek, giyecek elbise, yakacak odun, içecek su, tanıdık kişi, bildik hikâye, beklenmedik olay*, (Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, ss. 99,186); *tanınmış bir yazar, utanmaz bir adam* (İstanbul B2 DK, 2017, s. 68) örneklerinin kalıcı isim/sözlüksel başlığını yansıtmadığı çıkarılabilir. Sarı ve Korkmaz’ın düşünceleri de çıkardığımız bu sonucu destekler niteliktedir. Sarı, niteleyen unsurun hem başın hem de kendisinin anlam içeriğini koruyarak bağımsız sözlük birim hâlini aldığını açıklamış; *tanıdık (kimse) > tanıdık, dolmuş (araba) > dolmuş, giyecek (elbise) > giyecek, yakacak (nesne) > yakacak* örneklerini vermiştir. Ayrıca bu tür yapıların genellikle eksiltme sonucu meydana geldiğini, geçici öbek yapının sık kullanılmasıyla beraber zamanla isim unsurunu kaybettiğini belirtmiştir (2015, s. 143). Korkmaz da sıfat eklerinin kalıplaşmasında *alaca bez, alaca basma > alaca* örneğini vererek tamlama içindeki

isim ögesinin düşmesini ve bunun sonucunda da nitelendirme görevindeki sıfatın düşen ismin bildirdiği kavramı kendi üstüne çekerek kalıplaşmasını eliptik (eksiltim) olayı ile açıklamıştır (2018, s. 42). Dolayısıyla sıfat-fiil ekini almış *dolmuş (araba) > dolmuş, giyecek (elbise) vb.* örneklerinde de aynı olaydan söz edilebilir.

Ders kitaplarında farklı açılardan değerlendirmeye çalıştığımız örneklerde konu başlığı bakımından karışıklık yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle *-mİş* sıfat-fiil ekli örneklerde bu karışıklık bir adım daha ileriye gitmiştir:

- (1) *Eskimiş eşyaları* yakında değiştireceğiz. (Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 186)
- (2) *Kullanılmış (olan) pillerin* çöpe atılmaması, özel olarak toplanması gerekiyor. (Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 91)
- (3) *Kullanılmış araba* almak istemiyorum. (Yeni Hitit 2 B1 DK, 2019, s. 99)
- (4) *Kullanılmış kâğıt*, çöp değildir. (İstanbul B2 DK, 2017, s. 68)

Yukarıdaki ilk iki cümle özneyi işaret eden sıfat-fiil eklerinden *-mİş* için örnek gösterilmiştir. Ders kitabının gittiği yol takip edilecek olsaydı sözlüksel bölümde verdiği *kızarmış patates, haşlanmış sebze vb.* örneklerinin de burada yer alması gerekirdi. Ancak *eskimiş eşya, kullanılmış (olan) pil* örneklerini bunlardan ayrı tutmuştur. Üçüncü cümle ise aynı ders kitabında kalıcı isim yapan sıfat-fiil eklerinden *-mİş* için örnek gösterilmiştir. Bir grup hâlinde yer alan *kullanılmış araba* örneğine bakıldığında da *kızarmış patates, haşlanmış sebze vb.* nin bu bölümde verilmesinin doğru olduğunu söylemek gerekirdi. Bu durumda *Yeni Hitit*'in kendi içinde bir çelişki yaşadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Son cümlede ise farklı bir ders kitabında kalıcı isim yapan sıfat-fiil eklerinden *-mİş* için *kullanılmış kâğıt* örneği yazılmış dolayısıyla örnek (3)'teki aynı bakış açısına burada da yer verilmiştir. Korkmaz *-mİş* ekiyle türetilmiş sıfatların bir kısmında zaman gösterme işlevinin gittikçe zayıflayarak daha geniş kullanımlı kalıcı sıfatlar oluşturduğuna değinip *kullanılmış eşya, kızarmış patlıcan, yanmış sigara vb.* örneklerini vermiş ve bunları kalıcı adlardan ayırmıştır (2017, s. 165). Bu bilgiler ışığında yukarıdaki örneklerin kalıcı isim/sözlüksel başlığıyla örtüşmediğini, buna bağlı olarak da doğru yerde verilmediğini söyleyebiliriz.

Yedi İklim B2 ders kitabı *dilimlenmiş ekmek, kavrulmuş kahve, haşlanmış yumurta, yıkanmış çamaşır, solmuş çiçek, doğranmış patates* örneklerini önce bir grup hâlinde vermiş sonra da bunlardan bazılarını cümle birleştirme örnekleri üzerinden tekrar etmiştir (2018, ss. 38-39).

- (1) Havuçlar haşlandı. Ayşe havuçları tabağa alsın.
[Ayşe, *haşlanmış havuçları* tabağa alsın.]

Ders kitabında konuyla ilgili hiçbir terim kullanılmadığı için yukarıdaki örneklerin hangi başlığa ait olduğunu belirleyebilmek güçtür. Sadece grup hâlindeki örneklere bakılacak olursa diğer iki ders kitabında olduğu gibi *Yedi İklim*'in de bunları kalıcı isim/sözlüksel, cümle birleştirme örneklerine bakıldığında ise özneyi işaret eden sıfat-fiil eki olarak değerlendirdiği ya da herhangi bir ayrıma gitmediği düşünülebilir.

Üç ders kitabında da -özellikle *-miş* üzerinden dikkat çekmeye çalıştığımız- bazı örneklerin kalıcı isim/sözlüksel bölümünde yer almasının yanlış olduğunu, bunların kesinlikle ayrı bir başlıkta verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Çünkü tartışmaya açtığımız örneklerin *dolmuş, yemiş, döner* vb. kalıcı isimler türetmemesi, sıfat tamlaması içinde niteleyen öge olarak bir grup içerisinde kullanılması gibi nedenler onların yerinin ve başlığının da farklı olması ihtiyacını beraberinde getirmektedir.

Alanda yayımlanmış ders kitapları aynı zamanda kendisinden sonra çıkacak kitaplar için de referans niteliği taşıyabilmektedir. Bu nedenle ders kitabı hazırlamak isteyen kişi ya da komisyonlar, kendisinden önce çıkmış olanları incelerken bazı bölümler için üzerinde detaylı bir şekilde düşünmeden ve onları bir süzgeçten geçirmeden, var olana sadece birkaç farklı örnek eklemeyi yeterli görebilmektedir. Bu da kılavuz olarak ele alınan kitaptaki -eğer varsa- hataların taşınmasına belki de bunların dalga hâlinde diğerlerine yayılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kalıcı isim/sözlüksel bölümleri için konu başlığıyla tutarlı olmayan örneklerin incelenen üç ders kitabında da görülmesinin sebeplerinden birinin bu durum olduğu varsayılabilir. Diğer taraftan böyle bir durum söz konusu değilse, bunun sebebi ilgili başlığı yansıtmasa bile dilde yaygın bir kullanım alanına sahip olan bu tür örnekleri yabancı öğrencilere kazandırma isteğidir. Düşüncemizi bir örnek üzerinden göstermeyi deneyelim³⁴:

³⁴ Görsel, amaca uygun olarak tarafımızdan tasarlanmıştır.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilere bu kahvaltı masası görseli gösterilip üzerinde ne gördükleri sorulduğunda *çay, peynir, yumurta, ekmek, reçel, patates* gibi sözcükler cevap olarak alınabilir. Ancak burada *haşlanmış yumurta, dilimlenmiş ekmek, kızarmış ekmek, kızarmış patates* cevapları alınmak isteniyorsa onlara sıfatla nitelenen bu tür yapılar önceden verilmelidir. Hatta niteledikleri isimler değiştirilip farklı kullanımlar da dikkatlerine sunulabilir (*haşlanmış yumurta/makarna/sebze/patates/mısır*). Ama bu konunun öğretim yeri kalıcı isim/sözlüksel bölümü olmamalıdır. Bir karışıklık yaşanmaması için, bu bölüm bittikten sonra ayrı bir başlık altında kullanımı yaygın olan sıfat-fiillerle nitelenen isimlerin bir grup hâlinde hazır olarak verilip işlenmesini önermekteyiz. Ders materyali bölümümüzdeki örnekler bu düşünceden hareketle ayrı ayrı tasarlanmıştır.

Kalıcı isim/sözlüksel başlığının altını doğru bir şekilde doldurabilmek amacıyla atılacak adımlardan birincisi, bu işlevi yansıtan sıfat-fiilli örneklerin sınıflandırılmasıdır. Bu aynı zamanda ikinci adım olan ders materyali oluşturmak için de oldukça önemlidir. Çünkü sınıflandırmanın iyi yapılabilmesi, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi derslerinde ilgili konunun daha planlı işlenmesini ve üretilen materyallerin de anlatılanlarla daha uyumlu olmasını sağlar. Kendi sınıflandırma denememize geçmeden konuyla ilgili önceki çalışmalara bakıp dil öğretiminde bunlardan nasıl

yararlanabileceğimizi düşünmekte fayda vardır. Salman, sıfat-fiil eklerinin kalıcı isim oluşturma işlevini ele aldığı makalesinde sözlüklerden ve gramer kitaplarından tespit ettiği kalıcı isim yapan bu eklerin zaman bakımından geniş $-(y)An$, $-(I/A)r$, $-mAz$), geçmiş $-(DI)$, $-DIK$, $-mIş$) ve geleceğe $((y)AcAK$, $-AsI$) ait olduğunu belirttikten sonra bunları geçişli veya geçişsiz fiillere gelmesi ve oluşturulan isimlerin niteliği (alet ve eşya, hayvan, bitki, yer, kimyasal ve fiziksel madde isimleri, soyut isimler vb.) bakımından iki ana grupta incelemiştir (1999, ss. 189-223). Çok sayıdaki örneğin bir yerde toplanması öğretim elemanı açısından yararlı olabilecekken eklerin geçişli veya geçişsiz fiillere gelmesi konunun öğretiminde aynı faydayı sağlamayacaktır. Bunun nedeni yabancı dil sınıfındaki öğrencilerin kendi dillerindeki tipolojik özelliklerin farklı olmasıdır. Bu farklılığı göz ardı ederek konunun öğretimini sözü geçen terimler üzerinden yapmak, olumlu sonuç vereceğini düşündüğümüz bir yöntemin olumsuzlukla sonuçlanmasını kaçınılmaz kılabilir. Dolayısıyla dil öğretimi için hazırlayacağımız kendi sınıflandırmamızda fiillerin geçişli/geçişsiz özellikleri dikkate alınmayacaktır.

Sarı, doktora tezinin bir bölümünü Türkçede sözlükselleşme modellerine ayırmış ve eylemsi yapılarından sözlükselleşmeye burada yer vermiştir (2015, ss. 141-150). İsim-fiil ve sıfat-fiil eklerinin anlamdan bağımsız sözlüksel unsurlar oluşturmasının eklemeli diller bakımından genel bir eğilim olduğunu bununla beraber nesne, kişi, yer, yiyecek, bitki vb. farklı anlam alanlarını içeren yapılar meydana getirdiğini belirtmiştir. Bu tür yapıların bazıları, Salman'ın sıfat-fiil ekleriyle oluşturulan isimlerin niteliği başlığındakilerle benzer olsa da ele alınış biçimiyle farklılık göstermektedir (1999, ss. 189-223). Salman sıfat-fiil eklerinin her biri için ayrı başlık açıp eşya, hayvan, bitki vb. anlam alanlarında örnekler verirken Sarı, bu anlam alanlarını başlık olarak kullanıp fiilimsi eklerinin her biri için örneklerini yazmıştır. Her iki çalışmanın da Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik yazılmadığı bilirse de sıfat-fiil eklerinin kullanıldığı kavram alanlarını göstermesi ve bu yönüyle de ders materyali üretmek isteyen öğretim elemanına fikir vermesi açısından oldukça değerlidir. Bu nedenle ders materyali bölümümüzde bu kavram alanlarından yararlanılacak ancak bunlar için ayrı başlık açılmayacaktır.

Düzenli (2008) ve Pirinç'in (2010) konumuzla ilgili çalışmalarına bakıldığında kalıcı isimlerde bir sınıflandırma yapılmadığı ayrıca *Yeni Hitit*'i inceleyen Pirinç'in bu kitabın bakış açısıyla ders malzemesi hazırladığı tespit edilmiştir. Manvelidze (2019) ise kalıcı

isim ya da sözlüksel yerine “kalıplaşmış şekilleri oluşturan sıfat-fiil ekleri” başlığını kullanarak incelediği kitaplardan hareketle örnekleri tek kelime ve sıfat ile nitelediği isimle kalıplaşanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Ancak ikinci gruptakileri kendi içinde ayırmamış *yürüyen merdiven*, *soyu tükenmiş hayvan* vb.ni ortak paydada toplamıştır. Oysaki bir grup hâlinde olan bu tür yapılar arasında da sözlüksel olması yönüyle farklılıklar vardır. Kendi sınıflandırma denememizde bu farklılıklar dikkate alınarak materyal üretimi ayrı yapılmıştır. Manvelidze'nin kalıplaşmış örnekleri iki maddede gruptandırması onun diğer iki çalışmadan farklı olan yönünü, söz konusu bölüm için hepsinin görsellerden yararlanması için ortak olan yönünü meydana getirmektedir. Görsellerden yararlanmanın kalıcı ve eğlenceli öğrenmeye etkisi tartışmasız bir gerçektir ancak bunların nasıl kullanılması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Derste sıfat-fiil eklerinin kalıcı isim ve kalıplaşmış kullanımlarını işleyen öğretim elemanına yardımcı olacağını düşündüğümüz sınıflandırmamız aşağıdaki gibidir:

1. Tek sözcük şeklinde kalıplaşanlar:

Bu grupta, sıfat-fiil eklerini alan sözcükler tek başına kalıplaşarak sözlükselleşmiştir:

-(I/A)r: döner, yazar, çizer, okur, keser, gelir, gider, tutar vb.

-mAz: tükenmez, utanmaz, yaramaz, dayanılmaz, umursamaz vb.

-(y)An: bakan, tamlayan, tamlanan, bölen, bölünen vb.

-(y)AcAK: yiyecek, içecek, giyecek, açacak, gelecek, tutacak, silecek vb.

-DIK: tanıdık, bildik, bilindik, beklenmedik, onmadık vb.

-mİş: dolmuş, geçmiş, tanınmış, okumuş, dondurulmuş vb.

2. Birden fazla sözcükle kalıplaşanlar: Bu grubu kendi içinde ikiye ayırmak mümkün.

a. Bu grupta, sıfat-fiil ekini alan sözcükler niteledikleri isimle beraber kalıplaşarak sözlükselleşmiştir:

-(I/A)r: çalar saat, döner kapı, yazar kasa, koşar adım, güler yüzlü, uyurgezer, bilgisayar vb.

-mAz: tükenmez kalem, çıkmaz sokak, görünmez kaza, paslanmaz çelik vb.

-(y)An: yürüyen merdiven, işveren, cankurtaran, başbakan, günebakan, yediveren vb.

-(y)AcAK: gelecek zaman, gelecek zaman sıfat-fiili vb.

-mİş: dolmuş durağı, donmuş sebze, taşlanmış kot, türemiş kelime, geri kalmış, güngörmüş, az gelişmiş, öz geçmiş vb.

b. Buradaki sözcük grupları, sıfat-fiil eklerinden bazılarını alarak yaygın bir kullanım alanına sahip gruplar oluşturmuş ancak sözlükselleşmemiştir.

-mİş: patlamış mısır, haşlanmış yumurta, kızarmış ekmek, dilimlenmiş ekmek, kullanılmış araba, kullanılmış eşya, kullanılmış kıyafet, kavrulmuş kahve, gelişmiş ülke, doğranmış patates, tarihi geçmiş ürün, soyu tükenmiş hayvan vb.

-mAz: yanmaz tava, yanmaz kumaş, su geçirmez saat vb.

3. Atasözü ve Deyimlerde Kullanılanlar: Kalıplaşmış dil birimlerinden olan ve bir bütün hâlinde sözlükselleşen atasözü ve deyimlerin bazılarında sıfat-fiil ekleri bulunmaktadır. Aşağıda hem atasözü hem de deyimlerde kullanılan sıfat-fiil eklerine örnek verilmiştir:

a. Atasözünde Kullanılan Sıfat-fiiller

-(I/A)r: Yatar kurttan yeler tilki yeğdir.

-mAz: Düşmez kalkmaz bir Allah.

-(y)An: Acele yürüyen yolda kalır.

-DIK: Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar.

-(y)AcAK: İyi olacak hastanın hekim ayağına gider.

-mİş: Ölmüş eşek kurttan korkmaz.

b. Deyimlerde Kullanılan Sıfat-fiiller

-(I/A)r: Tepesinden kaynar su dökülmek.

-mAz: Gıcılamaz kağıt.

-(y)An: Akan sular durmak.

-DIK: Geldiği yer şen, gittiği yer harap.

-(y)AcAK: Tutunacak dalı olmamak.

-mİş: Verilmiş sadakanız varmış.

Sınıflandırmamızdaki örnekleri, sözlük birimi olup olmaması belirlemiştir. Ders kitaplarında hedef yapıyla ilgili yaşanan karışıklığın önüne bu şekilde geçilmeye ve konunun öğretiminde takip edilebilir bir sıralama oluşturulmaya çalışılmıştır. Açıklamalarda kullanılan *sözlükselleşme* ifadesiyle sözcük ya da sözcük grubunun sözlük birimi olarak sözlükte bulunması kastedilmiştir. Ancak sadece buna bağlı kalmak, bir soruyu da beraberinde getirmektedir: *Patlamış mısır* gibi kullanımı yaygın olan ama sözlükte kendisine yer bulamayan bu tür örnekleri nereye koyabiliriz? Bu soru, sınıflandırmamızdaki ikinci maddeyi kendi içinde iki alt gruba ayırma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaçtan ortaya çıkan 2b maddesinde ders kitaplarında sıkça rastladığımız ama yerini ilgili başlıkla ilişkilendiremediğimiz dil birlikleri toplanmıştır. Amacımız bu grupların neden sözlükte yer almadığını sorgulamak değil, bunların sıfat-fiil konusundaki yerini belirleyerek öğretimine çözüm yolu bulmayı denemektir.

Sınıflandırmamızda birliktelik ihtimali yüksek olan ancak sözlük birimi olmayan *haşlanmış sebze, kızarmış patates, kullanılmış araba* vb. grubundaki nitelenen isimlerin değişkenlik göstermesi kavram haritası üzerinden etkinliğe dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kavram haritası kullanılmasının temel sebebi özellikle *-miş* sıfat-fiiliyle daha çok karşımıza çıkan bu yapıları hem bir bütün hâlinde göstererek anlamlı ve etkili öğrenmeyi sağlamak hem de akılda tutmayı kolaylaştırmaktır. Bir ana dili konuşurundan *Dün haşlanmış..... yedim.* cümlesindeki boş bırakılan yeri tamamlaması istendiğinde verilecek cevaplar muhtemelen *makarna, yumurta, et, tavuk, nohut* vb. olacaktır. Diğer taraftan kimsenin *karpuz, portakal* gibi bir cevap vermesi beklenmez. Aynı soru *yanmaz, su geçirmez* vb. sıfatları üzerinden de sorulabilir. *Bugün su geçirmez alacağım.* cümlesindeki boşluğa *saat, ayakkabı, kumaş* gibi cevaplar gelebilir ancak *kitap* gibi bir cevap düşünülmez. *Karpuz, portakal, kitap* sözcükleri tek başına bir anlam taşımalarına rağmen söz konusu sıfatlarla beraber kullanılma ihtimali yok gibidir. Özkan (2011, s. 25), dilde yaygın olan ve kullanıldığında yadırganmayan ifadelerin *alışılmış bağdaşık* yapılar, dilde yaygın olmayan ve kullanıldığında yadırganan ifadelerin *alışılmamış bağdaşık* yapılar olduğunu belirtmiştir. Bunların gerek birliktelik kullanımı gerekse eş dizimliliği belirginleştiren kavramlaştırmalar olarak karşımıza çıktığını, eş dizimliliği belirgin kılan şeyin de sözlük birimselleşme eğilimi olduğunu ancak bir dil birliğinin sözlük birimselleşmeden de bir dizgede birlikte ve eş dizimli kullanıldığını eklemiştir. Yabancı

dil olarak Türkçe öğrenen öğrenciler için oldukça önemli olan bu tür yapılar, kullanım sıklığına dikkat edilerek sıfat-fiil ekleri özelinde bir derlem üzerinden incelenmelidir.

Türkiye Türkçesinde kullanım alanı yaygın olmayan *-AsI* ekine yukarıdaki sınıflandırmamızda yer verilmemiştir. Buradaki amacımız sıfat-fiil eklerinin hepsini örneklendirmek değil, günlük hayatta daha çok karşılaşılabilecek örneklere öncelik tanımaktır. Erkman Akerson ve Ozil, *-AsI* ekini yan cümle kurma niteliğini kısmen kaybetmiş olan türevler arasında değerlendirmiş ve *kör olası adam* örneğini vererek *-ası* ekini alan *ol-* fillinin kendisine tümleç ya da belirteç bağlayamadığını belirtmiştir. Ayrıca bu ekle kurulan sözcüklerin işlek olmadığını, bunların kalıplaşarak daha çok deyimler sözlüğünde yer alabilecek kalıp beddualar olarak ortaya çıktığını eklemiştir (2015, s. 85).

İncelenen ders kitaplarının ikisinde *okunası kitap, eli öpülesi bir kadın, elleri kırılmalı adam* (İstanbul B2 DK, 2017, s. 68); *elleri kırılmalı hırsız, kör olası adam, yıkılmalı evler, elleri öpülesi değerli varlıklar, adı batması dolandırıcı* (Yedi İklim B2 DK, 2018, s. 29) örneklerinin verilmesi bu ekin öğretiminin yabancı öğrenciler yerine ana dili Türkçe olanlara yönelik yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Hedef kitlenin farklı bir grup olduğunun gözden kaçırılması, konuyla ilgili öğretilmesi gerekenlerde seçici olmayı ortadan kaldırmıştır. Üstelik *Yedi İklim* ders kitabının bu ek için ayrı bir başlık açarak öğretimini yapmaya çalışması hassas bir tavır sergilemediğini de göstermektedir. Diğer taraftan yabancı öğrencilerin belki de hiç kullanmayacağı bu tür örnekleri derste açıklamaya çalışmak, öğretim elemanı için gereksiz bir zaman kaybına neden olmaktadır. *Yeni Hitit*'te ise bu ekle ilgili hiçbir örneğin yer almaması, onun diğer iki kitaptan ayrılan bir özelliğini yansıtmaktadır.

Üç ders kitabında etkinlik olarak tercih edilen yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmalarına kendi ders materyalimizde yer verilmemiştir. Bunun temel sebebi *dol... ya da dön...* vb.nde boş bırakılan yere öğrenci tarafından hangi ekin getirileceğinin bilinmemesidir. Bu fiillerin neden *-muş* ve *-er* ekiyle kalıplaşarak birincisinin *yolcu taşımaya yarayan küçük bir taşıt*, ikincisinin ise *bir yiyecek* anlamına geldiğini açıklayacak genelgeçer bir kural yoktur. Dolayısıyla öğrenci gözüyle bakıldığında boş bırakılan yere her bir sıfat-fiil ekinin gelme ihtimali -eğer ilgili sözcükle daha önceden karşılaşılmamışsa- eşit düzeydedir. Bu da etkinliğin yükünün tamamen öğretim elemanının omuzlarına

bırakılmasına zemin hazırlar. Böyle olumsuz bir durumun yaşanmaması için kalıcı isim ve kalıplaşmış grupların derste sözcük öğretimiyle yapılmasının uygun olduğu düşünülmüş ve etkinlikler bu doğrultuda yabancı dil öğretiminin temel ve genel ilkeleri de dikkate alınarak planlanmıştır (Barın, 2004, ss. 19-30).

Öğrencinin derste hedef yapıyla ilgili olumlu bir tutum geliştirmesine katkı sağlayabilmek için önce *döner, bilgisayar* gibi somut sonra *utanmaz, vurdumduymaz* gibi soyut anlamlı sözcüklerin öğretimi yapılmıştır. Sıfat-fiil eklerinin kalıplaşması sonucu oluşan ve kullanımı sık olan sözcükler için açık sözcük öğretimi uygulanmıştır. Açık ya da amaçlı sözcük öğretimi, sözcüklerin sınıf gibi öğrenme ortamlarında bir öğretmen tarafından sözcük öğretimini hedefleyen etkinliklerle öğretilmesi olarak açıklanır (Yelbay, 2015, s. 354). Etkinliklerdeki somut sözcük ve sözcük gruplarının zihinde doğru kodlanmasına destek olabileceği düşüncesiyle görsellerden yararlanılarak öğrenmenin kalıcı, hızlı ve eğlenceli olması amaçlanmıştır. Soyut anlamlı sözcükler ise belirli bir durum ya da olay yaratılarak kavratılmaya çalışılmıştır.

Görsellerden aynı zamanda kimi sözcüklerin ya da grupların anlamını şeffaflaştırmak için de yararlanılmıştır. Çünkü bazı sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşan *bakan, gelir, dolmuş* gibi örneklerde *-an, -ir, -muş* eklerinin bilinmesi sözcüğün anlamını tahmin etmede yardımcı olmamaktadır. Bu yönüyle sözcüklerin anlamlarının geçirimsiz bir özellik taşıdığı söylenebilir. Aynı durum *gökdelen, çöpçatan* gibi grup hâlindeki yapılar için de geçerlidir. Birleşik yapıdaki her bir sözcüğün anlamının bilinmesi, oluşan yeni grubun da anlamının bilinmesi demek değildir. Bu nedenle yabancı bir öğrenci, zihninde bunları bir bütün olarak kodlamalı aksi takdirde yanlış anlamların çıkarılması bunun sonucunda da iletişimin sağlıklı gerçekleşmemesi kaçınılmaz olabilir.

Etkinliklerde görülen çeşitlilik, sözcük öğretiminin tek boyutta sınırlı kalmasını engellemek içindir. Bir sözcüğün anlamının gerçekten bilinmesi aynı zamanda onun doğru yazılmasının, doğru telaffuz edilmesinin, cümlede doğru kullanılmasının, bağlam içinde -varsa- farklı görevlerinin de bilinmesi demektir. Bunların yapılması, bilindiği varsayılan sözcüğü pasif olmaktan çıkarıp aktif bir duruma getirmeyi sağlar. Belirli aralıklarla yapılan tekrarlar da sözcüğün hatırlanmasını ve uzun süreli bellekte yer almasını kolaylaştıracaktır.

Demirel, 40-50 dakikalık ders saatinde 5-10 sözcük öğretilebileceğini ancak grubun ilgi alanlarına ve niteliğine göre söz konusu sayının yaklaşık 30 sözcüğe kadar çıkabileceğini dile getirmiştir (2019, s. 115). Bu bilgi doğrultusunda etkinliklerde sıfat-fiille kalıplaşan sözcük sayısı yaklaşık 10 ile sınırlandırılmıştır. Bu sayı belirlendikten sonra bunların öğretiminin hangi seviyede yapılabileceği sorusuna da cevap vermek gerekir. Aslında bu sorunun cevabı, öğretim elemanının amacına göre değişebilir. Bilindiği gibi, temel seviyedeki alfabe öğretimi sözcük öğretimini de beraberinde getirmektedir. Buradaki amaç, basit düzeyde sözcükleri öğretmekse *otobüs, telefon, dolap* gibi örneklerin verildiği yerde *dolmuş, bilgisayar, döner, yiyecek* gibi örnekler de yazılabilir. Dolayısıyla sıfat-fiil ekini alarak kalıplaşan sözcüklerde seçici davranılarak bunların A1’de öğretilmesi mümkündür. Ancak amaç biçimce aynı, görev bakımından farklı eklerin fonksiyonlarına dikkat çekmekse dil öğretiminin temel ilkelerinden biri olan bilinenden bilinmeyene ilkesinden hareketle bunların orta seviyede verilmesinin daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Bunun nedeni ise yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında basit zamanların temel seviyede kendine yer bulmasıdır. Basit zaman bilgisi hazırbulunuşluk düzeyinde olmadan eklerin kalıcı isim özelliğine geçerek aralarındaki farka dikkat çekmeye çalışmak pek de mümkün görünmemektedir.

Buraya kadar olan bölümde sıfat-fiille kalıplaşan sözcüklerin sınıflandırmasını nasıl yaptığımızı, öğretiminde hangi yöntemi benimsediğimizi ve bunlarla ilgili ders materyali oluştururken nelere dikkat ettiğimizi, bu tür yapılar için hangi seviyenin daha uygun olduğunu açıklamaya çalıştık. Sınıflandırmada sıfat-fiille kalıplaşan sözcükler arasından herhangi bir seçim yapılmamış ancak onların öğretimi için hazırlanan etkinliklerde sıklık ve işlevsellik ön planda tutulmuştur. Hazırladığımız materyallerin sadece bir öneri niteliğinde olduğu, öğrenme-öğretme ortamının çeşitliliğine ve öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, hazırbulunuşluk düzeyine göre öğretim elemanı tarafından yeniden şekillendirilebileceği unutulmamalıdır.

İncelenen ders kitaplarında sıfat-fiillerin kalıcı isim/sözlüksel işlevini yansıtan örneklerde kalıplaşmış dil birimlerinden olan deyimler ve atasözlerine de yer verildiği saptanmış ve bunlar sınıflandırmamızın üçüncü maddesini oluşturmuştur:

Yeğenim çok yaramaz, ele avuca sığmaz bir çocuk.

(*İstanbul B2 DK*, 2017, s. 68)

Olacakla öleceğe çare bulunmaz.

(*Yeni Hitit 2 B1 DK*, 2019, s. 99)

Düşmez kalkmaz bir Allah.

(*Yedi İklim B2 DK*, 2018, s. 29)

İstanbul ders kitabı deyim, diğer iki ders kitabı atasözü kullanmayı tercih etmiştir. Ancak bu tercihlerini neye göre yaptıkları belli değildir. Ders kitaplarının konuyla ilgili herhangi bir noktayı eksik bırakmadan her şeyi aynı yerde verme kaygısı, nitelik bakımından iyi örneklerin seçilememesine ve sayının da yetersiz kalmasına neden olabilmektedir. Sınırlılıkları ve hacimleri göz önünde bulundurulduğunda ders kitaplarında bu tür sorunların olması normal karşılanabilir. Ancak bu durum iyi bir planlama yapılamamasının da bir gerekçesi olmamalıdır.

Örneklerde deyimlerden *ele avuca sığmamak*, atasözlerinden ise *Olacakla öleceğe çare bulunmaz.* ve *Düşmez kalkmaz bir Allah.* kullanılmıştır. Yabancı öğrenciler *döner, çalar saat* gibi sözcük ya da grup düzeyindeki kalıplaşma örneklerini daha tam öğrenememişken aynı alıştırmada bir de cümle düzeyindeki kalıplaşmaya -üstelik bir örnekle- yer verilmesi yukarıda bahsettiğimiz kaygının bir sonucudur. Bunun yerine hedef yapıyı kapsayacak, sınırları belli olan farklı bir atasözü ve deyim etkinliği hazırlanabilir. Buradaki amaç sadece herhangi bir atasözü ya da deyim öğretmek değil içinde sıfat-fiili barındıran yapıları da gözetmek olmalıdır. Ancak sadece bu noktadan hareket etmek *İşlediğimiz elek kalburdan seyrek.*, *Çengelde kokmuş etim yok.* gibi deyimlerle; *Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.*, *İp, inceldiği yerden kopar.* gibi atasözlerinin örnek olmasına yol açabilir. Bu durum da hedef yapıya odaklanarak verilen örneklerin aynı zamanda yabancı bir öğrenci tarafından anlaşılabilir olması özelliğinin gözden kaçırılmasına sebep olur. Bunun yaşanmaması için atasözü ve deyim oluşturulan sözcüklerin mümkün olduğunca kendi anlamlarını koruyarak gönderimde bulunduğu kavram arasında yakınlık olmasına dikkat edilmelidir. Altıntaş'ın (2020) yaptığı çalışma bu görüşümüzü desteklemektedir. Altıntaş, B1 seviyesi 24 deyim, Uzun'un (1991) sınıflandırmasındaki deyim derecelerini esas alarak ayırmış ve bunları, deyimlerin derecelerine göre kullanımındaki başarı oranını tespit etmek için B2 seviyesindeki öğrencilere uygulamıştır. Bu çalışmada sözcüklerin kendi anlamlarını koruyarak gönderimde bulunduğu bütünle arasında bir ilişki olan deyimlerde öğrencilerin daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kültürün en önemli taşıyıcılarından biri olan deyim ve atasözleri yapı itibarıyla farklı olsalar da genel olarak mecaz anlam içerir. Bunlarla ilgili ders materyali oluştururken

hem hedef yapıyı içeren hem de mümkünse gerçek anlamını koruyan ya da anlam derinliği yönüyle zor olmayan, günlük hayatta iletişime yardımcı olabilecek örnekler seçilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kalıplaşmış dil birliğindeki sözcük sayısının da az olmasına dikkat edilmiştir. Bu ölçütlerden her biri sahip olduğumuz geniş alanın biraz daha daralmasına yol açmaktadır. Çünkü ölçütlerin hepsini tek başına karşılayacak bir örnek belirlemek çok kolay değildir. Bu durum mecaz anlam taşıyan bir iki örneğin etkinliklere konulmasına neden olmuştur.

Aksoy'un (1988) hazırladığı sözlükten hedef yapıyı içeren atasözleri ve deyimler, tarama yoluyla toplanmış ve bunlar içinden bahsettiğimiz ölçütlere uyan örnekler seçilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda atasözlerinden amaca uygun elde edilen örnek sayısının, deyimlerden daha fazla olduğu görülmüştür. Çünkü etkinliklerde *ele avuca sığmamak* gibi bir deyimde değil *yüzünü gören cennetlik, olan biten* gibi kalıplaşmış yapıda sıfat-fiilin yer aldığı deyimlere öncelik verilmiştir. Yabancı öğrenci, kalıplaşmanın hangi eklerle yapıldığını bilmediği için ders kitaplarında atasözü ve deyimlerde tercih edilen yapı odaklı boşluk doldurma alıştırmalarına ders materyallerimizde yer verilmemiştir. Ama sıfat-fiil yapılarına dikkat çekmek amacıyla atasözleri etkinliğine bu yapıları içermeyen örnekler de eklenerek bunlar arasındaki fark ayrı bir soruda ölçülmek istenmiştir. Hedef yapıyla ilgili eklerin her birisiyle ilgili örnek verilmek istense de bahsedilen ölçütler buna engel olmuştur. Bundan dolayı *kuş uçmaz, kervan geçmez, vurdumduymaz Kör Ayvaz, dut yemiş bülbüle dönmek, doğmamış oğlana don biçmek, güvendiği dağlara kar yağmak, rüzgâr gelecek delikleri tıkamak, su götürür yeri olmamak* vb. deyimler; *Denenmiş denemek ahmaklıktır., Ölmüş eşek kurttan korkmaz., Ummadığın taş, baş yarar., Kalkacağın yere oturma.* vb. atasözleri sıfat-fiil taşımalarına rağmen etkinliklerde kullanılamamıştır.

Atasözleri ve deyimlere yönelik hazırlanan ders materyallerindeki çerçeveyi sıfat-fiil ekleri belirlediği için bunların orta seviyede kullanılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu bölümde incelenen ders kitaplarındaki kalıcı isim/sözlüksel terimlerinin, içerdiği anlamı aşacak bir şekilde kullanıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Örneklere bakıldığında farklı terimler üzerinden aslında aynı şeyin ifade edilmek istendiği görülmektedir. Bu da konuyla ilgili bir kavram kargaşası yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Buradaki

karışıklığın temel sebebi tanımları net olan dolayısıyla sınırları da belli olan kavramların altına onlarla uyumlu olmayan örneklerin yazılmasıdır. Aşağıdaki tablo, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir:

Tablo 15. Kalıcı İsim/Sözlüksel

KALICI İSİM/SÖZLÜKSEL	
dolmuş	çalar saat
döner	patlamış mısır
okunası kitap	kör olası adam
yanmaz tava	kullanılmış kâğıt
Ele avuca sığmaz çocuk	Düşmez kalkmaz bir Allah

İncelenen ders kitaplarında tablodaki örneklerin hepsinin bir alıştırma içinde görülmesi mümkün. Birbirinden farklı özellikler taşıyan bu tür örnekleri aynı yerde buluşturan tek şey ise sıfat-fiil eklerini içermesidir. Ancak bu, yabancı dil öğretiminin bir seferde tek yapının sunulması ve öğrenciye öğreneceği kadar bilgi verilmesi ilkelerine aykırı düşmektedir. Dolayısıyla konunun öğretiminde farklı bir yol izlenmesi gerekmektedir. Böyle bir ihtiyacın karşılanması için söz konusu ilkeler ışığında tarafımızdan hazırlanıp bir öneri olarak sunulan öğretim yolu basamaklı bir şekilde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 16. Sıfat-fiil Ekleriyle Kalıplaşma

SIFAT- FİİL EKLERİYLE KALIPLAŞMA			
Kalıcı İsim		Kalıplaşmış Birliktelikler	Atasözü ve Deyimler
<i>1. basamak</i>	<i>2. basamak</i>	<i>3. basamak</i>	<i>4. basamak</i>
döner	çalar saat	haşlanmış sebze	Yüzünü gören cennetlik
yiyecek	bilgisayar	kızarmış patates	Olan biten
giyecek	yazar kasa	kullanılmış eşya	Ateş düştüğü yeri yakar.
bakan	uyurgezer	yanmaz tava	Akacak kan damarda durmaz.
dolmuş	başbakan	su geçirmez saat	Çok konuşan çok yanılır.

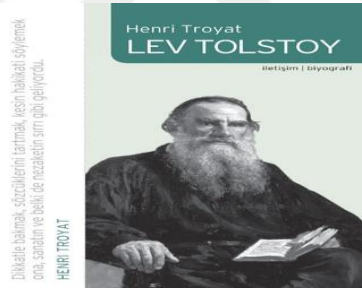
Tabloda görüldüğü gibi üst başlık olarak kullanılan *sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşma* kendi içinde dört alt başlığa ayrılmıştır. Birinci, ikinci ve dördüncü basamaktakiler sözlük maddesiye kadar üçüncü basamaktakilerde böyle bir durum söz konusu değildir. Bunlar niteledikleri isim unsuru bakımından sınırlı değişkenlik gösteren ve yaygın kullanım alanına sahip gruplardır. Bu basamakların hepsinin tek bir dersin ve başlığın konusu olduğunu düşünmemektediriz. Ayrıca basamaklara yönelik alıştırmalar ayrı olmalıdır. Akıllardan çıkarılmaması gereken en önemli nokta bu konunun öğretiminin Türkçeyi bilmeyen yabancı öğrencilere yapılacağıdır. Bu nedenle sıfat-fiil eklerinin kalıplaşmış kullanımları için sözcük, sözcük grubu ve cümle düzeyinde kolaydan zora doğru bir sıralama takip edilmiştir. Konuyla ilgili bilgilerin birbirini bütünleyen şekilde verilmesinin hem öğretim hem de öğrenim ayağında faydalı olacağına inanılmaktadır.

4.1. Etkinlikler

1. Etkinlik Aşağıdaki görselleri inceleyiniz ve sözcükleri telaffuz ediniz.

döner

yazar

okur

yiyecek

içecek

giyecek

dolmuş

bakan

2. Etkinlik Aşağıdaki görselleri inceleyiniz ve sözcük gruplarını telaffuz ediniz.

bilgisayar

döner kapı

tükenmez kalem

çıkılmaz sokak

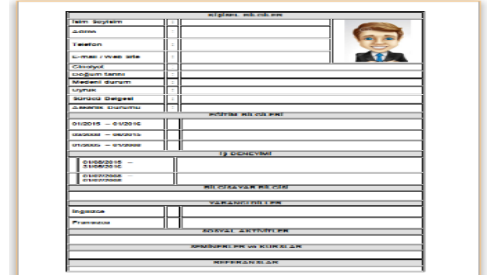

yürüyen merdiven

donmuş sebze

başbakan

öz geçmiş

3. Etkinlik Aşağıdaki görsellerle isimleri eşleştiriniz.

(1)

(2)

(3)

(4)

(5)

(6)

giyecek ()

döner ()

tükenmez kalem ()

içecek ()

dolmuş ()

yürüyen merdiven ()

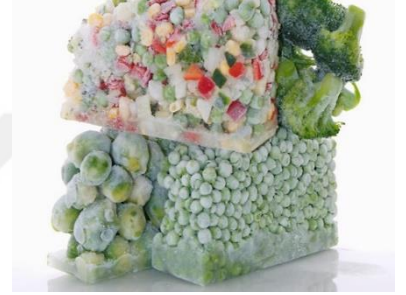
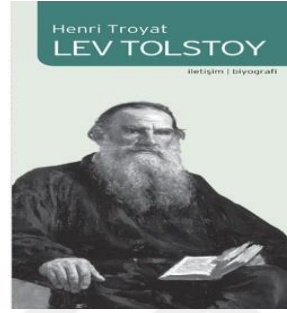
4. Etkinlik Aşağıdaki görsellerin isimlerini yazınız.

Ad Soyad
Adres
Tel No
E-posta Adresi
Okul Adı
Okul Adresi
Okul Telefonu
Okul E-posta Adresi
Okul Web Adresi
Okul Adresleri
Okul Telefonları
Okul E-posta Adresleri
Okul Web Adresleri
Okul Adresleri
Okul Telefonları
Okul E-posta Adresleri
Okul Web Adresleri
Okul Adresleri
Okul Telefonları
Okul E-posta Adresleri
Okul Web Adresleri
Okul Adresleri
Okul Telefonları
Okul E-posta Adresleri
Okul Web Adresleri

Dikkate almak, sözcüklerini tarmak, keskin habikali söylemek ona, sanatın ve belli de nezahet sını gibi geliyor.

HENRI TROYAT

5. Etkinlik Tablodaki görsellerle ilgili örnekteki gibi cümle yazınız.

Ben **döner** yemek için lokantaya gittim.

6. Etkinlik Sol taraftaki sözcükleri örnekteki gibi iki ayrı cümlede fiil ve isim olarak kullanınız.

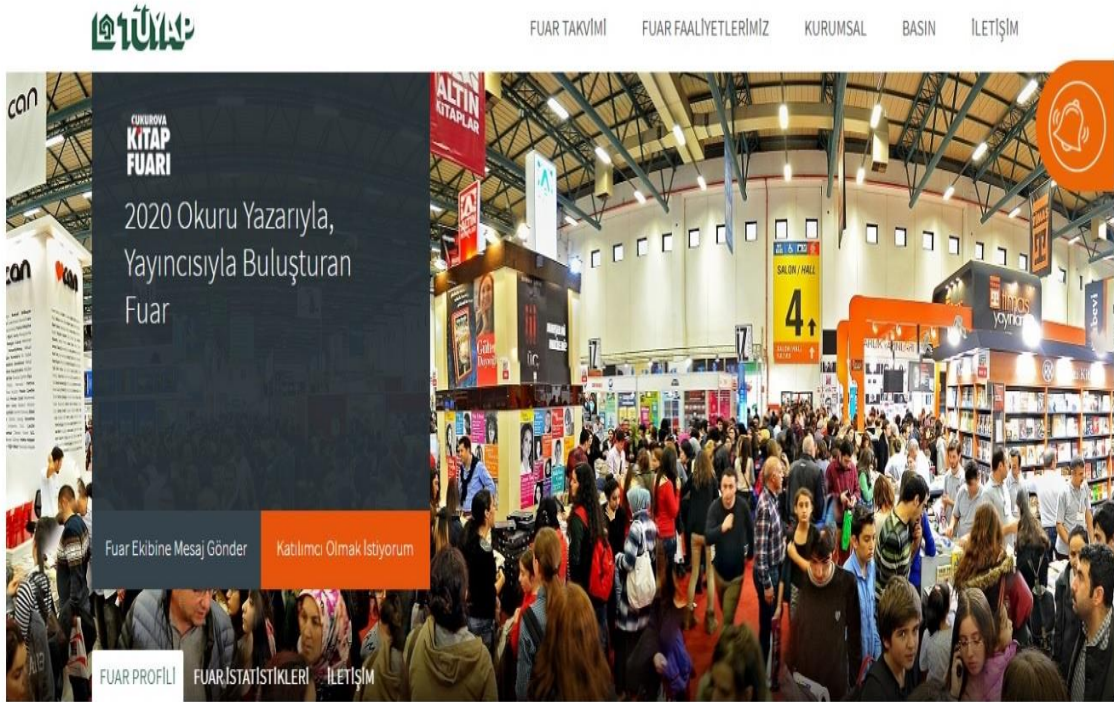
SÖZCÜK	CÜMLE	FİİL	İSİM
dolmuş	Durakta <u>dolmuş</u> bekledik ama gelmedi.		X
	Bahçedeki kova suyla <u>dolmuş</u> , onu taşıyamadım.	X	
yiyecek			
yazar			

7. Etkinlik Aşağıdaki cümleleri okuyunuz ve boşluklara hangi sözcüğün gelebileceğini tahmin ediniz.

yaramaz utanmaz vurdumduymaz

1. Çevremdeki bazı insanların olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu kişiler hiçbir şeye aldırış etmiyor ve önem vermiyor.
2. Arkadaşımın oğlu çok O hiç yerinde durmuyor, her zaman evi dağıtıyor ve annesini hiç dinlemiyor.
3. Bazı insanlar gerçekten çok, hoş olmayan şeyler yaptıklarında asla rahatsız olmuyorlar, başkalarının karşısında gülünç veya kötü duruma düştüklerinde bile yüzleri kızarmıyor.

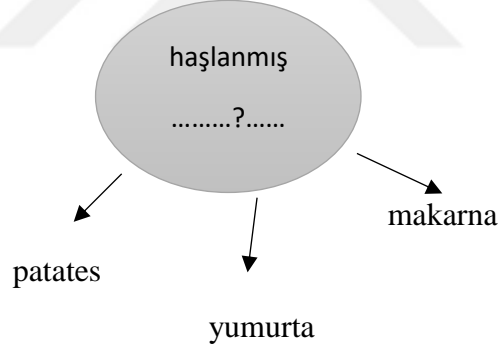
8. Etkinlik

Yukarıdaki afişi³⁵ inceleyiniz ve aşağıdaki sorulara cevap veriniz.

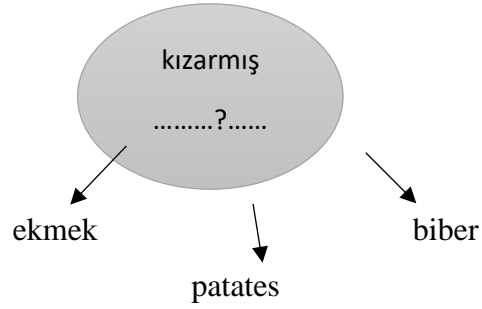
1. Kitap okumayı sever misiniz?
2. Hangi tür kitaplar okursunuz?
3. En sevdiğiniz yazarın ve kitabın adı nedir?
4. Sizin ülkenizde kitap fuarları düzenleniyor mu?
5. Siz hiç kitap fuarına gittiniz mi?
6. Sizce kitap fuarlarının ne gibi yararları vardır?
7. Afişteki yazıda sıfat-fiille kalıplaşan isimler var mı? Varsa bunlar nelerdir?
8. Siz de istediğiniz bir ürün için reklam afişi hazırlayınız. Afişinizde en az üç tane sıfat-fiilli sözcük kullanınız.

9. Etkinlik Aşağıdaki görselleri inceleyiniz ve sözcük gruplarını telaffuz ediniz³⁶.

³⁵ Çukurova 13. Kitap Fuarı afişine 12.01.2020 tarihinde <https://tuyap.com.tr/fuarlar/cukurova-kitap-fuari#fuari-profil> adresinden erişilmiştir.

³⁶ Benzer etkinlik *kullanılmış* (araba, eşya, kıyafet vb.), *yanmaz* (tava, kumaş vb.), *su geçirmez* (saat, ayakkabı vb.) sözcükleri kullanılarak da çoğaltılabilir.

10. Etkinlik Aşağıdaki görsellerin isimlerini yazınız.³⁷

11. Etkinlik

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere tablodan uygun olanı yerleştiriniz.

dolmuş	başbakan	yazar
yürüyen merdiven	bilgisayar	haşlanmış yumurta
patlamış mısır	kullanılmış eşya	

³⁷1-8. etkinliklerdeki çeşitlilik 9 ve 10. etkinliklerdeki sözcük gruplarına da uyarlanarak çoğaltılabilir.

1. Her gün kahvaltıda bir tane yerim.
2. Bugün sınıfımıza yeni bir getirecekler.
3. Öğrenci evimiz için ucuz, satın aldık.
4. Teyzeme gitmek için bindiğimiz çok kalabalıktı.
5. Sinemaya girmeden önce ister misiniz?
6. Salgın nedeniyle televizyonda açıklama yapıyor.
7. Bu yılki fuarda ünlü kitaplarını imzalayacak.
8. Alışveriş merkezindeki bozulmuştu.

12. Etkinlik

A. Aşağıdaki cümleleri okuyunuz ve boşluklara hangi deyim in gelebileceğini tahmin ediniz.

önüne gelen	durduk yerde	diyecek yok
yüzünü gören cennetlik	olan biten	görüp geçirmiş

1. Okul çıkışı iki öğrenci hiçbir sebep yokken, kavga etmeye başladı.
2. Bu konu hakkında konuşuyor. Aslında konuşmadan önce bilgi sahibi olmak gerekir. Ama bazı insanlar, buna hiç dikkat etmiyor.
3. Dedem çok tecrübeli bir insan. Herkes onun içinbir kişi diyor.
4. A: Merhaba Ali, nasılsın?
B: Teşekkür ederim, iyiyim. Sen?
A: Ben de iyiyim. Uzun zamandır yoksun.
B: İki hafta önce iş için şehir dışına çıkmak zorunda kaldım.

5. Eskiden mahallemizde Zeynep teyze vardı. Mahalledeki her şeyi biliyordu. Siz yokken mahallede bir olay mı oldu? Hiç merak etmeyin, Zeynep teyzeden bütün ayrıntıları öğrenebilirdiniz.
6. Üniversitedeki arkadaşım projelerini çok iyi hazırlıyor ve zamanında teslim ediyor. Onun projelerine Çünkü hiçbir eksik yok, her zaman mükemmel.

B. Siz de yukarıdaki deyimlerden ikisini seçerek bunları birer cümlede kullanınız.

DEYİM	CÜMLE

13. Etkinlik Aşağıdaki atasözlerini ve anlamlarını eşleştiriniz.

ATASÖZÜ	ANLAM
1. Çok konuşan çok yanılır.	() Şu an yapılması gereken bir işi sonra yapmak için erteleme. İşlerini zamanında yap.
2. Son pişmanlık fayda etmez.	() Bir kişinin nasıl biri olduğunu anlamak istiyorsanız yaptıklarına bakın.
3. Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.	() İyi düşünülmeden yapılan iş, insana zarar verir. O zaman da “keşke” demenin bir yararı olmaz.
4. Bugünün işini yarına bırakma.	() Bir şeyden zarar görmek ya da kötü bir olayla karşılaşmak kaderimizde varsa ne yapsak buna engel olamayız.
5. Akacak kan damarda durmaz.	() Sözlerini iyi düşünmeden söyleyen kişiler, yanlış şeyler söyleyebilir.
6. Ateş düştüğü yeri yakar.	() Sorunlarımıza bir çözüm bulabilmek için Bize yardım edebilecek kişilerle konuşmalıyız.
7. İş insanın aynasıdır.	() Her insanın hoşça gitmeyen bir yönü vardır. Mükemmel bir insan bulmak imkânsızdır.
8. Derdini söylemeyen derman bulamaz.	() Bir acıyı onu yaşayan başkası anlayamaz ve kimse onun kadar üzülemez.

1. Yukarıdaki atasözlerinden hangisi ya da hangileri ana dilinizde veya bildiğiniz diğer dillerde vardır? Siz bu atasözlerindeki mesajlara katılıyor musunuz? Sizde günümüzde bunlar hâlâ geçerli midir?

2. Yukarıdaki atasözlerinin hangisinde sıfat-fiil vardır? Sıfat-fiillerin altını çizerek onları aşağıdaki kutuya yazınız.

3. Kutuya yazdığınız ya da istediğiniz başka bir sıfat-fiili kullanarak mesaj verecek nitelikte bir cümle yazmayı deneyiniz ve bunu arkadaşlarınızla paylaşınız.

SONUÇ

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde sıfat-fiil konusunda karşılaşılan sorunları belirleyip bu sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla hazırlanan çalışmamızda aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

İncelenen ders kitaplarında çalışmamıza konu olan yapı için farklı terimler kullanılmıştır. *İstanbul* ve *Yedi İklim*'de *sıfat-fiil*, *Yeni Hitit*'te ise *ortaç* terimi yer almıştır. *İstanbul* ve *Yeni Hitit*, kullandıkları terime hem içindekiler bölümünde hem de ünite içinde yer verirken *Yedi İklim* sadece içindekiler kısmında bu terimi yazmış, ünite içlerinde ilgili yapının eklerini yan başlık olarak kullanmış ancak bu eklerin üst başlığını kullanmamıştır.

Ders kitaplarında sıfat-fiiller farklı düzeylerde işlenmiştir. Bu konuya *İstanbul* B2 ve C1/+’da, *Yeni Hitit* B1’de, *Yedi İklim* A2, B1 ve B2’de yer vermiştir. Buradan hareketle *Yedi İklim*’in sarmal bir öğretim programını benimsediği sonucu çıkarılabilir. *İstanbul*’da bu özellik kısmen görülse de *Yeni Hitit*’te böyle bir durum söz konusu değildir.

İlgili yapının tanımı *İstanbul*’da ünite içinde bulunurken *Yedi İklim* ve *Yeni Hitit*’te bulunmamaktadır. *Yeni Hitit*’te ders kitabının arkasındaki dil bilgisi desteği bölümünde bu yapı örneklerle açıklanmıştır.

Ders kitaplarında sıfat-fiiller farklı adlandırmalarla üç alt başlığa ayrılmıştır. *İstanbul*’da *özneyi işaret eden*, *tümleci işaret eden* ve *kalıcı isim*; *Yeni Hitit*’te, *öznesel*, *tümleçsel* ve *sözlüksel* başlıkları bulunurken *Yedi İklim* böyle bir ayrıma gitmemiştir. Bunun yanı sıra, kitaplardaki alt başlıklar altında işlenen ekler de birbirinden farklılık göstermektedir. Çalışmamızda, eklerle ilgili örnekler tek tek incelenerek uygun olmayanlar belirlenmiş ve bunlar için alternatifler sunulmuştur.

Ders kitaplarının incelenmesi neticesinde, sıfat-fiil eklerinin cümle birleştirme alıştırmalarıyla öğretilmesinin daha faydalı olacağı kanaatine ulaştık. Ancak bu alıştırmalarda yer alacak örneklerin gelişigüzel değil belli bir sıralama takip edilerek verilmesi istenen amaca daha kolay ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda konunun öğretimine öncelikle özne ortaklığı olan cümlelerle başlanmalı, bu iyice kavratıldıktan sonra farklı öğelerin ortak olduğu, hâl eklerinin kullanıldığı cümlelere geçilmelidir.

Sıfat-fiilli yan cümle oluşturmak için gerekli işlem basamakları ilgili bölümlerde ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Ders kitaplarında tespit ettiğimiz noktalardan biri de isim görevinde kullanılan sıfat-fiillerin yeterince işlenmemiş olmasıdır. Bir, iki örnekle geçirilen bu konu günlük hayatta oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda bu konuya ayrı bir başlık açılmış ve eklere göre farklılaşan uygulama adımları tek tek gösterilerek örneklerle desteklenmiştir.

Söz konusu ders kitaplarına yönelik diğer bir eleştirimiz sıfat-fiillerin *kalıcı isim* yapma özelliği için verilen örneklerde karışıklık yaşanmasıdır. Bu konuyu yansıtmayan çok sayıda örnek belirlenmiştir. *Çalar saat, kör olası adam, kullanılmış kâğıt, Düşmez kalkmaz bir Allah* örneklerinin bir arada bulunması, *kalıcı isim* başlığını tartışmaya açmamızı kaçınılmaz kılmıştır. Bunun sonucunda konunun öğretiminde kullanılmak üzere işlevsel bir tablo hazırlanmıştır. Bu tabloda *kalıcı isim* yerine *sıfat-fiil ekleriyle kalıplaşma* başlığı öneri olarak sunulmuş ve kendi içinde üç bölüme ayrılarak uygun örnekler sıralanmıştır.

Bugüne kadar ana dili olarak Türkçe öğretimi alanında sıfat-fiillerin öğretimi ile ilgili birçok çalışma yapılmışken aynı konunun yabancılara öğretimiyle ilgili yeterli çalışma bulunmadığı söylenebilir. Bu bağlamda tezimizin alandaki eksikliği gidermeye yardımcı olabileceği ve yapılacak başka araştırmalara da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Akaslan, T. (2011). -mAktA (VE -Iyor). *Turkish Studies*, V.6/4, 331-352.
- Aksoy, Ö.A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Altıntaş, N. (2020). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Deyim Kullanımı. *Genç Dilbilim Yazıları*, (İ. Uzun vd., Ed.) içinde (ss 127-147). Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları.
- Ankara Üniversitesi TÖMER. (2015). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Programı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Arslangilay, A.S. (2019). Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi ve Tamamlayıcı Kitap. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*, (Ü. Şen Ed.) içinde (ss. 41-65). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aslan Demir, S. (2016). *Görünüş Kategorisi Türkmençe Örneği*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aslan Demir, S. (2017). Fiil Çekimi: Zaman, Görünüş, Kip. *Türkçe Biçim Bilgisi*, (H. Pilancı, Ed.) içinde (ss.100-123). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydemir, İ.A. (2019). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Bacanlı, E. (2006). Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 35-47.
- Bacanlı, E. (2008). Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf. *bilig*, 44, 1-24.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK.
- Barın, E. (2004). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde İlkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 19-30.
- Benhür, M.H. (1993). *Türkiye Türkçesinde Sıfat-fiil ve Zarf-fiil Eklerinin Fonksiyonları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Benhür, M.H. (2012). *Öğren Kullan Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: ZDC Yayıncılık.
- Boran, B. (2018). *The Role Of Context On Processing Of Turkish Subject And Object Relative Clauses*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bozkurt, F. (2017). *Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bozkurt, F. (2004). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bölükbaş, F. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Metinlerinin Dil Düzeylerine Göre Sadeleştirilmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching UDES* 2015. 924-935.
- Bulut, T. (2012). *Processing Asymmetry In Turkish Subject And Object Relative Clauses*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cem, A. (2005). Dilbilgisi Öğretiminde Biçim-Anlam-Kullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama Önerisi. *Dil Dergisi*, 128:7-27.
- Council of Europe. (2018). *Common European Framework Of Reference For Languages: Learning, Teaching, Assesment. Companion Volume With New Descriptors*. Language Policy Programme, Education Policy Division, Education Department.
- Csatò, É. Á., Johanson, L. (1998). Turkish. *The Turkic Languages*, (L. Johanson, É. Á. Csatò Ed.) içinde (ss.203-235). London, New York: Routledge.
- Çalışkan, N. (2020). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dilbilgisi Öğretimi. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi El Kitabı*, (H. Karatay, Ed.) içinde (ss.177-220). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demir, N. (2012). Türkçede Evidensiyel. *bilig*, 62, 97-118.
- Demir, N. (2017). İsim Çekimi. *Türkçe Biçim Bilgisi*, (H. Pilancı, Ed.) içinde (ss.76-98). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demirekin, M. (2016). Yaklaşımdan Tekniğe Yabancılara Türkçe Öğretim Yöntemleri ve Yöntem Sonrası Dönem. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*, (F.Yılmaz

ve B. Tüfekçioğlu, Ed.) içinde (ss.261-266). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Demirel, Ö. (2019). *Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Deny, J. (2012). *Türk Dil Bil Bilgisi* (A.U. Elöve, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Durmuş, M. (2013). *Yabancılara Türkçe Öğretimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Düzenli, S (2008). *Türkçede Ortaçlaştırma Belirticilerinin Öğretimine Yönelik Ders Malzemesi Hazırlama*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Ediskun, H. (2017). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Eker, S. (2016). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Erkman Akerson, F. , Ozil, Ş. (2015). *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. Ankara: TDK.

Ersen-Rasch, M.I. , Onası, E. (2015). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Papatya Yayınları.

Fidan, D. (2016). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ders Kitaplarındaki Dilbilgisi Konuları ve Öğretmen-Öğrenci Görüşleri. *Turkish Studies*, 11(14), 257-276.

Gencan, T.N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Göçer, A. (2007). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Açısından İncelenmesi, *Dil Dergisi*, cilt.137, 32.

Göksel, A. , Kerslake, C. (2015). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routlage.

Güncel Türkçe Sözlük. TDK, 10.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.

Gülsevin, S. (2015). -DIK/-(y)AcAK+İyelik Yapılarının Öznelerinde İlgi Ekinin Kullanılması Üzerine. *TEKE Dergisi*, 4 (3), 889-898.

- Gültekin, İ., Melanlıoğlu, D. (2017). Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Hakkında Genel Sorular. *Uygulamalı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi El Kitabı 1*, (H. Develi vd. Ed.) içinde (ss. 135-204). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Haig, G. (1998). *Relative Constructions in Turkish*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Halis, İ. (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hengirmen, M. (2006). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve TÖMER Yöntemi*. Ankara: Emin Yayınevi.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hirik, E. (2008). -yor Eki Sıfat-fiil Yapar Mı?. *II.Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*, İstanbul Kültür Üniversitesi 765-771.
- Johanson, L. (1994). Türkeitürkische Aspektotempora. *Tense systems in European languages*, (R. Thieroff , J.Ballewg Ed.) içinde (ss.247.266). Tübingen: Niemeyer.
- Johanson, L. (1998). The structure of Turkic. *The Turkic Languages*, (L. Johanson, É. Á. Csatò Ed.) içinde (ss.30-66). London, New York: Routledge.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabulut, F. (2009). Köktürkçenin Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi. *Bilig*, 48, 91-118.
- Karabulut, F. (2010). Türk Dilinde Edilgen Biçimbirimsiz Etken Yapı Tipolojisi. *Turkish Studies*, 5 (4), 359-400.
- Karadoğan, A. (2008). Türkiye Türkçesinde -Dık ve -An Sıfat-Fiil Eklerinde Sınır Vurgulayışın Rolü. *Türk Dili*, 678, 519-527.
- Karadoğan, A. (2008). Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Sıfat-fiil Eki:-I. *Bilig*, Yaz/2008, S,46, 57-66.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*. Ankara: Divan Kitap.

- Karadoğan, A. (2011). Metin Çevirilerinde Kılımlısal Eşdeğerlik. *I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı Bildirileri*, 222-226, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Karadoğan, A., Hirik, E. (2015). Türkçe Fiillerde Kılımlı Türlerinin Dil Öğretimindeki Yeri Üzerine. *International Journal of Languages' Education and Teaching*. 48-59.
- Karatay, H., Kaya, S. (2019). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dilbilgisi İçin Çerçeve Program. *International Journal of Languages' Education and Teaching*. 7(2), 1-59.
- Keskin, F., Okur, A. (2013). Okuma Eğitimi. *Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı*, (M. Durmuş, A. Okur Ed.) içinde (ss. 293-308). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kıvırcık, Ş., Y. (2004). *Türkçedeki Bazı Bileşik Yapıların (İsim-fiil, Sıfat-fiil, Zarf-fiil) Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. Ankara: İnkılap Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2018). *Türkçedeki Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: TDK.
- Kornfilt, J. (2000). *Turkish*. London and New York: Routlage.
- Kurt, M. (2016) Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dil Bilgisinin İşlevi. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*, (F. Yıldırım ve B. Tüfekçioğlu, Ed.) içinde (ss.261-266). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Larsen-Freeman, D. (2001). Teaching Grammer. *Teaching English as a Second or Foreign Language*, (M. Celce-Murcia, Ed.) içinde (ss.249-251). ABD: Heinle&Heinle.
- Lewis, G. (2000). *Turkish Grammar* (Second Edition). Oxford University Press.
- Manvelidze, M. (2019). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Gürcü Öğrencilere Sıfat-fiil Eklerinin Öğretimi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Melanlıoğlu, D. (2017). Dil Öğretiminde Metin ve Metin Seçimi. *Uygulamalı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi El Kitabı 2*, (H. Develi vd. Ed.) içinde (ss. 111-186). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Pirinç, D. (2010). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ortaçların İncelenmesi ve Öğretimi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Polat, H. (2014). Ana Dili Rusça Olanlara Türkçe Öğretiminde Ortaçlar I. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28 (Autumn II), 369-392.
- Salman, R. (1999). Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 47, 189-223.
- Sarı, İ. (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözlük Yapımı ve Sözlükselleşme*. Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ozil, Ş. (1994). The Choice of the Relative Participles *-(y)EcEK* and *-(y)EcEK+ol-*. *The Mainz Meeting: Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics*, (L. Johanson vd. Ed.) içinde (ss.348-360). Harrassowitz-Wiesbaden.
- Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri*. Ankara: TDK.
- Özsoy, A.S. (1994). Türkçe'de Ortaç Yapısı. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 21-30.
- TDK, (2011). *Türk Gramerinin Sorunları*, Ankara: TDK.
- TELC-MEB. (2013). Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Öğrenim, Öğretim ve Değerlendirme. Frankfurt/Main, Almanya.
- Thornbury, S. (1999). *How to Teach Grammar*. Essex:Pearson Education Limited.
- Topçu, Ç. (2011). *Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi*. Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Turan, C. (2018). *An Eye-Tracking Investigation Of Attachment Preferences To Relative Clauses In Turkish*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Turan, Ü.D. (2019). Karmaşık Tümce ve Yan Tümcecikler. *Genel Dilbilim II*, (S. Özsoy, Ü.D. Turan Ed.) içinde (ss. 35-50). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Z. (2018). Gösterme Sıfat-fiili. *Ahmet B. Ercilasun Armağanı*. (B. Gül, Ed.) içinde (ss-235-243). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). 11. bs., Ankara: TDK.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde “Bakış” (“Aspektotempora”). *Türkbilg* 2003/5, 124.133.
- Underhill, R. (1972). Turkish Participles. *Linguistic Inquiry*, Vol. 3, No.1, 87-99.
- Underhill, R. (1985). *Turkish Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Uzun, L. (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri. *Dilbilim Araştırmaları*, 2, 29-39.
- Üstünova, K. (2010). *Dil Bilgisi Sorunları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yelbay, Y. (2015). Sözcük Bilgisi Öğretimi. *Dil Öğretimi*, (N. Bekleyen, Ed.) içinde (ss-351-368). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yeşilyurt, Ş. (2018). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde “-Dik” ve “-An” Sıfat fiil Ekiyle Yapılan Cümle Birleştirmelerini Cümle Ögesi ve Zaman Ekine Göre İnceleme. *Turkish Studies*, V.13/27, 1693-1710.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2018). Sözdizimsel Kelime Yapımı: Fiilimsiler. *Türkçe Biçim Bilgisi*, (H. Pilancı, Ed.) içinde (ss.159-177). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, Ö.D. (2019). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK.
- Yumrutaş, N. (2009). *Acquisition Of Relative Clauses In Turkish*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Yücel, B. (1993). Sıfat-fiil Terimi ve Başlıca Dil bilgisi Terimleri Sözlüklerindeki İşlenişi. *Türk Gramerinin Sorunları*. Ankara: 1995, 81-91.

İncelenen Ders Kitapları

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B2 Ders Kitabı. (2017). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabı. (2017). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

Yeni Hitit 2 (B1) Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı. (2019). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeni Hitit 2 (B1) Yabancılar İçin Türkçe Öğretmen Kitabı. (2011). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A2 Ders Kitabı. (2018). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A2 Öğretmen Kitabı. (2018). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Ders Kitabı. (2018). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Öğretmen Kitabı. (2018). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Ders Kitabı. (2018). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

EK 1: Etik Kurul İzni Muafiyeti Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 09/03/2023</p> <p>Tez Başlığı: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SIFAT-FİİLLER</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">09/03/2023</p> <p>Adı Soyadı: Nursel KÖKSAL</p> <p>Öğrenci No: N13242211</p> <p>Anabilim Dalı: Türkîyat Araştırmaları</p> <p>Programı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi</p> <p>Statüsü: ☐ Y. Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR</p> <p style="text-align: center;">_____</p>

EK 2: Orijinallik Raporu

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 09/03/2023	
Tez Başlığı: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SIFAT-FİİLLER	
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 175 sayfalık kısmına ilişkin, 07/03/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turutın adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir</p>	
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
09/03/2023	
<p>Adı Soyadı: Nursel KÖKSAL</p> <p>Öğrenci No: N13242211</p> <p>Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları</p> <p>Programı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi</p> <p>Statüsü: ☐ Y. Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>	
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR</p>	

EK 3: Turnitin Benzerlik İndeksi**YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SIFAT-FİİLLER**

ORJİNALLİK RAPORU

%7

BENZERLİK ENDEKSİ

%7

İNTERNET KAYNAKLARI

%1

YAYINLAR

%2

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1**acikbilim.yok.gov.tr**

İnternet Kaynağı

%1**2****www.elkitab.org**

İnternet Kaynağı

%1**3****archive.org**

İnternet Kaynağı

%1**4****es.scribd.com**

İnternet Kaynağı

%1**5****Submitted to Canakkale Onsekiz Mart
University**

Öğrenci Ödevi

%1**6****alonot.com**

İnternet Kaynağı

<%1**7****ipek.yee.org.tr**

İnternet Kaynağı

<%1**8****www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080**

İnternet Kaynağı

<%1**9****hdl.handle.net**

İnternet Kaynağı

<%1